Rökstenens visuella textstruktur

Hanna Åkerström (Uppsala University)

Abstract

The overall purpose of this essay is to test whether an improved description can be offered of the reading order of the Rök stone (Ög 136) by the discernment in the text of multisequential structures in addition to monosequential ones (which follow a single reading path through the entire inscription). The study takes as its theoretical basis the emphasis on textual multimodality found in social semiotics. The study focuses on the visual text structure of the Rök stone, although the reading path indicated by the linguistic content is in some contexts used as support. The results from Åkerström 2020 are used to determine which reading orders are found in the text of the Rök stone, employing Kress and van Leeuwen's model (2006) of the grammar of visual design to investigate visual principles for the signalling of reading order in early Viking Age runic texts. The reading orders discerned in the text of the Rök stone are tested against the model of diverse textual structures formulated by Gunder (2001, 118–29) on the basis of hypertext theory. The text of the Rök stone contains primarily monosequences as well as elements of multisequential structures such as lateral structures and a network structure. The former consists of boundaries between textual elements while the latter entails that several alternative forward reading paths are available from certain elements in the text. If one assumes a correlation between the visual and linguistic structures then it is to be hoped that this description of the textual structure of the Rök stone will provide new possibilities for better understanding its linguistic content.

Keywords: Ög 136 Rök, runic inscription, runestone, early Viking Age, social semiotics, multimodality, hypertext theory, monosequential, multisequential

Sedan Rökstenen (Ög 136) år 1862 togs fram ur väggen till vapenhuset i Röks kyrka och inskriften för första gången under modern tid blev känd i sin helhet har det pågått en diskussion kring hur ristningen ska förstås. Ett antal tolkningar har lagts fram. Olov Lönnqvist (1999a) sammanställer ett sextiotal förslag, varav två tredjedelar i princip gäller

Åkerström, Hanna. "Rökstenens visuella textstruktur."

English: "The visual text structure of the Rök stone."

Futhark: International Journal of Runic Studies 11 (2020, publ. 2021): 5–84.

DOI: 10.33063/diva-438135

hela inskriften, de övriga specifika delar. Till dessa tolkningsförslag kan läggas de av Bo Ralph (2007a; 2007b), Joseph C. Harris (t.ex. 2006 eller 2009), Per Holmberg (2016) och Holmberg et al. (2020). De olika förslagen har inte bara gällt den språkliga tolkningen, utan Rökstenens långa ristning och visuellt komplexa komposition gör att dess läsordning har diskuterats i högre utsträckning än många andra runtexters. Lönnqvist (1999b, 121 f.) presenterar 15 stycken unika ordningar, inklusive sin egen. Men inte heller här finns ett entydigt övertygande förslag. Syftet med föreliggande studie är att på nytt ta upp Rökstenens läsordning, men denna gång utifrån en ny infallsvinkel. Genom att lägga tonvikt på ristningens visuella aspekter vill jag utmana synen på läsordningen som monosekventiell, det vill säga att endast en linjär väg genom inskriften är möjlig. Förutom att sprida nytt ljus över Rökstenens läsordning kan perspektivet leda till att multisekventiella textstrukturer övervägs i högre grad även i det övriga runmaterialet, vilket i förlängningen kan öka kunskapen om tidigvikingatida skriftkultur.

Att fastställa den av ristaren avsedda monosekventiella läsordningen har av tradition varit det dominerande syftet i runologiska studier. En sådan textstruktur är emellertid ingen självklarhet och man kan fråga sig om synen på skrift som i huvudsak linjär har påverkat runforskningens syn på ett historiskt material. Gunther Kress (2005, 5–7) diskussion om hur textkultur förändras är aktuell i sammanhanget. Den form för kommunikation som dominerat västerländsk textkultur och varit den kulturellt mest statusfyllda har under lång tid utgjorts av skrift i bokformat, menar Kress. Han framhåller att en sådan textform ger vissa förutsättningar för hur det som kommuniceras kan framställas, och den monosekventiella läsordningen är synnerligen starkt kodad i boken som format. En förutfattad mening om hur text ser ut kan alltså ha inneburit att runristningar med potential att rymma flera samexisterande ordningar ändå beskrivits som monosekventiella. Hur man navigerar i text är alltså kulturellt styrt och varierar över tid. En av Kress (s. 6–11) poänger är just att idag har skrift i bokform förlorat sin dominanta ställning. Istället har skrift börjat ge vika för bild, och boken för skärmen. En konsekvens är att det är vanligare med texter, exempelvis webbsidor, där ordningsföljden mellan bild- eller skriftelement inte är lika starkt kodad. På ett liknande sätt kan man tänka sig att den monosekventiella textkulturen inte alltid har varit den förhärskande, utan kan ha föregåtts av andra varianter.

Det finns också mer specifika skäl att misstänka att runmaterialet rymmer texter med multisekventiella läsordningar. Marco Bianchi (2010) är inne på liknande tankegångar i sin studie av det senvikingatida runmate-

rialet från Uppland och Södermanland. Han uppmärksammar exempelvis hur olika formler i minnesinskrifter, i synnerhet ristarsignaturen, särskiljs visuellt från den övriga inskriften. Han menar (s. 110) att detta resulterar i att "Läsaren kan välja själv var hon vill påbörja sin läsning". Avgränsningen innebär en visuell markering av att det skett ett "byte av röst, roll och relation till läsaren" skriver Bianchi (s. 111). Samma fenomen iakttar han i inskrifter som innehåller någon typ av avvikande skriftsystem. Kompositionerna beskriver Bianchi (s. 156) som "utpräglat multisekventiella" i och med att de visuellt separerade elementen inte har en bestämd ordningsföljd. Ett av Bianchis exempel är Sö 167 Landshammar där minnesformeln är placerad i en slinga medan statusmarkören finns mitt på stenen i avvikande skrift. Även i en studie av inskrifter med ristning på två eller fler sidor respektive inskrifter som rymmer en ristformel med dedikation urskiljer Bianchi (2015, 122–128) språkligt och visuellt multisekventiella strukturer i den betydelsen att det i vissa av inskrifterna finns flera alternativa ingångar i texten. Visuellt separerar strukturerna ofta olika inskriftsformler från varandra (s. 122). I min tidigare studie (Åkerström 2020) av vilka visuella resurser som erbjuder en viss läsordning i det tidvikingatida materialet fokuseras inte frågan om flera alternativa vägar, men några iakttagelser i den riktningen kunde ändå göras (se utförligare s. 105–107). Jag håller det exempelvis för troligt att det finns en skala från tydligt monosekventiella läsordningar till strukturer där ordningen är i princip fri. Det varierar nämligen från inskrift till inskrift hur starkt det visuella erbjudandet om läsordning är markerat, men också i hur stor utsträckning det krävs en viss ordning mellan inskriftens rader för att det språkliga innehållet ska bli begripligt, det vill säga i vilken grad det finns ett språkligt erbjudande om läsordning. I tretton av de fall som jag behandlar finns ett språkligt erbjudande om endast en läsväg genom hela inskriften, och i delar av inskriften i fjorton fall. I åtta inskrifter går ordningen inte att bestämma på språklig grund överhuvudtaget. Vad gäller det visuella erbjudandet markerar detta mycket starkt i vissa ristningar, till exempel på DR 248 Snoldelev genom betydligt större runor i den inledande raden. Men på Ög N288 Oklunda är det visuella erbjudandet tvärtom svagt markerat, bland annat genom den ovanliga ordning raderna läses i samt att startraden inledningsvis har mindre runformer än de övriga. Jämför man de två typerna av erbjudanden visar det sig att i vissa av de ristningar där ett språkligt erbjudande om läsordning saknas finns däremot ett visuellt sådant (t.ex. DR 105 Laurbjerg, DR 239 Gørlev 1 och Ög 43 Ingelstad). I andra ristningar finns varken ett språkligt eller visuellt erbjudande (t.ex. på DR 211 Nørre Næra och G 225 Svenskens).

Syfte

Svårigheten att enas kring en monosekventiell ordning mellan Rökstenens rader skulle kunna bero på att en sådan helt enkelt inte existerar. En ny ingång skulle därför med fördel kunna utgå från att en monosekventiell läsordning inte är en självklarhet. Mitt syfte är att pröva om och i så fall på vilket sätt Rökstenens visuella textstruktur kan beskrivas mer tillfredställande som helt eller delvis multisekventiell. Undersökningen utgår från följande frågor:

- 1 Vilka erbjudanden om läsordning finns mellan visuella element i Rökstenens text?
- 2 Hur förhåller sig dessa erbjudanden till tänkbara textstrukturer i form av monosekvenser eller olika typer av multisekvenser?

Val av textstruktur berättar något om behov inom den sociala praktik där Rökstenen producerats och i förlängningen om den tidigvikingatida skriftkulturen. I detta sammanhang fokuseras dock i första hand frågan om huruvida olika (monosekventiella eller olika typer av multisekventiella) strukturer överhuvudtaget kan påvisas i Rökstenens text. Ett resonemang kring vad detta kan berätta om tidigvikingatida skriftkultur är högst intressant men ryms inte i denna uppsats.

Bakgrund

Rökstenen

Rökstenen är ett 385 cm högt (varav c:a 250 cm nu är över mark) och 138 cm brett granitblock (Gustavson 2003, 63). Ristning finns på stenens alla fyra sidor och på dess toppyta (se fig. 1–3). Inskriften består av motsvarande cirka 760 runor och innehåller både kortkvistformer (ibland som förskjutningschiffer), ett chiffersystem byggt på former ur äldre runraden samt olika utformade positionschiffer. Positionschiffren bygger på att två positioner ger en runa. Den första anger en av futharkens tre ätter (3=**fupork** 2=**hnias** 1=**tbmlr**) medan den andra visar vilken runa inom ätten det är fråga om. Utmärkande för ristningens visuella komposition är att den är uppbyggd av ett antal från varandra separerade element, bestående av en eller flera rader. Diskussionen om läsordningen har i allmänhet tagit sin utgångspunkt i dessa enheter. Vad gäller innehållet är man överens om att inskriften inleds med en minnesformel men därifrån går åsikterna isär. Klart är emellertid att ristningen delvis är uppbyggd av

ett antal utsagor inledda av olika varianter av en **sakum**-formel (vilken givits olika tolkningar): Runföljden **sakumukminiþat** står första gången i klartext och upprepas en gång i chiffer. Elias Wessén (1958, 24–27) tolkar detta som *sagum mogminni/ungmænni þat* och översätter 'Jag säger det folkminnet/för de unga'. Två gånger upprepas **sakumukmini** i olika chiffer, vilket Wessén översätter 'jag säger ett folkminne'. Formeln förekommer därutöver i varianterna **patsakumonart**, **patsakumtualfta** och **patsakumþritaunta** vilket tolkas av Wessén som *þat sagum annart*, *þat sagum tualfta* respektive *þat sagum þrettaunda* 'Det säger jag som det andra', 'Det säger jag som det tolfte' respektive 'Det säger jag som det trettonde'.

Tidigare forskning om Rökstenens läsordning

Följande genomgång av tidigare forskning om Rökstenens läsordning baserar sig på Lönnqvists (1999b) sammanställning av framlagda förslag, kompletterad med de viktigaste bidragen som publicerats därefter. Lönnqvist (s. 121) presenterar femton olika unika ordningar, inklusive sin egen. Därtill kan läggas den ordning som föreslås av Holmberg (2016) och Holmberg et al. (2020).¹ Presentationen fokuserar på några större tendenser och har inte som syfte att vara fullständig.

Vad gäller själva undersökningsobjektet är detta sällan uttryckligen specificerat, men oftast förstår man genom de formuleringar som används att det är ristarens läsordning som eftersöks. Exempelvis redogör Wessén (1958, 21 f.) för sitt val av läsordning utifrån vad ristaren avsett med inskriften. Likaså tar Lönnqvists (1999b) artikel "Vilken väg valde Varin?" sin utgångspunkt helt i ristarintentionen då läsordningen bestäms. Vissa uttolkare likställer den "riktiga" läsordningen med ristarens faktiska arbetsprocess. Exempelvis argumenterar Otto von Friesen (1920, 7–12) för att kompositionen visar vilka delar som huggits först. Han menar exempelvis att runföljden **ftiafra** har ristats före de övriga vertikala raderna på baksidan eftersom runornas storlek avviker. Gillis Hedlund (1935, 267–269) är inne på samma spår då han resonerar kring hur stenen under pågående arbete måste ha legat ner på marken och argumenterar för att ristningsordningen, som likställs med läsordningen, har styrts

¹ Ralph (2007a; 2007b) föreslår en nytolkning av Rökstenens inledning (och avslutning) men diskuterar ingen ny läsordning av hela inskriften. Han nämner (2007b, 141) dock att de två stora krysschifferraderna på baksidan respektive toppen i nämnd ordning följt av smalsidan med positionschiffer bör avsluta inskriften.

Fig. 1. Ög 136 Rök: (vänster) bredsida 1, (höger) smalsida 1 och delar av toppen. Foton: Bengt A. Lundberg, Riksantikvarieämbetet (CC BY).

Fig. 2. Ög 136 Rök: (vänster) bredsida 2, (höger) smalsida 2. Foton: Bengt A. Lundberg, Riksantikvarieämbetet (CC BY).

Fig. 3. Ög 136 Rök: toppen. Foto: Bengt A. Lundberg, Riksantikvarieämbetet (CC BY).

av i vilken ordning ristaren hade tillgång till vilka sidor. I några studier skymtar tänkta läsares läsordning förbi. Ottar Grønvik (2003, 45) beskriver till exempel sin läsordning som den naturligaste för läsare. Tydligast tar kanske Holmberg (2016) sin utgångspunkt i ett läsarperspektiv. I princip är givetvis både ristarens och läsares synvinkel intressanta att undersöka när det kommer till läsordning. Det som ofta fattas i Rökstudierna är en diskussion av vilket perspektiv som valts och vilka konsekvenser det får för argumentationen.

Vid en genomgång av de olika läsordningsförslagen är det tydligt att argumenten vanligtvis grundar sig i specifika förhållanden som gäller för just Rökstenens ristning. Det kan röra sig om visuella uttryck som man menar tyder på en viss läsordning, eller att en viss ordning motiveras av att den möjliggör en särskild språklig tolkning. Men det är alltså sällan argumenten utgår från hur läsordning signaleras i det övriga runmaterialet, utan oftare åberopas uttryckligen eller underförstått vad som kan kallas ett sunt förnuft. I samma stil kan läsvägar också motiveras med att de är "naturliga" (t.ex. von Friesen 1920, 8; Wessén 1958, 22; Grønvik 2003, 45). Ett undantag är Holmberg (2016) som utifrån Bianchis (2010) studie av läsordning i det senvikingatida runmaterialet från Uppland och Södermanland formulerar den *labyrintiska principen*: läsarna "vet var man ska börja, men inte var man ska komma fram" skriver Holmberg (2016, 70). Denna princip ligger sedan till grund för hans läsordningsförslag. Föreliggande studie fortsätter i samma riktning. Som grund för diskussionen av Rökstenens textstruktur ligger min egen undersökning av visuella läsordningsprinciper i det övriga tidigvikingatida materialet (se Åkerström 2020) och dessa är mer detaljerat utformade än den labyrintiska principen.

I det följande ska jag sammanfatta några typer av argument som framförts för de olika läsordningsförslagen. Det är inte alltid sådana ges. I flera

av de tidigaste tolkningarna efter att stenen har tagits fram ur vapenhusets vägg presenteras enbart en läsordning utan medföljande kommentar (t.ex. Wiede 1875, 126 f.; Montelius 1877, 356–358; Vigfusson och Powell 1879, 446, 452). Även i senare studier saknas ibland helt en motivering av läsordningen, eller så är resonemangen inte tillräckligt utförliga eller explicita för att det ska vara möjligt att avgöra på vilka grunder argumenten vilar. Särskilt otydligt kan det vara i vilken mån en viss språklig tolkning påverkat val av läsordning. Utifrån de argument som ändå kan utläsas kan en första uppdelning göras i de förslag som utgår från visuella kriterier och i sådana där läsordningen syftar till att åstadkomma en tilltalande språklig tolkning. Vad gäller de visuella kriterierna kommenteras dessa av de flesta uttolkare men med olika resultat. Framför allt har argumenten grundats på att vissa delar av kompositionen befinner sig fysiskt nära varandra och därmed ska läsas efter varandra. Det är exempelvis något som Lönnqvist (1999b, 122) och Holmberg (2016) poängterar ska vara vägledande, men med drastiskt olika utfall. Andra visuella uttryck som särskilt i äldre forskning har tolkats som läsordningsanvisningar är att likheter mellan chiffterecknen indikerar att de ska läsas efter varandra (t.ex. Bugge 1910, 133–135; Brate i *SRI*, 2: 248; Pipping 1932, 94; på senare tid också Kyhlberg 2010, 184 f.). Språkliga argument för en viss ordning bygger oftast på att möjliggöra en särskild tolkning eller ett semantiskt sammanhang, exempelvis knyter Margareta Westmann (1981, 122) samman två avsnitt som rymmer ord med religiös-kultisk koppling, medan Lis Jacobsen (1961, 24–26) låter baksidans kryssschifferrad följa på det chiffer som avslutar avsnittet med tre horisontala rader på samma sida, bland annat eftersom det möjliggör tolkningen *Niti ol nirøðr* 'Niti(r) avlede han [Vilin] 90 år gammel' (s. 26). Men också Niels Åge Nielsen (1969, 55) och Lars Lönnroth (1977, 11 f.) motiverar en viss ordning med att den möjliggör en bestämd versform. Vidare är en princip som flera uttolkare ansluter sig till den om att läsordningen ska ordnas så att chiffrens svårighetsgrad stiger. Sophus Bugges (1910, 149–151) läsordning följer en sådan princip, och exempelvis Magnus Olsen (1921, 203, 208), Wessén (1958, 20–22, 52) och Lönnqvist (1999b, 124–127) argumenterar uttryckligen för att denna regel bör ligga till grund för läsordningen, även om de faktiska ordningar som föreslås kan skilja sig åt.² Argumentet backas ibland upp med att innehållet därigenom också går från det enklare till det mer svårbegripliga.

I princip samtliga tidigare forskare förutsätter att Rökstenens inskrift ska förstås som helt monosekventiell, det vill säga det är en enda "rätt"

² Olsen (1921, 202–206) ansluter sig dock till Bugges (1910) förslag.

väg genom inskriften som ska identifieras, vare sig det är ristarens eller läsares. Några undantag finns dock. Fredrik Ousbäck (2007, 32) kritiserar att texten förutsätts vara monosekventiell. Han framhåller att i en ristning där varje avsnitt fått en avsiktlig placering borde kompositionen i sig betraktas som betydelsebärande. Också George Stephens (1866–1867, 229) syn på hur olika delar av Rökstenens komposition förhåller sig till varandra kan nämnas. Han talar om att inskriften utgörs av två separata delar, där den ena består av (vad som brukar betraktas som) framsidan och smalsidan till höger om denna. Slutligen föreslår Elisabeth Arwill-Nordbladh (2007, 59) att en förebild för Rökstenens komposition kan ha varit brittiska handskrifter eller handskrifter från kontinenten, där man enligt henne kan se liknande upplägg av skriftpartier som presenteras som visuellt avgränsade enheter. Hon nämner också att jämförelser som gjorts mellan handskrifter och webbsidor (hypertexter; t.ex. Grünbaum 2004) skulle kunna utsträckas till Rökstenens text, men utvecklar inte denna tanke vidare.

Teoretiskt perspektiv

Socialsemiotik, multimodalitetsperspektiv och hypertextteori

För att undersöka Rökstenens textstruktur används resultatet från min tidigare studie (Åkerström 2020) där de visuella principerna för läsordning i hela det tidigvikingatida materialet undersöks. Både i den och i föreliggande undersökning tar jag min utgångspunkt i Kress och Theo van Leeuwens (2006) socialsemiotiska modell för hur texter organiseras visuellt. Trots att modellen är anpassad för multisekventiella texter (s. 204–208) saknar den verktyg för att beskriva olika sätt på vilka texter kan vara multisekventiella, och den kompletteras därför här med Anna Gunders (2001) typologi för textstruktur. Med utgångspunkt i hypertextteori skiljer hon på strukturer som är *mono-* eller *multisekventiella*, där de sistnämnda kan ha en *axial*, *nätverks-* eller *lateral* struktur.

Både föreliggande studie och Åkerström 2020 tar alltså avstamp i socialsemiotiken, en språk teori där språk ses som något som skapas och om-skapas i ett socialt sammanhang. En viktig utgångspunkt är den textsyn där texters multimodala och materiella egenskaper lyfts fram, det vill säga att språket betraktas som ett bland många sätt att realisera betydelse på; andra sätt kan vara bild och layout (Svensson och Karlsson 2012, 17). Ett viktigt antagande inom den multimodalt inriktade socialsemiotiken är det Kress (2010, 10, 54 f.) gör om *motivated sign*. Kort innebär detta att

meningsskapande aldrig är godtyckligt, på så sätt att de betydelsebärande tecknen alltid skapas med utgångspunkt i meningsskaparens intresse och med hjälp av de resurser för att uttrycka betydelse som finns tillgängliga inom kulturen ifråga.

I Åkerström 2020 undersöks vilka visuella uttryck som kan antas ge ledtrådar om läsordning i det tidigvikingatida runmaterialet. Den meningsskapande processen beskrivs i nivåerna *semiotisk resurs*, *betydelse* och *funktion*. En semiotisk resurs är ett visuellt uttryck med potential att realisera betydelse, och definieras av van Leeuwen (2005, 3) som "the actions and artefacts we use to communicate". Studien i Åkerström 2020 rör läsordning varför de betydelsesystem som undersöks har med textens visuella organisering att göra, närmare bestämt *framskjutenhet*, *sambandsskapande* och *avgränsning*. Betydelsesystemen hämtas från Kress och van Leeuwens (2006) modell för bildens grammatik (svenska termer kommer från Björkvall 2009, 84–110). Betydelsesystemen knyts till olika läsordningsfunktioner: framskjutenhet har primärt med *lässtart* att göra, medan sambandsskapande och avgränsning visar var *läsväg* går respektive inte går (Åkerström 2020, 58–61).

Eftersom undersökningsmaterialet inom multimodalitetsforskningen ofta är text där till exempel bild samspelar med skrift på olika sätt finns ett intresse för texter som frångår en monosekventiell läsordning. Att kombinera detta med en begreppsapparat från hypertextforskningen ligger därmed nära till hands eftersom man i sådan forskning intresserat sig för (framför allt digitala) textstrukturer där en linjär läsordning utmanas. Hypertextforskningen får, med bas i litteraturvetenskapen och inspirerad av en poststrukturalistisk syn på text, sitt uppsving på 1990-talet i och med den utveckling av digitala medier som sker då. För en närmare beskrivning av ämnets forskningshistoria se till exempel Gunders (2004, 17–19) eller Engebretsens (2000, 88–94 m. litt.) redogörelser. *Hypertext* kan enligt Gunder (2001, 132 m. litt.) i vissa sammanhang avse endast digitala texter med nätverksstruktur, men även tryckt text med andra typer av multisekventiella ordningar kan inkluderas i begreppet. Gunder (s. 83 f.) själv ansluter sig till den senare typen av definition. Var gränsen dras för en digital text varierar också; exempelvis inkluderar Espen Aarseth (1997) även navigering i dataspel i sin studie. Det skiftar också i vilken utsträckning man räknar med att hypertexten genom sin multisekventiella struktur utgör något skrifthistoriskt nytt eller tvärtom inte är väsensskilt från exempelvis texter tryckta på papper (se diskussion i Engebretsen 2000, 94–98). Aarseth (1997, 9 f.) hävdar det senare och menar att eftersom skrivande alltid haft en rumslig dimension har möjligheten för multisekventiella

strukturer funnits så länge skrift använts. Som exempel tar han upp vägg-inskriptioner från forntida Egypten där text på och mellan väggar kopplas till varandra, och där denna komposition erbjuder en multisekventiell struktur i samspel med byggnadens arkitektur. Han nämner också en kinesisk orakeltext, *I Ching* (1122–770 f. Kr.), vars textdelar slumpas fram och kombineras med varandra enligt ett visst system som svar på en i förväg ställd fråga. Trots att forskningen inom hypertextteori har fokus på digitala texter är det alltså motiverat att pröva huruvida Gunders begreppsapparat kan beskriva multisekventialitet även i ett historiskt material. Samtidigt kan det eventuellt vara problematiskt att överföra en modell baserad på modern (ofta digital) text till runmaterialet (se vidare nedan). Eftersom termen *hypertext* ofrånkomligt är associerad med digital text används den inte i analysen. Istället talar jag om textstrukturer som mono- eller multisekventiella (efter Gunder 2001; se vidare nedan).³

Textens erbjudande

I föreliggande studie (jfr Åkerström 2020, 52 f.) undersöks den läsordning som med visuella eller språkliga medel konstrueras i själva texten: textens erbjudande om läsordning. Textsynen har sin bakgrund i Umberto Ecos (1981) resonemang kring *modellläsare*. Han menar (s. 7–11) att avsändaren konstruerar texten utifrån en förväntan om vilka läsare texten ska möta (d.v.s. *modellläsare*) och de egenskaper och kunskaper modellläsaren besitter kan därmed identifieras genom att texten undersöks. Modellläsaren är alltså en läsare som alltid uppfattar och antar textens erbjudande, och man kan säga att textens erbjudande därmed indirekt beskriver modellläsarens kompetenser. Faktiska läsare kan välja att anta eller inte anta detta erbjudande som finns närvarande i texten. Det valda perspektivet passar dessutom studien eftersom texterna (i idealfallet) är bevarade och kan studeras direkt, vilket inte gäller ristarintentioner eller tidigvikingatida läsarbeteenden. Med *text* menas ristningen, både dess visuella och språkliga sida, samt själva ristningsobjektet.

³ Att tala om textstruktur som mono- respektive multisekventiell istället för sekventiell respektive icke-sekventiell eller linjär respektive icke-linjär motiveras så som Gunder (2001, 185 not 118) påpekar av att hypertexter ofta byggs upp av delar som i sig är linjära/sekventiella varför icke-linjär eller icke-sekventiell är vilseledande termer.

Metod och analytiska begrepp

Visuella element

Läsordning handlar om hur man navigerar i text. För att undersöka detta är det nödvändigt att identifiera mellan vilka enheter denna navigering sker. De avsnitt i texten mellan vilka läsordningen ska bestämmas betecknas i linje med Åkerström 2020 som *visuella element* (efter Karlsson 2002, 42). Flera olika termer har emellertid använts för ungefär samma fenomen. För att beskriva hypertexters struktur talar George P. Landow (2006, 3) om *lexia* (efter Barthes 1970), Aarseth (1997, 62) om *textons* och *scriptons* vilka han definierar som ”strings as they exist in the text” respektive ”strings as they appear to readers”. Gunder (2001, 118) använder *content space* (efter Svedjedal 2000, 57). Det skiljer sig även åt hur dessa enheter definieras vad gäller skriftmassa och rena visuella drag. Inom multimodalitetsforskningen finns också ett behov av att omnämna olika avgränsade enheter av en text, bestående av skrift eller bild. Ett alternativ är Anders Björkvalls (2009, 24) *textelement*. En runologisk motsvarighet är *visuell skriftenhet* som Bianchi (2010, 59–61) låter beteckna visuellt avgränsade delar som innehåller skrift.

I analysen av Rökstenens text räknas runföljder som ett *visuellt element* om de måste läsas utan avbrott innan nästa element påbörjas; då kan man på goda grunder anta att runföljderna ifråga kan tolkas som relevanta enheter att bestämma ordningen mellan.⁴ I Åkerström 2020 urskiljs tre typer av visuella element: *komposition* (all ristning på ett objekt), *parti* (all ristning på en sida av ett objekt) och *rad* (runföljder som löper mer eller mindre oavbrutet i en och samma riktning). Att i föreliggande studie utgå från denna modell för att identifiera för läsordningen relevanta element på Rökstenen är dock problematiskt dels eftersom det, som det kommer att visa sig, finns anledning att överväga möjligheten att inte samtliga partier läses färdigt utan avbrott, dels eftersom Rökstenens komposition skiljer sig från majoriteten av de tidigvikingatida ristningarnas genom att två av partierna (bredsidsorna) rymmer grupper av rader, visuellt separerade från varandra, varav flera enligt det visuella erbjudandet troligen läses klart innan nästa

⁴ Ett sådant kriterium motiveras av att undersökningen gäller ett historiskt material där man inte kan vara säker på vilka enheter i texten som under tidig vikingatid betraktades som betydelsefulla för läsordningen. Ett liknande krav ställs inte inom hypertextforskningen; avgränsade enheter i digitala texter behöver inte nödvändigtvis läsas klart innan en väg vidare erbjuds, exempelvis på webbsidor där ord mitt i ett stycke kan fungera som länkar vidare till andra sidor.

påbörjas. I föreliggande studie räknas därför inte *parti*, men däremot *delparti* (en eller flera rader inom ett parti som visuellt avgränsas från en eller flera andra rader) som ett visuellt element. Valet får konsekvenser för studiens resultat och diskuteras därför utförligare i det följande.

I de tidigvikingatida flerparti-inskrifterna, vars ordning kan bestämmas på språklig grund,⁵ läses partier klart innan nästa påbörjas. Det gäller DR 4 Haddeby 4 (parti A),⁶ DR 41 Jelling 1 (A), DR 143 Gunderup 1 (A), DR 189 Avnslev (A), DR 209 Glavendrup (C) och Sm 144 Gursten (B). Ett möjligt exempel finns på det motsatta. Den inledande raden på DR 2 Haddeby 2 löper över toppen och ett litet stycke ner på nästa sida, där kompositionens tredje rad befinner sig. Kompositionens andra rad finns emellertid i det parti där den inledande raden har sin start. I Åkerström 2020 räknas hela den inledande raden till kompositionens första parti, där också den allra största delen av raden ifråga är placerad, och detta parti räknas därmed som färdigläst innan nästa påbörjas. Men radupplägget på DR 2 skulle alltså istället kunna beskrivas som att läsningen fortsätter en liten bit in i ett annat parti innan det första har lästs klart. I stort pekar dock beläggen i samma riktning: *parti* bör tolkas som ett visuellt element. Att inte utgå från detta vid en analys av Rökstenens komposition motiveras av att ristningen är unik i det tidigvikingatida materialet. Rökstenen är ristad på fem sidor. De två bredsidorna rymmer som tidigare nämnts rader arrangerade i grupper som visuellt avgränsas från varandra på olika sätt. Vissa av dessa grupper är visuellt knutna till en rad i ett annat parti på ett sätt som öppnar för möjligheten att läsningen kan fortsätta vidare från partiet ifråga även om det inte lästs klart. Om dessa delar av Rökstenens komposition ska kunna tas hänsyn till i analysen kan parti inte räknas som ett visuellt element. Något liknande Rökstenens visuellt avgränsade grupper av rader inom ett parti förekommer inte i de ovan nämnda flerparti-ristningarna, och möjligen är alltså Rökstenens ristning inte helt jämförbar med dessa. En tänkbar parallell till Rökstenens komposition finns emellertid på Vg 119 Sparlösa som i Åkerström 2020 räknas till gruppen inskrifter vars läsordning inte kan bestämmas på språklig grund. Här finns därmed tyvärr ingen information att hämta vad gäller statusen hos *parti*. Bland enparti-ristningarna vars läsordning helt eller delvis går att bestämma på språklig grund finns två ristningar som rymmer från

⁵ Den språkligt givna ordningen avser den läsordning som bestäms utifrån ett antal kriterier i Åkerström 2020 (s. 47–52); se även tablå 2 och 3 i Åkerström 2020.

⁶ Hänvisningar till parti A, B respektive C syftar på indelningen i tablå 2 och 3 i Åkerström 2020.

varandra visuellt avgränsade grupper om en eller flera rader (Ög N288 Oklunda och DR MLUHM1983-84;131 Lilla Köpinge), men inte heller här går det att dra slutsatser om sådana enheter påverkar huruvida *parti* ska bedömas som ett visuellt element. För att göra Rökstenens komposition rättvisa analyseras därför både textstrukturer där partier läses utan avbrott och strukturer som utgår från att partier kan men inte måste läsas klart. Avsikten är inte att avskriva det ena alternativet som felaktigt. Här, liksom i övriga delar av studien, är syftet att resonera kring vilka olika visuella erbjudanden om läsordning som kan urskiljas i Rökstenens textstruktur och då så är möjligt även diskutera vilka alternativ som är mer framträdande än andra. Strategin innebär som tidigare nämnts att *parti* inte kan räknas som ett visuellt element i analysen av Rökstenen. Det visuella uttryck som *parti* utgör tolkas istället som en *visuell resurs* (se vidare nedan).

Slutligen ska ett argument för att klassa *parti* som ett visuellt element kommenteras, närmare bestämt att ristarens arbetsprocess bör motsvara läsordningen. Vissa forskare har som tidigare nämnts förespråkat ett sådant samband för Rökstenens läsordning. Så resonerar till exempel von Friesen (1920, 7–12) och Hedlund (1935, 267–269). Stenen är av betydande storlek och ristaren kan inte ha haft tillgång till alla sidor samtidigt, om man förutsätter att stenen inte var rest medan den ristades. Ristaren kan alltså inte obehindrat ha ristat raderna i vilken ordning som helst, och man kan möjligen hålla det för troligt att en sida har ristats i taget, vilket alltså utifrån den givna premisen skulle innebära att partiet kan tolkas som ett visuellt element. Resonemanget förutsätter dock att ristningsordningen exakt motsvarar den läsordning som erbjuds i texten, något som inte alls behöver vara fallet i en inskrift som den på Rökstenen. Den komplicerade kompositionen ger intryck av att vara noga planerad. Kanske har den varit uppritad på stenen i förväg. Att ristaren av logistiska skäl tvingades rista stenen i en viss ordning bör alltså inte styra hur den resta stenens visuella struktur tolkas.

I föreliggande studie räknas alltså *komposition*, *delparti* och *rad*, men inte *parti*, som visuella element. De tre typerna av visuella element fungerar hierarkiskt på så sätt att en komposition rymmer ett eller flera delpartier som i sin tur rymmer en eller flera rader.

Visuella resurser

Medan visuella element är de beståndsdelar som textens struktur byggs upp av är visuella semiotiska resurser ledtrådar om hur dessa beståndsdelar ska

kopplas till varandra. Navigeringen mellan olika enheter i en digital text sker genom elektroniska länkar och en analys av textstrukturen handlar ofta om att beskriva hur dessa länkar fungerar. Gunder (2001, 136–168) ägnar exempelvis stort utrymme åt att presentera en terminologi för detta. Navigeringen mellan visuella element i Rökstenens text sker givetvis inte genom digitala länkar utan istället erbjuds lässtart, läsväg och lässlut genom ett antal visuella semiotiska resurser som på olika sätt kan knytas till dessa tre läsordningsfunktioner. De visuella resurserna utgör alltså en typ av analoga länkar för att använda Gunders (s. 137) terminologi.

Inledningsvis ska de visuella resurser som används i analysen av Rökstenens läsordning redogöras för. Presentationen utgår från resultatet i Åkerström 2020 (s. 63–82). Rökstenens komplicerade komposition samt att *delparti* men inte *parti* betraktas som ett visuellt element i föreliggande studie, kräver emellertid att några tillägg görs, nämligen resursen *samma parti* samt de eventuella resurserna *visuellt rim* och *avvikande skriftsystem*. För dessa tre redogörs utförligare nedan.

Förutom visuella resurser tas undantagsvis stöd i ett språkligt erbjudande då de potentiella läsordningarna på Rökstenen diskuteras. Den läsordning som urskiljs på språklig grund utgår från de kriterier som presenteras i Åkerström 2020 (s. 47–52, 112, 113 not h). Kortfattat innebär det att läsordningen betraktas som språkligt given mellan två rader om radbytet tycks ske mitt i ett ord alternativt mitt i strofen i *fornyrðislag*. Dessutom antas att hela inskriften inleds med minnesformeln samt att utsagorna som inleds 'det säger jag som det tolfte' respektive 'det säger jag som det trettonde' läses efter 'det säger jag som det andra'. Den språkliga tolkning som fungerat som utgångspunkt är Wesséns (1958). Dock är kriterierna av ett sådant allmänt slag att de skulle gälla (i stort sett) oavsett vems tolkning som än användes. Att inte i första hand utgå från det språkliga innehållet för att urskilja en läsordning motiveras av att det inte finns en entydigt accepterad tolkning samt att olika tolkningar i mer eller mindre utsträckning förutsätter en bestämd läsordning mellan vissa element, varför man lätt hamnar i ett cirkelresonemang. Det kan därför vara mer produktivt att undersöka hur en (i första hand) visuellt urskild textstruktur ser ut.

Vad gäller förhållandet mellan de meningsskapande resurser som förekommer i texten ska dock framhållas att den visuella komposition respektive det språkliga sammanhanget inte ska ses som isolerade från varandra, det vill säga de semiotiska resurser som förekommer i texten samverkar i ett gemensamt meningsskapande (se t.ex. diskussion i Kress 2010, 54 f., 59). Att som i denna studie skilja ut de visuella resurserna och i första hand undersöka läsordning utifrån dem ger alltså inte en

fullständig bild av de betydelser som uttrycks i texten. Att ändå välja ett sådant tillvägagångssätt har som nyss nämnts framförallt sin grund i osäkerheten kring den språkliga tolkningen.

Visuella resurser knutna till läsordning i det tidigvikingatida materialet

De visuella resurser som används i studien är i huvudsak hämtade från Åkerström 2020 (för en utförligare presentation av dessa se s. 65–78). I tablå 1 redovisas samtliga visuella resurser som urskilts i det tidigvikingatida materialet. I kolumnen till vänster presenteras i vilken typ av visuellt element resurserna finns belagda. Det handlar om lässtart i rader, partier och kompositioner samt läsväg mellan olika rader respektive olika partier. Näst längst ut till höger redovisas vilken betydelse de olika resurserna uttrycker: *framskjutenhet*, *sambandsskapande* eller *avgränsning*. Längst till höger redogörs vilken läsordningsfunktion de olika betydelsesystemen knyts till. Fem resurser kan inte sägas realisera någon av de tre betydelserna och jag bedömer dem därför som kopplade direkt till läsordningsfunktioner genom konvention. Med konvention menas här de (uttalade såväl som outtalade) överenskommelser om hur text bör konstrueras som träffas inom en social gemenskap.

På tre punkter ska det förtydligas hur de visuella resurserna från Åkerström 2020 tillämpas i analysen av Rökstenens läsordning. För det första måste hänsyn tas till att inskriften ifråga bidrog med belägg för ett antal av de resurser som redovisas i tablå 1 eftersom det finns risk för cirkelresonemang om samma resurser används för att argumentera för en viss läsordning på Rökstenen. De resurser ur tablå 1 för vilka delar av Rökstenens komposition fungerat som underlag används därför i föreliggande analys bara om de samtidigt är väl belagda även i det övriga tidigvikingatida materialet. De resurser som bara är belagda ett fåtal gånger och där Rökstenen utgör ett av beläggen, används i föreliggande analys, men inte för att bestämma erbjudandet om läsordning för just den del av Rökstenens komposition som fungerar som belägg för resursen ifråga. Det gäller framför allt: *större grupp av rader*, *runstorlek* (kopplat till startparti) samt *olika radriktning*,⁷ där Rökstenen är ett av två belägg (på de två förstnämnda) respektive det enda belägget (på det sistnämnda).⁸

⁷ Eftersom det visuella uttrycket ifråga så tydligt är knutet till läsordningen har det varit befogat att tolka *olika radriktning* som en resurs trots att endast ett enda belägg finns.

⁸ Rökstenens ristning fungerar också som enda exempel på att *radordning* kan förstås på samma sätt oavsett om raderna är placerade vertikalt eller horisontalt, d.v.s. läsvägen mellan kompositionens horisontala rader (uppifrån och ned) är i enlighet med hur vertikala rader oftast läses om man skulle vrida dessa ett kvarts varv medurs (se Åkerström 2020, 77).

Tablå 1. Översikt över de resurser som urskiljs i analysen i Åkerström 2020 (tablåen är hämtad från s. 80). Ibland förekommer flera varianter av en resurs och den mer frekventa markeras då med versaler.

Visuellt element	Resurs	Betydelse	Funktion	
Rad i ett parti	Runstorlek (STÖRRE/mindre)	Framsijutenhet	Lässtart	
Parti i en flerparti-komposition	Runstorlek (större)			
Rad i ett parti	Radlängd (LÄNGRE/kortare)			
	Radläge (högre/lägre)			
	Runtäthet (GLESARE/tätare)			
	Skiljetecken (närvaro/frånvaro)			
	Större grupp av rader			
Parti i en flerparti-komposition	Större parti			
Rader i ett parti	Radavgränsning (AVGRÄNSNING av inledande rader/färre avgränsningar av inledande rader)			
Partier i en flerparti-komposition	Radavgränsning (AVGRÄNSNING av rader i inledande partier/färre avgränsningar av rader i inledande partier)			
Rader i ett parti	Radlängd (kantradernas längd)	Sambands-skapande	Läsväg	
	Närhet mellan rader			
	Närliggande startpunkt för rad			
Rader i partier i en flerparti-komposition	Närliggande startpunkt för parti	Avgränsning		
Rader i ett parti	Avstånd mellan rader			
	Olika radriktning			
	Avstånd till radens startpunkt			
Rader i partier i en flerparti-komposition	Avstånd till partiets startpunkt	Lässtart	Läsväg	
Rad i en komposition	Läsriktning i rad			
Rad i ett parti	Placering av rad (VÄNSTER/höger/mitten)			
Parti i en flerparti-komposition	Placering av parti (VÄNSTER/höger)			
Rader i ett parti	Radordning (MOT HÖGER/mot vänster/växlande riktning)			
Partier i en flerparti-komposition	Partiordning (MOT HÖGER/mot vänster)			

Tillvägagångssättet är knappast problematiskt. Tvärtom är snarare det faktum att resursen förekommer i en viss del av ristningen ett stöd för att den kan förekomma på andra ställen.

För det andra innebär det faktum att *delparti* i föreliggande studie räknas som ett visuellt element men inte *parti* (se diskussion i avsnittet ovan), medan det omvända gäller för Åkerström 2020, att resurserna måste omtolkas något. De resurser som i tablå 1 resulterar i ett erbjudande om lässtart respektive läsväg inom ett *parti* räknar jag alltså med även erbjuder lässtart och läsväg inom ett *delparti*. I analysen tycks det i stort sett bekräftas att resurserna ifråga kan förstås på det sättet.

För det tredje finns i Rökstenens komplexa komposition flera visuella egenheter som inte kan beskrivas med hjälp av de resurser som redogjorts för ovan. Det handlar framför allt om närhets- och avståndsförhållanden mellan rader som inte faller inom definitionen av *närhet mellan rader* respektive *avstånd mellan rader*. För att inte beskrivningen av Rökstenens komposition ska bli missvisande kopplas i dessa fall den sambandsskapande respektive avgränsande betydelsen ändå till var läsväg går respektive inte går, det vill säga trots att inga resurser alltså har urskilts för dessa specifika visuella uttryck. I vissa fall (som *närhet mellan rader* och *närliggande startpunkt för rad*) bedöms också resurser som i tablå 1 anges gälla rader inom ett parti även inbegripa rader tillhörande olika *delpartier*.

Tre ytterligare visuella resurser som aktualiseras i Rökstenens komposition
Förutom de resurser som urskiljs i Åkerström 2020 finns fler visuella uttryck som potentiellt kan ha betydelse för hur runtexters läsordning kan tolkas. Tre sådana uttryck, som fortsättningsvis betecknas *samma parti*, *visuellt rim* och *avvikande skriftsystem*, ska diskuteras i följande avsnitt. Att *samma parti* inte kan tolkas som en resurs i Åkerström 2020 har med metodval att göra. Samma begränsning gäller inte i föreliggande studie (se nedan). *Visuellt rim* och *avvikande skriftsystem* går däremot inte att belägga i det övriga tidigvikingatida runmaterialet, men de lyfts ändå fram här eftersom de kan vara relevanta när det kommer till just Rökstenens läsordning. De behandlas i föreliggande studie som hypotetiska resurser, vilket konkret innebär att de utnyttjas i argumentationen men med förbehåll (se nedan).

På grund av metodvalet urskiljs som nämnts inte *samma parti* som en resurs i Åkerström 2020. I den visuella analysen som där ligger till grund för urskiljandet av resurserna som redovisas i tablå 1 ovan räknas *parti* som ett visuellt element, det vill säga ett antagande görs att denna typ av enhet alltid ska läsas klart innan nästa påbörjas. Även om placeringen

av runföljderna på olika sidor av ett objekt med all sannolikhet har med läsordningsfunktioner att göra kan detta därmed inte i samma analys beskrivas som en resurs. I föreliggande studie av Rökstenen räknar jag däremot inte *parti* som ett visuellt element eftersom det finns indikationer på att alla partier i kompositionen inte måste läsas klart utan avbrott (se ovan). Möjligheten kan samtidigt inte avskrivas att placeringen av rader på samma sida av objektet har potential att uttrycka betydelse kopplat till läsordningsfunktioner även på Rökstenen. I föreliggande studie tolkas därför detta visuella uttryck inte som ett visuellt element, utan som en resurs för att uttrycka läsordning: *samma parti*. Resursen realiserar sambandsskapande som kan knytas till läsväg på så sätt att samtliga ristade rader som ingår i partiet ska läsas färdigt innan nästa parti påbörjas.⁹ Resursen är välbelagd i det övriga tidigvikingatida materialet (se ovan). Som det visar sig i analysen är det i just Rökstenens från det övriga materialet starkt avvikande komposition inte alltid möjligt att följa resursen *samma parti* om hänsyn samtidigt ska tas till andra resurser som uttrycker sambandsskapande. Därför diskuteras både strukturer som följer respektive inte följer *samma parti*.

Läsordningar där resursen *samma parti* följs kan se olika ut beroende på hur man bedömer förhållandet mellan partier inom en komposition. En möjlighet är att man tar hänsyn till hur partier visuellt förhåller sig till varandra i den betydelsen att val av lässtart och lässlut i partiet styrs av närheten till den punkt läsningen utgår från respektive den punkt läsningen tar vid. Ett annat alternativ är att partier betraktas som självständiga visuella enheter, på så sätt att val av lässtart och lässlut enbart styrs av hur raderna är lagda inom partiet ifråga. Båda typerna finns representerade bland de inskrifter där en bestämd följd mellan partier kan bestämmas på språklig grund, enligt kriterier i Åkerström 2020 (s. 47–52). Det första alternativet kan exempelvis ses på DR 143 Gunderup 1 där ett mycket tydligt visuellt samband finns mellan den sista raden i det inledande partiet och den första raden i det följande partiet (de ligger kant i kant). Även på DR 230 Trykkevælde finns en visuell närhet mellan sista raden i första partiet och den i det andra partiet (även om de inte ligger precis kant i kant). Alternativ två kan ses på DR 209 Glavendrup där ett visuellt avstånd finns mellan de två första partierna A och B (som

⁹ Det ska nämnas att även huruvida rader ska läsas klart har ifrågasatts i vissa läsordningsförslag för Rökstenen (t.ex. Bugge 1910, 116; Brate i *SRL* 2: 248; Pipping 1932, 94 f., 99, 128). Det gäller en rad vars ena del består av ett chiffer (som brukar utläsas **nit**) och den andra delen av kortkvistformer. Jag utgår emellertid från att alla rader (i betydelsen runföljder som löper i samma riktning) läses klart innan nästa rad påbörjas (se vidare nedan).

är placerade på varsin breddsida) genom att dessa separeras av det tredje partiet (som är placerad på kortsidan mellan breddsidorna). Läsare hittar alltså inte lässtart i parti B genom att leta efter den rad som är visuellt mest närliggande lässlut i parti A. Även på DR 2 Haddeby 2 finns ett visuellt avstånd mellan den sista raden i ristningens första parti och första raden i dess andra. Båda alternativen övervägs i analysen.

Vad gäller *visuellt rim* och *avvikande skriftsystem* finns som tidigare nämnts inte belägg på sådana resurser i det tidigvikingatida runmaterialet. *Visuellt rim* beskrivs av Kress och van Leeuwen (2006, 204; svensk term från Björkvall 2009, 105) som en resurs som kan erbjuda läsväg, exempelvis genom att en upprepning av färger eller former i en komposition leder läsningen vidare till nästa element. Inget liknande går dock att hitta säkra belägg på i det tidigvikingatida materialet, men Rökstenens komposition är en möjlig kandidat. Ett sätt Rökstenen utmärker sig från det övriga materialet är som ovan nämnts genom användningen av flera olika typer av avvikande skriftsystem. Vissa av dessa har en visuellt annorlunda utformning jämfört med de övriga runföljderna, andra inte. Frågan är om de rader vilka rymmer samma typ av visuellt utmärkande skriftsystem ska läsas efter varandra, det vill säga om det visuella samband som uttrycks här kan tolkas som kopplat till läsordning i enlighet med resursen *visuellt rim*. Att det mellan liknande former uttrycks ett visuellt samband kan förmodligen anses vara universellt, men vilka former som används och om sambandsskapandet har med läsordning att göra är snarare kulturellt bundet. Det är alltså problematiskt att inget stöd kan hittas i det tidigvikingatida materialet för att tolka denna typ av visuella uttryck som en resurs kopplad till läsordning. *Visuellt rim* i den beskrivna betydelsen tas ändå upp i analysen, men på grund av dess osäkra status läggs i första hand vikt vid det då det finns stöd av andra resurser, som *närhet mellan rader* eller *närliggande startpunkt för rad*, det vill säga då rader befinner sig i direkt anslutning till varandra antar jag att ytterligare sambandsskapande uttrycks mellan dem om de dessutom är utförda med ett visuellt identiskt teckensystem. Däremot ges *visuellt rim* mindre utrymme då raderna ifråga inte är placerade nära varandra eller om teckensystemen inte är helt identiska. Slutligen finns också potential till en omvänd betydelse; om en grupp rader förenas visuellt av exempelvis identiska teckenformer uttrycks samtidigt avgränsning mot rader som rymmer andra typer av former.

De avvikande skriftsystemens plats i textstrukturen har spelat en stor roll för diskussionen av Rökstenens läsordning. Exempelvis motiverar Wessén (1958, 20–22), vars tolkning länge gällt som den allmänt vedertagna, sitt

val av läsordning bland annat med att denna bör gå från det lättare till det svårare, det vill säga från normalanvändningen av kortkvistrunor till de avvikande skriftsystemen. En sådan eventuell resurs *avvikande skriftsystem* måste därför övervägas i ljuset av det övriga runmaterialet. Med avvikande skriftsystem avses i det följande chiffer, antingen i samma teckensystem som övriga inskriften eller i ett annorlunda, eller att runtecken har givits en annan funktion än som del i ett alfabetiskt skriftsystem (bindrunor räknas här inte som ett avvikande skriftsystem). Med utgångspunkt i de tidigvikingatida beläggen kan emellertid byte av skriftsystem inte urskiljas som en resurs kopplad till läsordning; utifrån den läsordning som finns upptagen i *Samnordisk runtextdatabas* framträder inget mönster för det avvikande skriftsystemet vad gäller plats i inskrifternas läsordning: På DR 239 Gørlev 1 är det rundanska *þistill/mistill/kistill*-chiffret placerat ungefär i mitten av inskriften, så också begreppsrunan,¹⁰ ett urnordiskt **D** tolkat som ett personnamn runsv. *Dagr*, på Ög 43 Ingelstad. Eventuella begreppsrunor har vidare setts på U Fv1913;276 Björkö (i början av inskriften; Källström 2013, 109 f.), N 450 Strand (i inskriftens mitt; Olsen i *NlyR*, 5: 8 f.) och Vg 119 Sparlösa (i början av inskriften; t.ex. Lindquist 1940, 41 f.). Vidare menar Magnus Källström (2016) i ett blogginlägg att tecknen på DR NOR1998;21 Färlöv avslutande sida möjligen kan vara krypterade (inskriften är inte tolkad men läsordningen som redovisas i *Samnordisk runtextdatabas* följer det visuella erbjudandet om läsordning, d.v.s. partiet som upptar störst yta inleder i enlighet med resursen *större parti*; se tablå 1 ovan). Slutligen finns ett antal inskrifter som helt eller delvis består av runföljder vilka kanske i första hand kan tolkas som icke-lexikala, men som möjligtvis skulle kunna vara avsedda som någon typ av chiffer. Det gäller Maltstenen (DR NOR1988;5) och Skabersjöspännnet (DR 263); i den förstnämnda avslutas de horisontala raderna med en upprepning av **t**- och **u**-runor. Ingen övertygande tolkning av dem har givits. I den sistnämnda inleds inskriften av en rad (likaledes svårtolkade) **r**-runor. Förutom dessa två inskrifter kan exempelvis DR AUD1993;261 Ribe, DR EM85;371A Haddeby, DR 254 Herlev och N 139 Gokstad möjligen räknas till samma kategori.¹¹

En möjlighet är dock att vända sig till det mer omfattande senvikingatida materialet. Med utgångspunkt i Bianchis (2010, 155–162) undersökning av

¹⁰ En begreppsruna är ett runtecken som representerar denna runas beteckning, det som ibland kallas *runnamnet* (se t.ex. Düwel 1976).

¹¹ Det finns också fyra runbleck med krypterade runformer mer eller mindre genom hela inskriften (U NOR1994;26A Alsnö hus, RU Melnikova2001;196 Staraja Ladoga, RU Melnikova2001;181 Gorodišče 1 och RU Melnikova2001;189 Gorodišče 2). Dessa fyra ristningar kan alltså inte ge information om placeringen av avvikande skriftsystem i en läsordning.

avvikande skrift i senvikingatida inskrifter från Södermanland menar jag att ett samband mellan avvikande skriftsystem och läsordning eventuellt kan övervägas, men bara för de senvikingatida inskrifterna. Bianchi uppger att den avvikande skriften oftast finns sist eller mot slutet av inskriften, men att ”detta endast gäller den syntaktiskt normaliserade språkliga strukturen” (s. 157). Han framhåller istället att den enhet vari den avvikande skriften återfinns ofta är visuellt separerad från den övriga ristningen samt har en framskjuten placering på ristningsytan, ofta som del av ornamentiken. Exempelvis finns den avvikande skriften i korsets fot på Sö 151 Lövsund och Sö Fv1948;295 Prästgården. Läsordningen mellan dessa olika delar av inskriften är därför relativt fri, menar Bianchi. Han tänker sig (s. 157–161) att avvikande skrift inte i första hand har en direkt textstrukturerande funktion; det är endast undantagsvis som hela formler är utförda med avvikande skrift och de visuellt avgränsade enheter där det förekommer består inte uteslutande av avvikande skrift. Istället menar Bianchi att byte av skriftsystem är knutet till läsarelationen; det som skrivs med avvikande skrift är framför allt delar av nekrologer eller olika typer av statusmarkörer, inte minnesformler. På detta sätt signalerar den avvikande skriften för läsare att det inte är fråga om en allmän minnesdiskurs utan om en diskurs knuten till social positionering. Han överväger (s. 161) även att den avvikande skriften kan ha en omvärldsbeskrivande funktion, eventuellt knuten till utlandsfärder.

Jag tror det är motiverat att även koppla den avvikande skriften till läsordningsfunktioner; avvikande skriftsystem kan kanske just genom association med vissa formler erbjuda läsordning visuellt. De formeltyper Bianchi kopplar den avvikande skriften till är sådana som i det senvikingatida materialet i stort snarare hör till inskriftens senare del, inte dess inledning (se t.ex. s. 93–95). Bianchi påpekar som ovan nämnts också att en förförståelse om formelordningen normalt placerat partier med avvikande skrift sist i den allmänt vedertagna läsordningen. Endast som en visuell resurs tycks alltså avvikande skriftsystem i sig själva inte erbjuda läsordning, men genom att först ha associerats med ett visst innehåll som oftast är kopplat till inskriftens senare del, kan kanske det avvikande skriftsystemet i förlängningen få potential att även uttrycka betydelser knutna till läsordning. En förutsättning för resonemanget är emellertid att en konvention kring ordningen mellan olika inskriftsformler har utvecklats. Detta gäller sannolikt i mindre grad, om alls, för Rökstenens inskrift, daterad cirka 200 år tidigare än det senvikingatida materialet. Det kan nämnas att tidigare framförda argument för att avvikande skrift ska läsas sist inte har sin grund i runmaterialet i stort, utan ofta åberopas vad som

skulle kunna beskrivas som sunt förnuft (t.ex. Lönnqvist 1999b, 117 f.) eller logiken inom endast Rökstenens text (t.ex. Wessen 1958, 20–22). Ibland framförs argumentet att samma utveckling från lätt- till svårtillgängligt även sker innehållsmässigt (t.ex. Olsen 1921, 208; Wessén 1958, 21). Det är därmed knappast motiverat att urskilja en tidigvikingatida resurs *avvikande skriftsystem* som skulle innebära att enheter vilka rymmer avvikande skriftsystem läses sist. Eftersom ett sådant antagande som ovan nämnts har dominerat diskussionen av Rökstenens läsordning i tidigare forskning är det emellertid svårt att helt bortse från och *avvikande skriftsystem* behandlas därför som en hypotetisk resurs, det vill säga resursen används i analysen men då en viss läsordning i huvudsak bygger på resursen ifråga kommenteras dess osäkra status.¹²

En typologi för mono- och multisekventialitet

För att kunna beskriva olika typer av multisekventiella textstrukturer har jag valt att använda den typologi som Gunder (2001, 122–129) formulerar med utgångspunkt i hypertextteori. Fokus är på hur texter kan vara sekventiella på olika sätt. Gunders terminologi har fördelen att delvis redan vara använd inom multimodalitetsforskningen, exempelvis talar Andreas Nord (2008) om multisekventialitet då han undersöker vilka läsarbeteenden som presenteras som ”naturliga” i trädgårdsböcker från 1600-talet och fram till idag. Även Bianchi (2010, 156 f.) använder vid ett par tillfällen termen.

En första åtskillnad gör Gunder mellan *monosekventiella* respektive *multisekventiella* texter. Även monosekventiella texter kan bestå av flera visuella element men där finns det endast erbjudande om en enda väg mellan dessa. I vilken ordning de visuella elementen i multisekventiella texter ska läsas finns det däremot flera olika erbjudanden om. Ordningen kan vara antingen *axialt*, *nätverks-* eller *lateral* strukturerad enligt Gunder (se fig. 4–6). Kategoriseringen utgår från Landows (1997, 49–51 [2006, 69–71]) åtskillnad mellan texter med en axial respektive nätverksstruktur.

Gunder (s. 118–129) beskriver de tre strukturerna enligt följande: En axialt ordnad text innebär att det finns en överordnad monosekventiell

¹² Inom tidigare forskning har försök gjorts att gradera svårigheten hos de olika typerna av chiffer på Rökstenen och utifrån detta etablera en läsordning (t.ex. Wessén 1958, 22; Lönnqvist 1999b, 124–127). På grund av den osäkra statusen hos resursen *avvikande skriftsystem* görs inga sådana försök här, utan denna hypotetiska resurs antas endast indikera en läsordning där delpartier ristade med kortkvistrunformer föregår dem som ristats med avvikande skriftsystem.

Fig. 4. Axial struktur (efter Gunder 2001, 127)

Fig. 5. Nätverksstruktur (efter Gunder 2001, 127)

Fig. 6. Lateral struktur (efter Gunder 2001, 127)

struktur från vilken möjligheten till avstickare erbjuds. Vägen vidare från dessa avstickare går emellertid i slutändan alltid tillbaka till den överordnade strukturen. En vetenskaplig artikel med fotnoter är ett typexempel. En nätverksstruktur saknar ett sådant överordnat monosekventiellt inslag. Utmärkande är istället att det från varje visuellt element erbjuds flera alternativa vägar framåt, och möjligheten att backa bakåt är, om den finns, bara en av flera tänkbara. En webbsida kan vara ett exempel på en nätverksstrukturerad text (men kan också ha andra utformningar). I en lateral struktur saknas tvärtom erbjudanden om läsväg mellan de olika visuella elementen, och det finns därmed inte heller här en överordnad monosekventiell väg. Utmärkande för en lateral struktur är vidare att alla visuella element är tillgängliga samtidigt, vilket inte är fallet i den renodlade nätverksstrukturen. Gunder understryker att även om kopplingar saknas mellan elementen i en lateralt strukturerad text är de samtidigt presenterade som delar av en helhet, en text. Ett uppslagsverk bestående av olika artiklar är ett exempel.

Så som framgått av exemplen ovan finns det en koppling mellan de olika textstrukturerna i Gunders modell och behov inom de sociala praktiker där texterna ifråga produceras. Den axiala strukturen är exempelvis utmärkande för akademisk text där den tillgodoser behovet av att skapa hierarkier mellan mer central information i brödtexten och den mer perifera

i en fotnot, eller att skilja brödtexten från fotnoternas källhänvisningar. Lateral struktur ger möjligheten till avgränsning kombinerad med flera vägar in i en text, något som är användbart i ett uppslagsverk, men man kan tänka sig andra texttyper där samma behov finns, exempelvis antologier, diktsamlingar och så vidare. Nätverksstrukturen innebär en möjlighet att presentera information som länkad men utan fast inbördes ordning. Det lämnas till läsarna att bestämma vägar genom texten. Så som Gunder (2001, 125 f.) beskriver utnyttjas denna möjlighet exempelvis i digitala hyperromaner, men även hemsidor kan vara strukturerade så. Hon diskuterar (t.ex. s. 122–124, 132 f.) också vid flera tillfällen hur en viss text kan ges andra strukturer om behov finns av det. Vidare är de olika strukturerna i olika grad associerade med vissa medier. I synnerhet gäller detta kanske nätverksstrukturen som fungerar särskilt bra i digitala medium i den bemärkelsen att mer komplicerade nätverk möjliggörs. Uppslagsverk på nätet har exempelvis i allmänhet inte en i första hand lateral struktur utan är mer eller mindre uppbyggda som nätverk med flera länkar vidare från en viss artikel, exempelvis *Nationalencyklopedin* (www.ne.se).¹³ Samtidigt är strukturerna inte bundna till ett visst medium.

Förhållandet mellan val av textstruktur, behov inom den sociala skriftpraktiken och mediers förutsättningar kan i förlängningen berätta något om skriftkulturen ifråga. Dessa förhållanden ser dock annorlunda ut i det material Gunder utgår från jämfört med dem i de tidigvikingatida runtexterna. De moderna skriftpraktiker Gunder beskriver är för det första mycket mer mångfasetterade än de tidigvikingatida. För det andra finns begränsningar i de medier som står till buds. Det tidigvikingatida texternas materialitet har vissa möjligheter men saknar andra jämfört med dem Gunder undersöker. Att vissa strukturer är enklare att åstadkomma på ett tredimensionellt objekt, medan andra passar exempelvis digitala medier bättre, påverkar rimligen vilka strukturer som kommer att användas. Att utifrån en analys av textstrukturen hos endast Rökstenen, som dessutom starkt avviker från det övriga samtida materialet, dra slutsatser om tidigvikingatida skriftkultur är dock svårt. Här krävs en undersökning av en större grupp inskrifter. I detta sammanhang rör därför analysen i första hand om Rökstenens text överhuvudtaget kan beskrivas som multisekventiell. En diskussion av på vilket sätt val av textstruktur motiveras av den sociala praktiken och tillgängliga medium är intressant men inte i fokus här.

¹³ Detta gäller ibland även uppslagsverk i bokform på så sätt att de ord i en artikel som utgör rubriker på andra artiklar i samma uppslagsverk är markerade visuellt på något sätt. Sådana markeringar erbjuder en läsväg vidare i texten.

Man kan vidare ställa sig frågan i vilken utsträckning Gunders modell kan beskriva ett material som de tidigvikingatida runinskrifterna. I föreliggande studie används Gunders typologi emellertid som nämnts ovan i första hand för att visa hur runtextstruktur kan fungera på andra sätt än monosekventiellt. Det viktiga är alltså inte att exempelvis urskilja just axiala, laterala eller nätverksstrukturer utan att med hjälp av modellen identifiera multisekventiella drag i Rökstenens textstruktur som kan fungera som utgångspunkt för att diskutera läsordning. För detta syfte passar Gunders relativt allmänt hållna modell bra. Andra typologier över textstrukturer kan vara komplicerade och precisa i sin utformning (se t.ex. Bernstein 1998 eller jämförelsevis Aarseth 1997, 62–65). Fler faktiska strukturer i materialet kan därmed falla inom ramen för de tre typerna som Gunder urskiljer. De egenskaper som hon tillskriver de olika strukturerna måste heller inte uppfyllas i sin helhet för att en faktisk struktur ska kunna beskrivas som att ha exempelvis laterala drag, något som också Gunder (2001, 125) påpekar. Samtidigt finns givetvis alltid en risk att det i runmaterialet återfinns textstrukturer vilka inte rymms i hennes modell och som därför förbises i analysen.

Två förtydliganden ska göras vad gäller multisekventiella textstrukturer. För det första avgörs huruvida en text är multisekventiell eller inte genom att textens erbjudanden om läsordning undersöks. Avgörande är alltså inte de enskilda faktiska läsningarna, som ju i sig kan vara helt linjära även i en text med en utpräglad nätverksstruktur (se t.ex. diskussionen i Engebretsen 2000, 97 f.). För det andra kan en nätverksstruktur innebära att det inte är nödvändigt att ta sig till alla visuella element vid en genomläsning, samtidigt som samma element eventuellt kan läsas flera gånger (se Gunder 2001, 124–126). En sådan läsordning räknar jag inte med för Rökstenens ristning utan utgår från att erbjudandet om läsordning innebär att alla element läses en gång vardera; det finns inga övertygande exempel i det övriga runmaterialet från tidig vikingatid, och inte så vitt jag vet i runmaterialet överhuvudtaget, där erbjudanden om läsordning resulterar i en struktur likt vissa (digitala) hypertexter där läsare kan återkomma till samma element alternativt där ett vägval innebär att läsare aldrig får tillgång till vissa element. Det ska dock nämnas att läsordningar av denna typ har föreslagits. Exempelvis diskuterar Lönnqvist och Gun Widmark (1997, 147–151) en cirkulär läsning av Oklundahällen (Ög N288) med utgångspunkt i Evert Salbergers (1980) resonemang kring placeringen av inskriftens skiljetecken. Staffan Fridell och Veturliði Óskarsson (2011, 146–149) är inne på samma linje. Enligt deras tolkningsförslag ska ristaren, utan att ha planerat detta på förhand, i

slutet av sista raden ristat ytterligare en inledning på inskriften (**pitta faþi þetta fāði**) som sedan får en fortsättning i inskriftens ursprungliga inledning (**kunar faþi runar þisar** *Gunnarr fāði rūnar þessar*). En sådan ordning finns inte stöd för visuellt och varken Lönnqvist och Widmarks eller Fridell och Öskarssons tolkningar förklarar dubbelskrivningen av **t**-runan i **pitta** (i andra tidigvikingatida inskrifter med dubbelskrivna runor representerar dessa olika språkljud eller en ordgräns). Vidare diskuterar Sofia Pereswetoff-Morath (2019, 92 f.) en liknande lösning för Sigtunableckets (U Fv1933;134) ristning. Hon föreslår att det saknade subjektet i satsen i bleckets andra rad hittas i inledningen av den första raden på samma sida, och att läsare därefter helt enkelt kan fortsätta läsa denna första rad en gång till, och därefter andra raden som leder till första raden och så vidare. En alternativ förklaring till subjektets frånvaro föreslås av Fridell (i Pereswetoff-Morath 2019, 93) som menar att det kan röra sig om en relativsats med utelämnad relativpartikel.

Kriterier för mono- respektive multisekventiella textstrukturer

För att pröva om erbjudanden om läsordning i Rökstenens text resulterar i en struktur som kan beskrivas som mono- eller multisekventiell kopplar jag samman Gunders (2001) typologi med de delar av Kress och van Leeuwens (2006) modell som handlar om textens organisering, så som denna tillämpas i Åkerström 2020.

Vad gäller läsväg kan en uppdelning göras mellan texter som utmärks av att det finns ett eller flera erbjudanden om en sådan (en monosekventiell, axial- eller nätverksstruktur) och sådana där detta inte finns (lateral struktur). I de förstnämnda fallen förekommer resurser som uttrycker sambandsskapande som kan knytas till läsväg. Hur dessa erbjudanden om läsväg är utformade varierar dock. I monosekventiella texter finns endast erbjudande om en enda väg från ett element till nästa. I nätverksstrukturer finns flera alternativ. En axial struktur innebär att det från en monosekventiell huvudfåra finns resurser som uttrycker sambandsskapande och som erbjuder en väg vidare till andra element som i sig utgör återvändsgränder, det vill säga därifrån finns inget erbjudande om en fortsatt läsväg utan det enda alternativet är att återvända till huvudfåran. En lateral struktur utmärks istället av resurser som uttrycker avgränsning, det vill säga det erbjuds ingen väg mellan de olika visuella elementen.

Vad gäller lässtart finns i en monosekventiell struktur endast en sådan erbjuden och denna kan identifieras med hjälp av resurser som uttrycker

framskjutenhet. Eftersom den axiala strukturen bygger på en överordnad monosekventiell ordning kan man anta att det även för denna endast finns en lässtart. Utmärkande för den laterala strukturen är däremot att alla visuella element är tillgängliga samtidigt, varför det i en typisk lateral struktur inte förekommer resurser som uttrycker framskjutenhet, alternativt de resurser som förekommer uttrycker framskjutenhet i lika hög grad. Vad gäller nätverksstrukturer diskuterar inte Gunder (s. 124 f.) antalet lässtarter uttryckligen men det framgår från exemplen att det kan vara en (t.ex. vissa digitala hyperromaner) eller flera (t.ex. webbsidor). Även i Landows (2006, 110–112) resonemang kring digitala hypertexter med nätverksstruktur ges exempel på att antalet lässtarter kan variera.

Vad gäller lässlut diskuterar inte Gunder dessa specifikt, men vissa slutsatser går att dra utifrån hennes modell. I en monosekventiell ordning, både i dess renodlade form och som del i en axial struktur, rymmer ett enda lässlut. En lateral struktur på andra sidan måste snarast beskrivas som att varje element både består av lässtart och lässlut samtidigt. Inga förbindelser finns mellan elementen varför ett erbjudande om fortsatt läsväg inte existerar utan enbart ett om att avsluta läsningen och därefter eventuellt söka en ny lässtart i ett annat element. En nätverksstruktur på andra sidan kan i vissa fall sakna slut. I sin (jämfört med Gunders) omfattande textstrukturtypologi talar Mark Bernstein (1998, 22) exempelvis om cykliska strukturer som läsare måste bryta sig ur. Andra nätverksstrukturer kan istället rymma ett eller flera olika avslut. Visuellt utmärks lässlut av resurser som realiserar avgränsning, det vill säga där förbindelser till andra element saknas. Det ska dock påpekas att i Åkerström 2020 ligger fokus inte på hur lässlut markeras visuellt, även om vissa av resurserna, särskilt *radlängd* (den kortaste kantraden signalerar inskriftens avslutning) och *radavgränsning* (den avslutande raden saknar avgränsning), indirekt berör detta. Lässlut är heller inget som lyfts fram i Kress och van Leeuwens (2006) modell.

Analysen av Rökstenens läsordning innebär att många olika erbjudanden om lässtart, läsväg och lässlut vägs mot varandra. Det är därför nödvändigt att kunna avgöra vilka erbjudanden som bör ges företräde framför andra och därför graderas de som svagt eller starkt markerade utifrån vilka resurser som ligger till grund för dem.¹⁴ Två faktorer är avgörande. För det första resulterar *tydliga* resurser i ett starkt markerat erbjudande, *otydliga* i ett svagt. En tydlig resurs kan exempelvis vara avsevärt större

¹⁴ Samma tillvägagångssätt används i Åkerström 2020 (s. 61–63) och en mer utförlig beskrivning av graderingssystemet återfinns där.

runformer i en rad jämfört med övriga. För det andra resulterar resurser som förekommer *frekvent* i det tidigvikingatida materialet i ett starkt markerat erbjudande om läsordning till skillnad från resurser som är *infrekventa*. Som nämnts ovan finns det ibland flera varianter av olika resurser. Exempelvis resursen *radordning* kan innebära att läsväg erbjuds från vänster mot höger eller tvärtom. Det förstnämnda är betydligt mer frekvent och erbjudandet om en sådan läsväg bedöms därmed som starkare markerat. Att utgå från resursernas frekvens och tydlighet för att väga erbjudanden om läsordning mot varandra motiveras av att det i ett historiskt material är vanskligt att värdera relevansen hos de olika resurserna på något annat sätt. De resurser som resulterar i vad som här tolkas som ett starkt markerat erbjudande ska emellertid inte automatiskt förstås som en mer central del av tidigvikingatida textkonventioner än andra. Förutom att det är svårt att veta hur representativa de texter som bevarats är för skriftkulturen ifråga, kan textkonventionerna inom denna kultur också vara motsägelsefulla. Vissa resurser kan kanske ha tolkats som resulterande i starkt markerade erbjudanden under tidig vikingatid trots att de är infrekventa, och otydliga resurser kanske inte måste markeras visuellt i högre utsträckning eftersom de i själva verket är väl förankrade i den samtida textkonventionen.

Resultat

Tre typer av visuella element visar sig i analysen vara relevanta för att diskutera läsordningen på Rökstenen: *komposition*, *delparti* och *rad*. Vad som räknas som komposition är i sammanhanget okomplicerat, nämligen all ristning på stenen. Vad som kan identifieras som en *rad* respektive *delparti* kräver däremot en längre diskussion, vilken förs inledningsvis. För att kunna resonera kring vilken fortsatt läsväg som erbjuds visuellt från varje rad respektive delparti krävs att en slutpunkt för dem bestäms. I samband med att raderna urskiljs diskuteras därför även deras läsriktning och då delpartierna identifieras bestäms även läsordningen mellan de rader som ingår, i de fall dessa är fler än en. Stort utrymme ägnas sedan åt ett resonemang kring vilka läsvägar som erbjuds visuellt (och ibland språkligt) från varje delparti.¹⁵ De olika alternativen graderas utifrån hur

¹⁵ Av nödvändighet måste de olika visuella elementen diskuteras i en viss följd. I den fortsatta framställningen avhandlas elementen i allmänhet på en ristningssida i taget. Ordningen kan emellertid ibland variera på grund av att olika aspekter enklast förklaras i en viss följd. Resultatredovisningens ordningsföljd ska inte förstås som att jag tar ställning för just denna ordning.

starkt markerat erbjudande om läsväg de resulterar i, vilket presenteras avslutningsvis i tablå 3. När på så sätt ristningens visuella element är urskilda och de olika alternativa vägarna mellan dem är identifierade och vägda mot varandra kan tills sist Rökstenens textstruktur diskuteras. De egenskaper som framträder förhålls till hur de olika mono- respektive multisekventiella strukturerna i Gunders (2001) modell beskrivs vad gäller lässtart, läsväg och lässlut. Avslutningsvis diskuteras dessutom ett antal specifika läsordningar som följer de starkast markerade erbjudandena om läsvägar mellan delpartierna genom hela Rökstenens komposition. Syftet är dels att undersöka textstrukturen ur ett annat perspektiv, dels att i större utsträckning ta hänsyn till resurser som *samma parti* och *avvikande skriftsystem*, vilka kräver att läsvägar från samtliga delpartier undersöks samtidigt. Avsikten är däremot inte att identifiera en monosekventiell ordning som kan beskrivas som "bättre" än någon annan.

Slutligen ska tre principer för resultatredovisningen kommenteras. För det första, eftersom analysen i första hand görs utifrån det visuella erbjudandet om läsordning och endast undantagsvis utifrån det språkliga, påpekas det alltid när det är fråga om det sistnämnda, men inte alltid om det förstnämnda. För det andra utgår hänvisningar av typen raden eller delpartiet till höger eller vänster respektive den övre eller nedre från hur detta förhållande ser ut på den resta stenen (d.v.s. de vertikala raderna betraktas exempelvis inte horisontellt). För det tredje är de måttangivelser som redovisas, om inget annat anges, resultatet av egen granskning.

Rader och delpartier i Rökstenens komposition

I det följande identifieras de delar av kompositionen som kan klassas som *rader* och därefter vilka rader (eller vilken rad) som kan räknas som ett *delparti*. I samband med att rader urskiljs diskuteras också vilken läsriktning som gäller för dem, och då delpartier identifieras bestäms läsordningen mellan raderna i de fall dessa är fler än en.

Det är nödvändigt att beteckna de olika delpartierna och raderna. Resultatet föregrips därför för att kunna redogöra för principen bakom dessa beteckningar. Tidigare har man framför allt utgått från siffer- eller bokstavsföljder men eftersom jag i så liten utsträckning som möjligt vill förutsätta en viss ordning mellan elementen använder jag inte dessa system. Endast de båda bred- och smalsidorna har här numrerats (bred1 och bred2 samt smal1 och smal2) eftersom, så som framgår nedan, det finns ett starkt markerat visuellt och också delvis ett språkligt erbjudande om en sådan ordning. Smalsidorna och toppytan rymmer endast ett del-

parti vardera men för att särskilja breddsidornas delpartier markeras huruvida de består av horisontala (h) eller vertikala (v) rader, medan andra delpartier betecknas utifrån de chiffer de byggs upp av: runformer från äldre runraden (ä) eller chifferformer som liknar kryss (X). I figur 8–10 framgår vilka beteckningar som avser vilka delpartier. Ordningen mellan raderna i ett delparti kan fastställas i samtliga fall utifrån ett visuellt och ibland även språkligt erbjudande om läsordning varför dessa betecknas med ett nummer. I tablå 2 redovisas det språkliga innehållet i var och ett av delpartierna utifrån den tolkning och översättning som presenteras av Gustavson (2003) som bygger på Wesséns (1958) tolkning.

Rader urskiljs och deras läsriktning bestäms

De visuella kriterierna för en *rad* är en runföljd som mer eller mindre utan avbrott löper i en och samma riktning. I stort sett identifierar jag samma rader som tidigare forskare men några bedömningar ska kommenteras. Teckenföljderna på smalsida 2 förstås som tre rader eftersom de två nedre separeras av en vertikal ramlinje, och därmed bör tolkas som två olika rader. Den övre inledande teckenföljden har genom tecknens större storlek visuellt inte en direkt fortsättning i någon av de nedre raderna och framstår därmed som en separat enhet, varför även denna betraktas som en egen rad. Nämnas ska också att runföljden **ftiafra** förmodligen bör ses som en fortsättning på rad 8 i bred2v (se vidare nedan) och räknas som en del av denna rad.

Kriteriet att runföljden ska läsas i en och samma riktning för att räknas som en rad är oftast okomplicerat eftersom runformerna i sig vanligen indikerar vilken riktning det är fråga om. För de olika chiffren är det emellertid inte alltid självklart åt vilket håll de ska läsas. Det gäller den runföljd som finns i den nedersta av de tre horisontala raderna på breddsida 2 (**iatunuilinispat** + [chiffer = **niṭ**]). Chifferdelen består av äldre **o**-runor och kortkvist-**s** samt tecknet **ṣ** och läsriktningen framgår därmed inte av tecknen. Förutom chiffret består teckenföljden av en räkka kortkvist-runor med en läsriktning från vänster mot höger (runföljden är dock placerad uppochned varför läsriktningen så som raden löper på stenytan är från höger mot vänster). Eftersom *raden* som visuellt element är väl etablerad i övriga delar av kompositionen, i betydelsen att runföljder mellan samma ramlinjer läses i en och samma riktning, räknar jag med att hela runföljden inklusive chiffret ska läsas åt samma håll, det vill säga från vänster till höger, och alltså utgöra en rad, inte två. Jag räknar även med att alla tecknen i var och en av de tre teckenföljderna på smalsida 2 samt räckorna med krysschiffer på breddsida 2 respektive toppytan läses

Tablå 2. Translitterering, transkribering och översättning av Rökstenens delpartier och rader. Jag utgår från Gustavsons (2003) presentation som i sin tur bygger på Wesséns tolkning (1958). Syftet med uppställningen är att underlätta för läsare som vill se vilka delar av runinskriften som motsvarar de delpartier och rader jag urskiljer. Uppställningen ska inte tolkas som att jag tar ställning för denna ordning mellan delpartierna eller tolkningen i sin helhet. Översättningen har inte anpassats till raduppdelningen och vid ett par tillfällen inte heller till gränserna för delpartierna. Lägg märke till att Wesséns tolkning bygger på att **ftirfra** läses i slutet av rad 9 i bred2v, inte i slutet av rad 8 så som jag argumenterar för ovan.

Delparti: rad	Translitterering	Transkribering	Översättning
Bred1v: 1	aft uamuþ stonta runar þar :	<i>Aft Væmōð/Vāmōð standa rūnar þār.</i>	Till minne av Vämod stå dessa runor. Men
Bred1v: 2	in uarin faþi faþir aft faikion sunu	<i>Æn Varinn fāði, faðir, aft faigian sunu.</i>	Varin skrev (dem), fadern, efter den döde
Bred1v: 3	sakumukmini þat huariar ualraubar uarin tuar	<i>Sagum mōgminni/ ungmænni þat, hværiar valraufar vārin tvār</i>	sonen. Jag säger det folkminnet (el. Jag säger det för de unga), vilka de två stridsbyten
Bred1v: 4	þar suap tualf sinum uarinumnar t ualraubu	<i>þār, svāð tualf sinnum vārin numnar at valraufu,</i>	voro, som tolv gånger togos som stridsbyte, båda på en gång från
Bred1v: 5	bapar somon o umisumonum : þat sakum ona	<i>bāðar saman ā ymissum mannum. Þat sagum anna-</i>	ömse män (dvs. från man efter man). Det säger jag som det
Bred1v: 6	rt huar fur niu altum on urþi fiaru	<i>rt, hvār fur nīu aldum ān urði/yrði fiaru</i>	andra, vem som för nio åldrar (släktled)
Bred1v: 7	mir hraiþkutum auk tu	<i>meðr Hraiðgutum, auk dō</i>	sedan miste livet hos reidgoterna, och han dog hos dem till följd
Bred1v: 8	mir on ub sakar	<i>meðr hann umb sakar.</i>	av sin skuld.
Bred1h: 1	raipiaurikr hin þurmupi stilir	<i>Rēð Þiōðrikr hinn þurmōði, stillir</i>	Tjodrik den djärve, sjökrigares hövding,
Bred1h: 2	flutna strontu hraiþmarar sitir nu karur o	<i>flutna, strandu Hraiðmarar. Sitir nū garur ā</i>	rådde över Reidhavets strand. Nu sitter han rustad på sin gotiska
Smal1	kuta sinum skialti ub fatlaþr skati marika	<i>guta sīnum, skialdi umb fatlaðr, skati Mæringa.</i>	häst, med skölden i rem, Märingars främste.

Delparti: rad	Translitterering	Transkribering	Översättning
Bred2v: 1	þat sakum tualfta huar histr si ku	<i>þat sagum tvalfta, hvar hæstr sē Gu-</i>	Det säger jag som det tolfte, var Gunns
Bred2v: 2	nar ituituoki on kunukar tuair tikir sua	<i>nnar etu vëttvangi ā, kunungar tvair tigr svā-</i>	häst (dvs. vargen) ser föda på slagfältet, där tjugo konungar ligga.
Bred2v: 3	þ o likia : þat sakum þritaunta huarir t	<i>ð ā liggia. Þat sagum þrëttānda, hvarir t-</i>	Det säger jag som det trettonde, vilka tjugo konungar sutto på
Bred2v: 4	uair tikir kunukar satin t siulunti fia	<i>vair tigr kunungar sātin at Siölundi fia-</i>	Själland under fyra vintrar (dvs. fyra år),
Bred2v: 5	kura uintur at fiakurum nabnum burn	<i>gura vintur at fiagurum nampnum, burn-</i>	med fyra namn, söner av fyra bröder. Fem (med namnet) Valke,
Bred2v: 6	ir fiakurum bruprum : ualkar fim rapulfsu	<i>ir fiagurum brōðrum. Valkar fim, Rāðulfs sy-</i>	Rådulvs söner, fem Reidulv, Rugulvs söner,
Bred2v: 7	nir hraiðulfar fim rukulfsunir hoislar fim harup	<i>nir, Hraiðulfar fim, Rugulfs synir, Hāislar fim, Haruð-</i>	fem Haisl, Hords söner, fem Gunnmund (el. Kynmund), Björns
Bred2v: 8	s sunir kunmuntar fim þirnar sunir :	<i>s synir, Gunnmundar/ Kynmundar fim, Biarnar synir.</i>	söner. Nu säger jag minnena fullständigt. Någon ... det som han
Bred2v: 9	nuk m--- m-- alu --kī ainhuar - þ... ...þ ... ftir fra	<i>Nū'k m[inni] m[eðr] allu [sa]gi. Ainhvarr ... [svā]ð ... æftir frā.</i>	har eftersport.
Bred2ä: 1	SAGWM OG MENI þad HOAR igold	<i>Sagum mögminni/ ungmænni þat, hvār Inguld-</i>	Jag säger det folkminnet, vem av Ingvaldsättlingarna
Bred2ä: 2	iga oari golbin d goonar hosli	<i>inga vari guldinn at kvānar hūsli.</i>	som blev gäldad genom en hustrus offer.
Bred2h: 1	airfbfrbnhn finb an tfonhnu	<i>Sagum mögminni/ ungmænni, hvaim sē burinn nið-</i>	Jag säger ett folkminne, åt vem en frände (ättling?) är född, åt en
Bred2h: 2	r troki uilin is þat : rhfp rhis	<i>r drængi. Vilinn es þat. Knūa/knȳia knātt-</i>	ung kämpe. Vilen är det (?). Han kunde slå
Bred2h: 3	iatun uilin is : þat <nit>	<i>i iatun. Vilinn es þat ...</i>	en jätte. Vilen är det (?)...
Smal2	<-akumukmini þur>	<i>Sagum mögminni/ ungmænni: Þōrr.</i>	Jag säger ett folkminne: Tor.
ToppX	<si>bi <ui>a<ua>ri	<i>Sibbi viāværi</i>	Sibbe från Vi avlade
Bred2X	<ul niru>þr	<i>ōl nīrððr.</i>	(en son), nittio år gammal.

i samma riktning och alltså räknas som en rad vardera. Totalt uppgår kompositionens rader därmed till 30 stycken.

Läsriktning i raderna

Ovan diskuteras huruvida runföljderna som delar ramlinjer ska läsas i en och samma riktning, men man behöver också ta ställning till vilken riktning detta är. Ett erbjudande om en viss läsriktning finns i de rader som rymmer kortkvistrunformer eller former ur den äldre runraden eftersom det framgår av runornas riktning (möjligen i något mindre mån vad gäller det sistnämnda chiffret som utgår från äldre runformer). I de två horisontala raderna med kryssformade chiffer är läsriktningen mer osäker. De kortkvistrunformer som finns inplacerade i chiffren indikerar emellertid visuellt en läsriktning från vänster mot höger, vilket också är i överensstämmelse med riktningen i kompositionens övriga rader.¹⁶ Utifrån dessa två förhållanden räknar jag fortsättningsvis med en läsriktning från vänster mot höger även för själva krysschiffren. Man kan emellertid, som flera uttolkare givit exempel på, möjligen tänka sig andra varianter. Det gäller framför allt tidigare tolkningar där man läst från höger mot vänster; på toppen läser exempelvis Bugge (1910, 136–144) kortkvistformerna från vänster mot höger men korschiffren från höger mot vänster. I de vertikala raderna på smalsida 2 är den visuellt erbjudna läsriktningen svagt markerad. Här finns dock ett språkligt erbjudande om läsriktning uppifrån och ned (se vidare nedan).

Delpartier urskiljs och deras läsordning bestäms

I Rökstenens komposition finns rader som är visuellt knutna till varandra i högre utsträckning än andra och som troligen ska läsas i en följd, det vill säga *delpartier* (i vissa fall utgör endast en rad ett delparti). I det följande ska sådana rader identifieras på visuella och språkliga grunder. Dessa element är de byggstenar som resonemanget om textens struktur utgår från. I samband med varje delparti diskuteras även läsordningen mellan de rader som ingår.

För att identifiera den eller de rader som hör till ett visst delparti utgår jag från resurser som visat sig relevanta för att urskilja rader eller grupper av rader som ska läsas tillsammans. Dessa är: *samma parti* (rader i ett parti

¹⁶ Två rader är placerade uppochned; rättvända läses dessa från vänster mot höger. Man kan också diskutera vad som är uppåt och nedåt i de tre raderna på smalsida 2; om chifferformernas toppar är den del riktad mot bredsida 2 läses raderna från höger mot vänster, om det tvärtom bedöms som formernas bas läses raderna från vänster mot höger.

läses klart innan nästa parti påbörjas), *olika radriktning* (då rader är lagda horisontellt respektive vertikalt läses dessa radgrupper var för sig; så som ovan nämnts är resursen endast belagd på Rökstenens breddside 1 och utnyttjas därmed inte där), *närhet mellan rader* (rader som ligger bredvid varandra och i allmänhet delar ramlinje ska läsas efter varandra; här innefattar jag också rader som ligger kant i kant på olika sidor av objektet), *avstånd mellan rader* (rader som separeras visuellt av oristad yta eller av andra rader ska inte läsas efter varandra) samt *närliggande startpunkt för rad* (om två rader ligger i anslutning till varandra på så sätt att den första radens slut ligger i anslutning till den andras början ska dessa läsas efter varandra). Även den eventuella resursen *visuellt rim* (rader med identiska run- eller chifferformer ska läsas efter varandra) övervägs.

På breddside 1 urskiljs två horisontala rader som ett delparti (bred1h) genom *närhet mellan rader*, samt det språkliga erbjudandet (strofen i *fornyrðislag* sträcker sig över radbytet) som visar att dessa två rader ska läsas efter varandra med start i den översta raden. Det språkliga erbjudandet om den inbördes ordningen mellan dessa två rader samspelar inte påtagligt med det visuella; båda raderna har ungefär lika stora runformer (båda radernas runhöjd varierar vanligen mellan c:a 12 och 13,5 cm, även om det händer att vissa runor är kortare och andra längre), och den nedre raden som ska läsas sist är betydligt längre, cirka 133,5 cm till skillnad från den övre radens 104 cm (enligt den mest frekventa varianten av *radlängd* knyts längre rader till lässtart). Det är alltså framför allt med utgångspunkt i det språkliga erbjudandet som läsordningen mellan raderna bestäms. Den översta raden får nummer 1 och den nedre nummer 2.¹⁷

På breddside 1 finns vidare åtta vertikala rader som tolkas som ett delparti (bred1v). Att skilja ut dessa från de två horisontella raderna på samma sida motiveras främst av *närhet mellan rader*.¹⁸ Visuellt erbjuds en läsväg från bred1v mot smalsidans rad genom *närhet mellan rader*; smalsidans rad ligger kant i kant med raderna i bred1v. Att inte inkludera raden på smalsida 1 i bred1v motiveras främst av det språkliga erbjudandet som visar att smalsidans rad läses efter rad 2 i bred1h. Det finns

¹⁷ Vad gäller resurserna *placering av rad* och *radordning* innebär den mest frekventa varianten en läsordning från raden längst till vänster och mot höger. Att samma princip bör gälla för horisontala rader, med den skillnaden att raderna vridits ett kvarts varv medurs, konstateras i Åkerström 2020 (s. 77). Dock är det just delparti bred1h och bred2h (se vidare nedan) som ligger till grund för detta resultat varför resurserna ifråga inte tas upp i samband med dessa två delpartier.

¹⁸ Däremot används inte *olika radriktning* eftersom bred1 är det enda belägg på denna resurs i det tidigvikingatida materialet (se Åkerström 2020, 73).

också ett starkt markerat visuellt erbjudande om läsväg från bred1h; slutet på rad 2 ligger precis i anslutning till starten på smalsidans rad (vilket i enlighet med *närliggande startpunkt för rad* indikerar läsväg).¹⁹ I bred1v går läsordningen från raden längst till vänster och rad för rad mot höger och numreras 1–8. En sådan ordning erbjuds genom *runstorlek*, eftersom raden till vänster har betydligt större runformer (c:a 25 cm som störst) än följande rader (rad 2 är mellan c:a 18,5 och 20 cm och rad 3–8 ännu mindre) vilket erbjuder lässtart. Dessutom är den vänstra kantraden längre (c:a 155 cm) än den högra (c:a 40,5 cm) vilket erbjuder lässtart respektive avslut enligt *radlängd*. Denna ordning överensstämmer också med den mest frekventa varianten av *placering av rad* och *radordning* (d.v.s. lässtart i raden längst till vänster och läsväg mot höger). Även det språkliga erbjudandet bekräftar ordningen då hela kompositionens lässtart erbjuds i raden längst till vänster (se vidare nedan), och i slutet av den femte raden inleds ett ord vars fortsättning finns i början av den sjätte.

Raden på smalsida 1 urskiljs som ett eget delparti (smal1). Möjligen hade raden kunnat räknas till bred1h, eftersom det språkligt erbjuds en läsväg mellan dem samt så som nämnts ovan att det visuellt uttrycks en närhet mellan radslut i bred1h och radbörjan i smal1. Att de separeras visuellt genom sidbytet samt *olika radriktning* (raderna i bred1h är placerade horisontalt medan smal1 löper vertikalt) motiverar dock att urskilja dem som två olika delpartier. Smal1 ses heller inte som en del av breddside 2 eftersom ett stycke oristad yta uttrycker visuell avgränsning (*avstånd mellan rader*) till den vertikala raden med äldre runformer längst till vänster på breddside 2.

Tre horisontella rader på breddside 2 urskiljs som ett delparti (bred2h) genom *närhet mellan rader* (de delar ramlinjer) samt för de två nedre som löper bustrofedon även *närliggande startpunkt för rad*.²⁰ Även *olika radriktning* och (den eventuella resursen) *visuellt rim* stödjer delvis tolkningen av dessa tre rader som ett eget delparti. *Olika radriktning* skiljer de horisontala

¹⁹ I analysen i Åkerström 2020 räknas visserligen endast Rökstenens ristning som belägg på att *närliggande startpunkt för rad* kan innebära att läsväg signaleras genom att radslut och nästa rads början är placerade i 90 graders vinkel mot varandra. Två gånger förekommer det på Rökstenen. Det ena tillfället är övergången som nämnts ovan mellan rad 2 i bred1h och smalsidan till höger. Det andra gäller två rader utförda i ett identiskt chiffer utifrån den äldre runraden (se nedan). Eftersom *närliggande startpunkt för rad* är välbelagd i det övriga tidigvikingatida materialet, i form av bustrofedonordningar (se not 20), används resursen som argument för att urskilja delpartier även i dessa två fall.

²⁰ Att raderna löper bustrofedon innebär att nästa rad börjar vid samma punkt som den föregående slutar, t.ex. ↑↓↑ i ett vertikalt radupplägg.

raderna i bred2h från de vertikala på samma sida, men indikerar samtidigt att även den allra översta horisontella raden med korschiffer borde läsas i samband med de likaledes horisontella raderna i bred2h och därmed inkluderas i delpartiet. Dock uttrycks samtidigt ett visuellt avstånd till denna rad eftersom den genom sitt kryssformade chiffer avviker i hög grad från kortkvistformerna som majoriteten av bred2h består av. *Visuellt rim* å andra sidan uttrycker sambandsskapande mellan raderna i bred2h eftersom de som sagt består av kortkvistformer, undantaget den sista delen av den nedersta raden som rymmer ett visuellt avvikande chiffer. Vad gäller läsordning inom delpartiet finns ett språkligt erbjudande om lässtart i den översta raden i bred2h då den inleds med en **sakumukmini**-formel, vilket motsvarar inledningen på flera andra delpartier i inskriften. Det finns även ett språkligt erbjudande om läsväg mellan alla tre rader eftersom de två radbytena tycks ske mitt i ett ord.²¹ Däremot är det visuella erbjudandet om en sådan läsordning inte starkt markerat. *Runstorlek* är inte en faktor (de tre radernas runformer är i stort sett lika stora; vanligen mellan c:a 7 och 10 cm). Det finns heller ingen större skillnad på radernas längd (den övre är c:a 95 cm, den mellersta c:a 96 cm och den nedre c:a 100,5 cm). Raderna i bred2h numreras 1–3 uppför och ned.

På breidsida 2 urskiljs en grupp vertikala rader som ett delparti (bred2v) genom *närhet mellan rader* (de delar ramlinjer), *olika radriktning* (grupper om vertikalt respektive horisontalt lagda rader inom ett parti läses var för sig) och *visuellt rim*. Samtliga nio rader i delpartiet består av kortkvistformer och därför kan (den eventuella resursen) *visuellt rim* antas uttrycka sambandsskapande mellan dem, samtidigt som de avgränsas från den vertikala raden längst till vänster (utförd i ett chiffer med äldre runformer) och från raderna till höger på smalsida 2 (som består av positionschiffer). Ett avstånd uttrycks också till raden till vänster med äldre runformer genom att denna sträcker sig längre upp på stenytan, medan raderna i bred2v alla slutar vid ramlinjen på rad 3 i bred2h. Samtidigt delar raden längst till vänster med äldre runformer ramlinje med den vänstra raden i bred2v, vilket enligt *närhet mellan rader* indikerar att de ska läsas i anslutning till varandra. Det finns emellertid inget språkligt erbjudande som indikerar denna ordning och sammantaget bedöms det som mer motiverat att räkna dem till olika delpartier. Vad gäller läsordningen mellan de nio rader som räknas till bred2v finns ett språkligt erbjudande om att läsa dem från

²¹ Närmare bestämt uppträder formen här som ett förskjutningschiffer där den ristade runan ska bytas ut mot den nästföljande i futharken. Runföljden **airfbfrbhn** ger därmed **sakumukmini**.

vänster mot höger eftersom radbytena som sker mitt i ord indikerar denna riktning. Även visuellt erbjuds samma ordning framför allt genom *radlängd* (den längre kantraden på c:a 135,5 cm finns till vänster och den kortare på c:a 120 cm till höger) och i viss mån även genom *runstorlek* (runhöjden i raden längst till vänster är från c:a 13–15 cm, medan den i de nästföljande fyra raderna endast är från c:a 10–12 cm). Ordningen är slutligen densamma som den mest frekventa varianten av *placering av rad* och *radordning* (lässtart i vänstra raden och läsväg mot höger). Raderna numreras 1–9.

På en punkt är läsordningen mellan raderna i bred2v osäker. Längsmed stenens högra kant finns en skada som delvis utplånat rad 9. Runföljden **ftirfra** befinner sig längst uppe till höger i delpartiet och det är osäkert om den ska följa på rad 8 eller 9 (se fig. 2). I tidigare forskning har man ofta läst runföljden **ftirfra** sist i delpartiet, det vill säga efter rad 9, troligen på grund av de problem man annars ställs inför i den språkliga tolkningen (så i t.ex. Wessén 1958, 26; Grønvik 2003, 68; Holmberg et al. 2020, 26), men andra mer fantasifulla förslag finns, som exempelvis von Friesens (1920, 9–11) resonemang om ett magiskt motiverat radupplägg. Rad 8 avslutas nämligen med **sunir** vilket innebär att en fortsättning **ftirfra** förutsätter någon typ av avvikande ristningsstrategi eftersom ett ord av fonotaktiska skäl inte inleds *ft*-. Rad 9 är däremot skadad i slutet varför det här finns möjligheten att en passande runa föregått **ftirfra**. Jacobsen (1961) argumenterar emellertid övertygande för att radupplägget bör rekonstrueras enligt samma mönster som de avslutande raderna i bred1v, vilket innebär att **ftirfra** är en fortsättning på rad 8. Hennes utgångspunkt (s. 14) är att ristaren på förhand bör ha noga planerat hur Rökstensens komposition ska se ut, ett antagande som med tanke på dess komplexitet framstår som självklart. Jacobsen (s. 16 f.) menar alltså att ristaren på förhand har planerat att ramlinjen i bred1v ska svänga av mot stenens kant i slutet av rad 7 innan rad 6 ristats, och samma sak i rad 8 innan rad 7 ristats (se fig. 7). Hon påpekar att upplägget i rad 6 och 7 resulterar i att de avslutande runorna, som löper längs med stenens kant efter att den nästföljande raden avslutats, är större till storleken än i början av raden. Hon menar att upplägget av de två sista raderna i bred2v följer samma mönster. Där stenen nu är skadad ska alltså ramlinjen över den sista raden ha svängt av mot stenens kant med resultatet att runorna i den näst sista raden är större mot slutet.²² Jag skulle vilja tillägga att upplägget av

²² Det ska dock tilläggas att ramlinjens sträckning är osäker här och på ett tidigare ställe. En av uppsatsens anonyma granskare påpekar också att skadorna på ramlinjen visserligen

Fig. 7. Illustration av hur Jacobsen menar att radupplägget i rad 6–8 i bred1v (vänster) motsvarar det i rad 8–9 i bred2v (höger; teckning från Jacobsen 1961, 16; bearbetad av författaren)

bred1v och bred2v liknar varandra på fler sätt. De utgör varandras visuella motsvarigheter på de båda bredsidoerna; de är båda utförda med kortkvistformer och de vertikalt lagda raderna upptar en ungefär lika stor yta.

Argument har emellertid framförts för att **ftirfra** borde följa på rad 9. Jacobsen nämner Wessén (1958, 49 f.) som menar att det han identifierar som inskriftens episkt berättande del avslutas i rad 8 precis före **ftirfra**. Avslutningen har ristaren enligt Wessén markerat med ett skiljetecken och ett radbyte. Jacobsen (1961, 19 f.) framhåller istället att skiljetecknet

gör Jacobsens resonemang möjligt men att de bevarade spåren samtidigt inte stödjer hennes antagande.

inte behöver innebära slutet på ett avsnitt utan endast slutet på en sats och jämför med skiljetecknet placerat framför uppräkningsen av namn i rad 6 i bred2v.²³ Vad gäller hur skiljetecken fungerar i Rökstenens inskrift vill jag också påpeka att på inget annat ställe i ristningen innebär ett skiljetecken placerat framför en runföljd ett visuellt erbjudande om radbyte. Närmast kommer det skiljetecken som är placerat i slutet på första raden i bred1v. Här följer dock inga runor utan endast oristad yta. Övriga skiljetecken i inskriften markerar, så vitt det går att avgöra, i första hand tematiska övergångar och är placerade mitt i rader utan att det på något ställe innebär att radbyte ska göras (Åkerström 2013, 39–42). Vad gäller radbyten inom delpartier tycks dessa aldrig användas för att markera vare sig satsslut eller slut på längre tematiskt sammanbundna avsnitt, utan görs i regel mitt i ord (s. 39). Att räkna med ett radbyte före **ftiafra** på grund av skiljetecknet eller på grund av att det som följer skulle utgöra något innehållsligt nytt motsägs alltså av hur kompositionen i övrigt är uppbyggd. Jag håller det därför för högst troligt att radupplägget en gång sett ut så som Jacobsen beskriver. Om detta stämmer har det i och med den ramlinje som en gång avgränsat hela rad 8 från rad 9 funnits ett mycket starkt markerat erbjudande om läsväg mellan de avslutande raderna i bred2v.

Längst ner på breddsidan 2 finns en horisontell rad och längst till vänster en vertikal. Den förstnämndas radslut angränsar till början på den sistnämnda, vilket indikerar läsväg enligt *närliggande startpunkt för rad*. Raderna är dessutom utförda i samma skriftsystem med former från den äldre runraden, vilket kan antas uttrycka sambandsskapande dem emellan enligt (den eventuella resursen) *visuellt rim*. Möjligen kan *olika radriktning* (den ena raden löper horisontalt och den andra vertikalt) indikera en avgränsning. Sammantaget uttrycks dock i första hand sambandsskapande mellan de två raderna och de urskiljs därför som ett delparti (bred2ä). Även det språkliga erbjudandet bekräftar att dessa rader läses efter varandra eftersom radbytet görs mitt i ett ord. Med utgångspunkt i detta ges den horisontella raden nummer 1 och den vertikala nummer 2.

Raden på toppen och den översta horisontala raden på breddsidan 2 är utförda med samma typ av kryssformade chiffer och resursen *närhet mellan rader* och den eventuella resursen *visuellt rim* hade därmed kunnat motivera att se dem som ett enda delparti. Att de är placerade på olika

²³ Vidare påpekar Jacobsen (1961, 19 f.) att det strider mot hur ristaren annars lagt upp ristningen att avslutningen på ett så långt avsnitt, förutom de föregående raderna i bred2v hör enligt Wessén (1958, 49) bred1v (från och med rad 3), bred1h och smal1 till det episka partiet, förlagts mitt i en rad som tillsammans med nästföljande visuellt signalerar avslutning.

sidor av objektet gör dock att det även uttrycks ett avstånd dem emellan och jag menar därför att det inte är givet att de ska läsas i samband med varandra. Det finns heller inget språkligt erbjudande som indikerar en sådan läsväg, även om detta på grund av de tolkningssvårigheter chiffret innebär är osäkert (jfr bred1h och smal1 som på språklig grund ska läsas efter varandra trots att de är fördelade på olika sidor). De två raderna tolkas därmed som två olika delpartier (bred2X respektive toppX).

Raderna på smalsida 2 räknas som ett eget delparti (smal2) genom *närhet mellan rader*. Denna resurs samt *närliggande startpunkt för rad* knyter dem visserligen visuellt även till bred2v samt (vad gäller den sistnämnda resursen) till bred1h, men ett avstånd uttrycks samtidigt genom sidbytet.²⁴ De två nedre raderna i smal2 kunde möjligen ha klassats som ett eget delparti och den övre som ett annat; de tre raderna är utförda enligt samma positionschiffer men enligt olika principer vad gäller formen. Samtidigt har de mer likheter med varandra än med de intilliggande kortkvistraderna i bred2v och bred1h eller med teckensystemet i bred2ä. Utifrån den eventuella resursen *visuellt rim* kan man alltså anta att de tre raderna ska sättas i samband med varandra. Vidare gör *samma parti* och den visuella närheten det osannolikt att en annan rad skulle läsas mellan den övre och de två nedre; de tre raderna på smalsida 2 urskiljs därför som ett enda delparti. Läsriktningen i raderna kan på språklig grund konstateras löpa uppifrån och ned. Vad gäller hela delpartiets läsordning erbjuds språkligt en lässtart i den övre raden, eftersom denna rymmer formeln **-akumukmini**. Av fonotaktiska skäl måste vidare de två nedre raderna starta i den högra och gå mot vänster, sett vertikalt (runföljden blir då **pur** istället för **rpu**; läsvägen är i enlighet med en mindre frekvent variant av *placering av rad och radordning*).²⁵ Ett möjligt argument för en läsordning från vänster mot höger mellan de två nedre raderna är emellertid att den sista runan i den översta raden dubbelläses, vilket skulle ge **-akumukmini|irpu**. Mig veterligt har ingen föreslagit en sådan läsning men **irpu** skulle till skillnad från **rpu** eventuellt kunna ges en språklig tolkning. Man har räknat med flera dubbellästa runor i inskriften i övrigt, dock i allmänhet bara mitt i

²⁴ Till toppX uttrycks än mer visuell avgränsning genom den oristade ytan över delparti smal2.

²⁵ På grund av hur chiffret på smalsida 2 fungerar (två positioner leder fram till en runa genom att den första anger en av futharkens tre ätter räknade baklänges och den andra positionen anger runan inom ätten ifråga) samt den visuella utformningen av de tecken som anger ättens respektive runans position är det i de två nedre vertikala raderna nödvändigt att läsa **r** i raden till vänster, och visuellt osannolikt att raden till höger skulle förstås som något annat än **pu**.

rader. Grafiskt ligger dubbelläsningen i början av rad 3 i bred2h närmast förhållandena på smal2. Förskjutningschiffret i slutet av rad 2 **rhis** ger **knat** *knat*- varpå den inledande i-runan i rad 3 läses två gånger, som sista runa i **knati** och första i **iatun** (som är ristat i klartext). Det är alltså fråga om en dubbelläsning i direkt anslutning till ett rad- och skriftsystembyte. Jämfört med den hypotetiska dubbelläsningen i smal2 är den visuella avgränsningen mellan raderna i bred2h något mindre; de löper bustrofedon och även om skriftsystemet växlar är båda utförda med kortkvistformer. I smal2 växlar som sagt inte principen för chiffret, däremot tecknens form. I exemplet i bred2h borde det också möjligen finnas mindre risk för potentiella missförstånd jämfört med den eventuella dubbelläsningen i smal2; hela ordet **iatun** vars inledande runa dubbelläses finns i samma rad, vilket borde göra det mer genomskådligt hur runföljderna ska förstås. I smal2 skulle **irpu** med den inledande dubbellästa runan fördela sig över två rader. Jag håller det därför för något mindre troligt att ett så ogenomskinligt sätt skulle valts för att återge runföljden **-akumukmini** | **irpu**. Att ristaren har varit mån om att dubbelläsning av runor inte ska missförstås finns stöd för i radbytet mellan rad 7 och 8 i bred2v. Rad 7 avslutas **harup** och rad 8 inleds med en dubbelskrivning **ssunir**. Runan **s** har här troligen ristats två gånger för att läsare inte på grund av radbytet ska förbise genitivändelsen i *Haruðs*. Försättningsvis räknar jag därför med en läsordning från höger mot vänster i de två nedre raderna i smal2, även om alternativet från vänster mot höger alltså inte kan uteslutas. Raderna numreras enligt den redovisade ordningen 1–3.

Sammanfattningsvis urskiljs alltså nio olika delpartier (se fig. 8–10): bred1v, bred1h, smal1, bred2v, bred2ä, bred2h, bred2X, toppX och smal2.

Kompositionens lässtart samt läsväg från varje delparti

I det följande ska den visuella strukturen mellan delpartierna beskrivas, det vill säga först diskuteras i vilket delparti kompositionens lässtart finns och därefter vilken eller vilka läsvägar som erbjuds mellan de olika delpartierna. De nio delpartierna presenteras i det följande vart och ett för sig och ett resonemang förs om alternativa läsvägar vidare från varje delparti. Utifrån hur starkt markerat erbjudande om läsväg det rör sig om görs en gradering av de olika alternativen, vilket redogörs för i tablå 3 nedan. De på detta sätt beskrivna alternativa ordningarna fungerar sedan som en utgångspunkt för en diskussion om huruvida mono- respektive multi-sekventiella strukturer kan urskiljas i Rökstenens text. Först diskuteras lässtart för hela kompositionen.

Fig. 10. Rökstenen. Delparti bred2ä, bred2X, bred2v, bred2h och smal2. Bild: Arkeologerna, Statens historiska museer (foto: Pär Karlsson; 3D-modell processad av Johan Stenvall; ritad av författaren).

rad o.s.v.). Om man väljer att överväga den hypotetiska resursen *avvikande skriftsystem* i kombination med *samma parti* kan det möjligen indikera att kompositionens lässtart finns i bred1; om man antar att all ristning inom ett parti ska läsas klart innan nästa påbörjas bör kompositionens lässtart finnas i ett parti som inte rymmer avvikande skriftsystem, vilket gäller för bred1 men inte bred2.

Ett språkligt erbjudande bekräftar att kompositionens lässtart hittas i bred1 och specificerar det dessutom till rad 1 i bred1v. Här inleds en minnesformel, vilken är starkt kopplad till kompositionens lässtart i runmaterialet i stort (se Åkerström 2020, 49–52). I bred1v finns också formuleringen *þat sagum annart* 'Det säger jag som det andra', vilket indikerar

att delpartiet ska läsas före bred2v, där formuleringen 'Det säger jag som det tolfte' respektive 'Det säger jag som det trettonde' återfinns. Ett starkt markerat erbjudande om lässtart för kompositionen finns alltså i bred1v.

Läsvägar från bred1v

Delparti bred1v avslutas i den korta rad 8 längst till höger. Läsväg vidare erbjuds i bred1h, samt i smal1 även om det sistnämnda är mindre troligt. En fortsättning i smal1 erbjuds i viss utsträckning visuellt. Rad 8 i bred1v ligger kant i kant med raden i smal1 vilket indikerar läsväg enligt *närhet mellan rader*.²⁶ Detta är även i enlighet med den mest frekventa varianten av *partiordning* (från vänster mot höger). Starten på raden i smal1 är dock placerad ett stycke längre ned på stenen jämfört med rad 8 i bred1v och kopplas på det sättet visuellt mycket tydligt till slutet på rad 2 i bred1h, vilket gör den visuella förbindelsen mellan bred1v och smal1 mindre framträdande. Att fortsätta läsningen i bred1h istället för smal1 motiveras dock framför allt av det språkliga erbjudandet tillsammans med *samma parti*. Om kompositionens lässtart finns i bred1v måste det efterföljas av bred1h förutsatt att hela partiet ska läsas klart utan avbrott. Samtidigt finns ett språkligt erbjudande om läsväg mellan bred1h och smal1, vilket utesluter ordningen bred1v-smal1; i smal1 finns nämligen sista delen av den vers i *fornyrðislag* som inleds i bred1h. Ett starkt markerat erbjudande om läsväg finns alltså mellan bred1v och bred1h.

Läsväg från bred1h

Delparti bred1h avslutas längst ned till höger. Därifrån finns som ovan nämnts ett mycket starkt markerat visuellt erbjudande (*närliggande startpunkt för rad*) samt ett språkligt erbjudande om läsväg vidare i smal1. Denna läsväg är också i linje med den frekventa varianten av *partiordning* (från vänster mot höger).

Läsvägar från smal1

Från delparti smal1 finns inget starkt markerat erbjudande om läsväg, utan snarare många mer eller mindre svagt markerade. Den resurs som erbjuder flest vägar framåt är den mest frekventa varianten av *partiordning* (fortsatt läsning finns i något av delpartierna bred2h, bred2v,

²⁶ *Närhet mellan rader* samt *närliggande startpunkt för rad* används här och i det följande även för att identifiera läsväg mellan delpartier. *Närliggande startpunkt för parti* berör riktningen på den ordning raderna läses i inom respektive parti vilket inte är intressant i sammanhanget.

bred2X eller bred2ä i partiet till höger på breddsida 2) samt *närliggande startpunkt för rad* (slutet på smal1 ligger ungefär i anslutning till början av toppX, bred2X respektive bred2h). Samtidigt talar olika resurser mot alla dessa alternativ; raden i smal1 löper inte ända upp till sidans kant utan ett stycke har lämnats oristat. Detta har samma struktur som den övriga delen av kortsidan och har alltså inte lämnats på grund av sin för ristning olämpliga yta så som vissa andra delar av stenen. Ett avstånd uttrycks på detta sätt framför allt till toppX (*avstånd mellan rader*), men även till bred2X. Däremot slutar raden i smal1 i precis samma höjd som rad 1 i bred2h befinner sig i, vilket uttrycker närhet dem emellan. Mellan smal1 och raderna i bred2h finns dock den vertikala raden i bred2ä vilket istället innebär ett avstånd mellan dem (*avstånd mellan rader*).

Så som konstaterats ovan föregås smal1 troligen av bred1v-bred1h. Det innebär att enbart delpartier med kortkvistrunor lästs. De eventuella resurserna *avvikande skriftsystem* och *visuellt rim* talar därmed för en läsväg mot bred2v, men emot de två delpartierna, toppX och bred2X, bestående av krysschiffer. När det kommer till bred2h som består av kortkvistrunor vilka inledningsvis fungerar som ett förskjutningschiffer talar *avvikande skriftsystem* mot men *visuellt rim* för en läsväg smal1-bred2h.²⁷ En läsväg smal1-bred2v motsägs av *avstånd mellan rader*; man måste hoppa över den vertikala raden i bred2ä för att komma till rad 1 i bred2v. Statusen hos resurserna *avvikande skriftsystem* och *visuellt rim* är som ovan nämnts osäker. I detta fall stöds *visuellt rim* inte heller av att delpartierna ifråga är placerade i anslutning till varandra, och det är osäkert hur stor vikt som kan läggas vid resursen ifråga. Bortser man från dessa två resurser kan man knappast räkna med läsvägen smal1-bred2v.

Erbjudandet om läsvägen smal1-bred2ä som föreslagits av Holmberg (2016, 75 f.) och Holmberg et al. (2020, 16–19) är endast svagt markerat. Det är sant att *närhet mellan rader* möjligen kan peka mot att fortsatt läsväg skulle sökas i det delparti som befinner sig närmast smal1 på breddsida 2, det vill säga bred2ä, men i övrigt erbjuds läsvägen inte visuellt. Holmberg (2016, 75 f.) menar att läsare ska förstå att leta sig bakåt till början av smal1, och därefter, vägled av det visuella sambandet mellan början av smal1 och slutet av rad 1 i bred2ä, backa bakåt i rad 1 i bred2ä. Holmberg argumenterar att läsvägen kan jämföras med den väg läsare

²⁷ Så som del av betygsnämnden vid min disputation påpekat är emellertid en möjlighet att en modelläsare snabbt genomsådar att inledningen av bred2h visserligen är ristad med kortkvistrunor men i något slags chiffer (det framgår tydligt genom att runföljden består nästan bara av konsonanter). Detta kan vara ett argument mot att *visuellt rim* visar på läsvägen smal1-bred2h.

behöver ta i bred1 för att komma vidare från bred1v till bred1h. Parallellen stämmer dock inte helt; vägen från den avslutande raden längst till höger i bred1v till början av bred1h längst till vänster erbjuds i första hand av *samma parti* i kombination med ett språkligt erbjudande. Läsare behöver alltså inte backa bakåt i rader för att hitta rätt. Fler omständigheter i den visuella kompositionen talar mot läsvägen smal1-bred2ä. För det första är avståndet stort; starten på bred2ä, längst ner i högra hörnet på bredsida 2, är nästan så långt bort från slutet av smal1 som det är möjligt att komma. För det andra uttrycks en avgränsning mellan smal1 och bred2ä genom ett stycke oristad yta som finns mellan dem (*avstånd mellan rader*); dessa två delpartier ligger alltså inte kant i kant.

Jag räknar med fyra varken starkt eller svagt markerade erbjudanden om läsväg vidare från smal1, nämligen mot bred2v (dock på osäkra grunder), bred2h, toppX respektive bred2X. Alternativet bred2ä är däremot svagt markerat.

Avslutningsvis kan man fråga sig hur det ristade strecket mellan slutet av raden i smal1 och slutet av rad 2 i bred2ä kan förstås. Kanske ska det leda blicken vidare från smal1 till ett annat delparti. I så fall ligger bred2ä närmast till hands. Andra förslag finns. Exempelvis har Bugge (1910, 133) tolkat strecket som en anvisning om att läsningen efter bred2ä ska fortsätta i chifferdelen av rad 3 i bred2h, där liknande streck ingår. Så vitt jag vet finns inga exempel på något liknande i det övriga runmaterialet. Kanske är det ett senare ristat streck eller ett som i ristningens samtid aldrig varit imålat och som saknar betydelse för det visuella erbjudandet om läsordning.

Läsvägar från bred2v

Från den skadade raden längst till höger i bred2v finns ett mycket starkt markerat erbjudande om fortsatt läsväg i smal2 genom *närliggande startpunkt för rad* och *närhet mellan rader*. Precis som Lönnqvist (1999b, 122 f.) poängterar i sin diskussion av Rökstenens läsordning ligger slutet på rad 9 i bred2v (om **ftirfra** förstås som avslutning i rad 8, se ovan) i anslutning till början på den översta raden i smal2. De två raderna ligger också kant i kant. Ett argument mot tolkningen är att höjdp placeringen av rad 1 i smal2 inte nödvändigtvis ska förstås som ett erbjudande om läsordning; över rad 1 i smal2 är stenytan ojämn (även om det p.g.a. skador är svårt att säga precis var denna ojämnhet börjat) och därmed eventuellt mindre lämplig för ristning, vilket kan ha styrt hur högt raden placerats på sidan. Den ojämna ytan har liknande struktur som den ristaren undvikit att rista på till vänster på de båda bredsidiorna. Ojämn stenyta har dock inte hindrat

ristaren på andra delar av stenen. Början av rad 2 i bred1h, slutet av rad 1 i bred2ä, slutet av rad 1 i bred2h samt delar av tre tecken i rad 1 i smal2 är ristade på jämförelsevis ojämnt underlag. Det måste alltså inte vara på grund av stenyntans skick som starten på rad 1 i smal2 sammanfaller med slutet på rad 9 i bred2v. Ytterligare ett argument mot ett visuellt samband mellan bred2v och smal2 kan vara att radslut i rad 9 i bred2v och radbörjan i rad 1 i smal2 bara befinner sig i ungefär samma höjd. På grund av skadorna går det inte att säga precis hur stor höjdskillnaden har varit men det bör röra sig om minst cirka 3–4 cm. Att läsriktningen i raderna i smal2 löper uppifrån och ned är dock svårt att förklara på annat sätt än i ljuset av resursen *närliggande startpunkt för rad*; i det övriga tidigvikingatida materialet förekommer denna läsriktning i princip bara i samband med bustrofedonupplägg. Raderna i smal2 bör därmed utgöra fortsättningen på något. Närmast till hands ligger delparti bred2v, även om toppX också är en möjlighet (se vidare nedan). Nämnas ska att bustrofedonordning förekommer vid ett annat tillfälle i Rökstenens komposition (mellan rad 2 och 3 i bred2h) varför det inte vore oväntat att hitta samma upplägg här. Läsordningen bred2v-smal2 är också i enlighet med den mest frekventa varianten av *partiordning* (från vänster mot höger). Det ska tilläggas att även om **ftirfra** bedöms vara avslutningen på rad 9 finns ändå ett visuellt erbjudande om att läsa vidare i smal2, dock inte lika starkt markerat.

Samma parti kan eventuellt tala mot ordningen bred2v-smal2 beroende på huruvida hela bred2 lästs klart när man når slutet av bred2v. Om något delparti med kortkvistrunor återstår att läsa efter bred2v skulle eventuellt *visuellt rim* kunna tala för att läsvägen fortsätter där (bara bred2h kan komma ifråga eftersom bred1v-bred1h-smal1 inleder inskriften; se dock not 27 ovan) och inte i smal2. Att den hypotetiska resursen *visuellt rim* på detta sätt skulle indikera läsväg mellan delpartier som inte ligger i anslutning till varandra är dock osäkert.

Om en fortsättning från bred2v inom bred2 ska övervägas enligt *samma parti* ligger bred2ä visuellt närmast, jämfört med bred2h, men genom *avstånd mellan rader* är det ändå ett betydligt svagare markerat erbjudande om läsväg jämfört med det mot smal2. Av samma anledning (och med samma osäkerhetsgrad) som anförts för läsvägen bred2v-smal2 talar *visuellt rim* eventuellt mot läsvägen bred2v-bred2ä. Ett argument för läsvägen bred2v-bred2ä kan vara att den påminner om läsvägen i bred1, det vill säga efter gruppen med vertikala rader fortsätter läsningen i en horisontal rad under dessa.

Sammanfattningsvis finns ett mycket starkt markerat erbjudande om läsväg mot smal2 samt ett svagt markerat erbjudande om läsväg mot

bred2ä. Ett erbjudande om läsväg mot bred2h bedöms som så svagt markerat att det inte inkluderas som ett alternativ.

Läsvägar från bred2ä

Det finns starkt markerade erbjudanden om läsvägar från slutet av bred2ä genom *närliggande startpunkt för rad*; radslutet ligger i direkt anslutning till början av både bred2X och bred2h. Det är inte fråga om ett regelrätt bustrofedonupplägg utan raderna ligger i 90 graders vinkel till varandra. Samma sätt att erbjuda läsväg finns mellan bred1h-smal1 samt mellan de två raderna som ingår i bred2ä.

Ett något svagare markerat erbjudande om läsväg finns mot höger vidare i de vertikala raderna i bred2v, dels genom *närhet mellan rader* (rader som delar ramlinje läses i allmänhet efter varandra), dels genom *radordning* (läsordningen i den mest frekventa varianten går från raden längst till vänster och mot höger). Även *olika radriktning* kan möjligen tala för läsvägen bred2ä-bred2v (och mot erbjudandena om fortsatt läsväg i bred2h eller bred2X). Enligt resursen läses vertikala rader för sig och horisontella för sig. En förutsättning för att tolka upplägget på detta sätt är att den vertikala raden i bred2ä snarast ses som en del av den större gruppen vertikala rader, framför allt bestående av bred2v, i bred2. Mot detta talar *runstorlek* eftersom rad 1 längst till vänster i bred2v har större runformer än den vertikala i bred2ä (mellan 13 och 15 cm jämfört med mellan 8,5 och 12 cm). Dessutom indikerar den eventuella resursen *visuellt rim* ett samband mellan raderna inom bred2v eftersom de är utförda helt i kortkvistrunformer till skillnad från bred2ä som utgår från former ur den äldre runraden. Även *avvikande skriftsystem* talar mot ordningen bred2ä-bred2v eftersom ett delparti i chiffer då läses före ett med en normal-användning av kortkvistformer. Det är dock osäkert hur stor vikt som kan läggas vid *visuellt rim* och *avvikande skriftsystem*. Slutligen kan längden hos den vertikala raden i bred2ä antingen tolkas som att en visuell avgränsning uttrycks till de kortare raderna i bred2v vilket skulle tala mot en läsväg bred2ä-bred2v, eller tvärtom som att radens längd realiserar framskjutenhet som kan kopplas till lässtart i en grupp vertikala rader (enligt *radlängd*) vilket snarast skulle tala för läsordningen ifråga.

Jag urskiljer alltså ett starkt markerat erbjudande om läsväg mot bred2h respektive bred2X, samt ett varken starkt eller svagt markerat mot bred2v.

Läsvägar från bred2h

I likhet med smal1 finns inte heller från bred2h ett starkt markerat erbjudande om läsväg. Möjligen är vägen mot bred2X starkast markerad.

Lönnqvist (1999b, 123 f., 129) framhåller att det faktum att rad 3 i bred2h placerats uppochned och löper från höger mot vänster måste förstås som en anvisning om läsväg. Lönnqvist menar att fortsättningen borde vara uppåt, i likhet med vägen från ristningens andra uppochnedvända rad, rad 1 i bred2ä. Han argumenterar i första hand för en fortsättning i toppX, men bred2X övervägs också som en möjlighet. Jag tror det ligger något i Lönnqvist resonemang, även om jag föredrar en fortsättning i bred2X, men skulle snarare argumentera för läsordningen ifråga utifrån att den bustrofedonordning som inleds mellan rad 2 och 3 i bred2h då får en direkt fortsättning (i enlighet med *närliggande startpunkt för rad*). I det tidigvikingatida materialet kan upplägget liknas vid det på DR 4 Haddeby 4. Framsidans tre rader läses i ordningen 2-1-3 med läsriktningen $\downarrow\uparrow\uparrow$.²⁸ Ordningen raderna läses i växlar alltså riktning (enligt den mest infrekventa varianten av *radordning*) samtidigt som raderna löper bustrofedon. Samma sak skulle gälla för de två sista raderna i bred2h och bred2X enligt den ovan föreslagna läsvägen; om delpartiernas alla fyra rader ses vertikalt är ordningen då 4-1-2-3 med läsriktningen $\uparrow\uparrow\uparrow\downarrow$, dock med skillnaden att ordningen mellan raderna först går åt vänster på DR 4 medan den skulle gå åt höger inledningsvis i bred2h och bred2X (om raderna ses vertikalt).²⁹ Givetvis skiljer sig DR 4 och de aktuella raderna på Rökstenen åt även på fler punkter och man kan fråga sig om de alls är jämförbara, men exemplet visar ändå att denna typ av ordningsföljd förekom under tidig vikingatid (dock bara på danskt område). Möjligen kan även *olika radriktning* (om vissa rader är lagda horisontalt och andra vertikalt läses de olika grupperna klart innan nästa påbörjas) också indikera att bred2X borde läsas i samband med bred2h (och tala mot en läsväg mot de vertikala raderna i bred2v; se nedan). Ett avstånd till bred2X uttrycks dock genom att raderna i bred2h börjar en bit längre åt höger jämfört med bred2X.

Samma argument för erbjudandet om läsvägen bred2h-bred2X kan utsträckas till bred2h-toppX men utifrån *samma parti* bör detta alternativ endast föredras om bred2X redan har lästs. Dessutom gör det visuella avstånd som uttrycks genom sidbytet möjligen alternativet toppX ännu svagare markerat.

²⁸ Här bortser jag från att inledningen av rad 1 på DR 4 rymmer en runa **u** som ska läsas mellan rad 2 och 3.

²⁹ Fler exempel på liknande radupplägg finns i det senvikingatida danska materialet. Om man utgår från Erik Moltkes (i *Danmarks Runeindskrifter, Text*, sp. 823) presentation läses raderna på första sidan på DR 1 Haddeby 1 i ordningen 3-1-2 med läsriktning $\uparrow\uparrow\downarrow$, på DR 83 Sønder Vinge 2 läses raderna i ordningen 7-6-5-1-2-3-4 med läsriktningen $\uparrow\downarrow\uparrow\uparrow\downarrow\downarrow$ och på DR 94 Ålum 1 läses raderna i ordningen 2-1-3-4-5 med läsriktningen $\downarrow\uparrow\uparrow\downarrow$.

Den avvikande läsriktningen i rad 3 i bred2h kan även tolkas som ett erbjudande om läsväg mot bred2v. Hade rad 3 i bred2h haft riktningen från vänster mot höger i likhet med rad 1 och 2 i samma delparti hade dess radslut befunnit sig nära slutet på sista raden i bred2v. I och med den omvända läsriktningen förbinds slutet av rad 3 istället med rad 1 i bred2v. På så sätt uttrycks ett visuellt sambandsskapande som kan motivera läsvägen bred2h-bred2v. Samtidigt är det slutet på de båda raderna som sammankopplas med varandra, inte slutet på den första raden med början på nästa rad. Den visuella närheten är därmed inte tydlig. *Avvikande skriftsystem* talar dessutom mot ordningen eftersom den innebär att chiffer läses innan ett delparti med endast kortkvistrunor. Det är dock osäkert i hur stor utsträckning hänsyn ska tas till denna resurs.

Även läsordningen bred2h-bred2ä ska nämnas. Den avslutande raden i bred2h och den inledande i bred2ä är de enda raderna i kompositionen vars runor är uppochnedvända och med en läsriktning från höger mot vänster sett från en position stående framför stenen. *Visuellt rim* skulle möjligen kunna uttrycka sambandsskapande mellan dessa båda rader, men det är mycket osäkert om det visuella uttrycket ifråga kan tolkas så. Att många rader måste hoppas över på vägen från bred2h till bred2ä (*avstånd mellan rader*) talar också mot läsvägen ifråga och erbjudandet bedöms därför som mycket svagt markerat.

Slutligen kan en läsväg mot smal2 möjligen övervägas. Det sista tecknet i den avslutande raden i bred2h har tolkats som ett positionschiffer av samma typ som finns i den första raden i smal2. Inom tidigare forskning har man ibland (t.ex. i Bugge 1910, 133–135; Brate i *SRI*, 2: 248; Pipping 1932, 94; Kyhlberg 2010, 184 f.) förstått detta sista tecken som en direkt hänvisning till att läsningen ska fortsätta i smal2 (eller tvärtom), med andra ord genom (den eventuella) resursen *visuellt rim* erbjuds läsväg vidare i de identiska formerna på smal2. Möjligen kan man även tänka sig att en läsväg mot någon av raderna med krysschiffer, bred2X eller toppX, indikeras av samma anledning; dessa bygger på samma chifferprincip som det i slutet av bred2h men eftersom de visuellt är mycket annorlunda utformade är detta alternativ mindre troligt. Erbjudandet bred2h-smal2 bör dock ses som endast mycket svagt markerat; *visuellt rim* är som ovan nämnts överhuvudtaget inte belagt i det övriga tidigvikingatida materialet, allra minst i en sådan avancerad form som det i så fall vore fråga om här. Det är dessutom ett betydande visuellt avstånd mellan delpartierna vilket uttrycker avgränsning. Det visuella avståndet är dessutom extra stort eftersom, så som Lönnqvist (1999b, 123) påpekar, rad 3 i bred2h löper just från höger till vänster och inte tvärtom som de föregående två raderna.

Sammanfattningsvis bedöms erbjudanden om läsväg mot bred2X respektive bred2v som varken svagt eller starkt markerat, och mot toppX, bred2ä respektive smal2 som mycket svagt markerat (i synnerhet för de två sistnämnda alternativen).

Läsvägar från toppX

Från toppX finns ett starkt markerat erbjudande om läsväg mot bred2X genom *närhet mellan rader* samt (den eventuella) resursen *visuellt rim*; delpartierna ligger kant i kant och är utformade i samma typ av korschiffer.

Ett något mindre starkt markerat erbjudande om läsväg är toppX-smal2, framför allt genom *närliggande startpunkt för rad*. Raderna har samma läsriktning och radslut för toppX ligger, visserligen inte nära radbörjan av rad 1 i smal2 men nära början på den sida smal2 är placerad på. Emellertid finns ett stort stycke oristad yta mellan de båda delpartierna vilket uttrycker en visuell avgränsning dem emellan (*avstånd mellan rader*). Att denna yta lämnats oristad kan så som nämnts ovan eventuellt bero på dess ojämnhet. Läsvägen toppX-smal2 är ett alternativt sätt att knyta den ovanliga läsriktningen uppifrån och ned i smal2 till en läsordningsfunktion, det vill säga istället för att förstå läsriktningen som ett sätt att indikera ordningen bred2v-smal2 (se ovan), kan den tolkas som ett sätt att uttrycka sambandsskapande knutet till läsvägen toppX-smal2.

ToppX är ett svårbedömt delparti genom sin otillgängliga placering. Ristningen är knappt läsbar från marken så som stenen är rest idag (stenen mäter c:a 250 cm över marken; Gustavson 2003, 63). Det har dessutom föreslagits (t.ex. Lindqvist 1967, 197 f.; Petersson 1991, 36, 52) att stenen en gång varit rest så att de horisontala raderna var helt parallella med marken, vilket skulle göra att den nu sluttande toppytan fick en trubbigare vinkel och blev ännu svårare att se från marken. Man kan samtidigt möjligen tänka sig att en större del av stenen ursprungligen befunnit sig under marken (men knappast mer än ytterligare c:a 20 cm). Frågan är om toppytans synlighet har betydelse för läsordningen. Inom tidigare forskning har man ibland tolkat ytan och dess ristning som separerad från övriga inskriften, exempelvis ser Jacobsen (1961, 28–30) inskriften på toppen som en avslutande ristarformel. Ett alternativ är emellertid att betrakta toppens otillgänglighet som bara ytterligare en svårighet för läsare att lösa; medan de olika chiffren innebär en intellektuell utmaning kanske en otillgänglig ristningsyta helt enkelt innebär en praktisk. I det tidigvikingatida materialet i övrigt finns inget liknande upplägg. Exempel på att stenens topp ristats finns visserligen men då rör det sig i allmänhet om små stenar som kan läsas utan problem. Det tydligaste exemplet är DR 110 Virring med en Tor

vige-formel ristad på stenens topp (155 cm över marken) men även DR 2 Haddeby 2 och DR 4 Haddeby 4 kan nämnas. Båda ristningarna har rader som börjar på en sida, löper över toppen och ned på nästa. DR 4 med sina 124 cm innebär inga svårigheter. DR 2 däremot är hela 214 cm hög vilket, även om stenen en gång stått djupare ner i marken, kan ha orsakat vissa bekymmer. Dock lämnas stycket precis uppe på toppen oristat vilket bör ha förenklat läsningen (se *Danmarks Runeindskrifter, Atlas*, 5). Vidare har man velat se ett par svårtolkade runor (**iu**) på toppen av Vg 119 Sparlösa. Stenen är emellertid bara 177 cm hög. Ingen av de nämnda stenarna kan direkt jämföras med Rökstenen, men utifrån de tre som går att tolka tycks inte ristning på stenens topp innebära att inskriften inte var avsedd att läsas.

Sammanfattningsvis urskiljs ett starkt markerat erbjudande om läsväg mot bred2X och ett varken starkt eller svagt mot smal2.

Läsvägar från bred2X

Liksom ordningen toppX-bred2X erbjuds den omvända bred2X-toppX genom närhet mellan rader samt visuellt rim (se ovan).

Ytterligare ett starkt markerat erbjudande om läsväg finns mot bred2h enligt olika radriktning (de horisontala raderna läses i samband med varandra), närhet mellan rader (bred2X delar ramlinje med rad 1 i bred2h) samt radordning (ordningen horisontala rader läses i är vanligen uppifrån och ned).

Ett svagt markerat erbjudande om läsordning finns slutligen mot smal2, i princip motiverat av samma resurser som ordningen toppX-smal2 (se ovan). Dock bedömer jag erbjudandet bred2X-smal2 som svagare markerat än toppX-smal2. Radernas läsriktning i kombination med hur sidornas ytor förhåller sig till varandra gör att ett tydligare visuellt sambandskapande uttrycks mellan toppX och smal2 jämfört med mellan bred2X och smal2; i det förstnämnda fallet fortsätter läsningen ”rakt fram” medan den i det sistnämnda fallet svänger.

Två starkt markerade erbjudanden urskiljs alltså mot bred2h respektive toppX och ett svagt mot smal2.

Läsvägar från smal2

Från smal2 finns ett starkt markerat erbjudande om läsväg mot bred2ä. Starten på den inledande raden i bred2ä befinner sig i direkt anslutning till slutet av den sista raden i smal2 enligt en variant av *närliggande startpunkt för rad* där två rader är lagda i 90 graders vinkel mot varandra. Två belägg finns på en sådan variant av resursen och båda är hämtade från Rökstenen: mellan bred1h och smal1, samt mellan rad 1 och 2 i bred2ä. Att de två sista raderna i smal2 enligt det språkliga erbjudandet läses från

höger mot vänster (som är en mer infrekvent variant av *placering av rad* och *radordning*) gör sambandet med bred2ä ännu tydligare eftersom läsningen då redan här rör sig i riktning mot breddsida 2 och rad 1 i bred2ä (enligt en mindre frekvent variant av *partiordning*).

Det ska nämnas att avslutningen av smal2 även befinner sig mycket nära starten på rad 2 i bred1h och den visuella närheten mellan dessa delpartier erbjuder en läsväg smal2-bred1h. Eftersom jag ovan konstaterat att det finns ett visuellt och språkligt erbjudande om kompositionens lässtart i bred1v, vilket bör följas av bred1h-smal1, övervägs inte läsordningen smal2-bred1h. Möjligen kan man argumentera att närheten mellan smal2 och rad 2 i bred1h gör det visuella sambandet mellan smal2 och bred2ä mindre betydelsefullt, det vill säga närheten ska kanske inte förstås som knuten till läsordningsfunktion i första hand utan kan exempelvis ha kommit till då placeringen av smal2 anpassades till den (tänkta) baslinje längsmed vilken de nedersta raderna på bred- och smalsidorna är placerade. Detta förhållande förklarar emellertid inte att de två nedre vertikala raderna i smal2 läses i den ovanliga ordningen från höger mot vänster.

Slutligen kan *visuellt rim* möjligen erbjuda en fortsatt läsväg i något av de båda delpartierna med krysschiffer, bred2X eller toppX. Dock är erbjudandet mycket svagt markerat; det är oklart vilken status *visuellt rim* har och chiffren bygger i och för sig på samma princip men ser mycket annorlunda ut visuellt. Dessutom talar det stora visuella avståndet mot både smal2-bred2X respektive smal2-toppX (*avstånd mellan rader*).

Slutligen kan man fråga sig om det faktum att smal2 innehåller nyckeln till hur positionschiffren ska lösas gör att man bör räkna med ett språkligt erbjudande om en läsväg där smal2 föregår de övriga delpartier som innehåller positionschiffer (det berörs exempelvis i Lönnqvist 1999b, 127 f.). Både chiffret som består av äldre runformer i bred2ä och förskjutningschiffret i bred2h inleds nämligen av en **sakum**-formel vilket, genom att redan vara känd för läsare, bör ha varit en hjälp att knäcka chifferkoden (att formeln kan antas ha en sådan funktion är väl känt sedan de olika chiffren ett efter ett löstes årtiondena efter stenen togs ut ur vapenhusets vägg; se Lönnqvist 1999b, 127 m. litt.). Positionschiffer finns förutom i smal2, även i bred2X, toppX samt i slutet av rad 3 i bred2h, men endast i början av smal2 är en **sakum**-formel utförd med chiffret ifråga. Det finns dock ingen anledning att anta att detta faktum innebär att delpartierna med positionschiffer bör följas direkt på smal2.

Ett starkt erbjudande om läsväg finns alltså mot bred2ä och två mycket svaga mot bred2X respektive toppX (möjligen skulle de två sistnämnda inte inkluderas alls).

Tablå 3. Alternativa vägar från varje delparti graderade utifrån hur starkt markerat erbjudandet om läsvägen är. Läsvägsalternativet bred2v som placerats inom parentes stötts till övervägande del av *avvikande skriftsystem* och *visuellt rim*, två visuella uttryck som inte med säkerhet kan tolkas som semiotiska resurser.

		Starkt markerat erbjudande om läsväg ...	Svagt markerat erbjudande om läsväg ...
		... mot delparti:	
Från delparti:	Bred1v	Bred1h	
	Bred1h	Smal1	
	Smal1	(Bred2v), bred2h, toppX, bred2X	Bred2ä
	Bred2v	Smal2	Bred2ä
	Bred2ä	Bred2h, bred2X	Bred2v
	Bred2h	Bred2v, bred2X	Bred2ä, smal2, toppX
	Bred2X	Bred2h, toppX	Smal2
	ToppX	Bred2X	Smal2
	Smal2	Bred2ä	ToppX, bred2X

Sammanfattning

I tablå 3 visas vilka läsvägar från varje delparti jag räknar med. En gradering har gjorts i starkare och svagare markerat erbjudande. De starkast markerade presenteras till vänster och de svagast till höger samt ett mellanting i mittenkolumnen. Graderingen av erbjudandena är inte helt självklar och man kan diskutera vissa av bedömningarna. Särskilt har de alternativa erbjudandena om läsväg från bred2h möjligen placerats för långt till vänster. Uppdelningen har begränsats till tre grupper för att inte komplicera analysen onödigt mycket. Det innebär dock att alla erbjudanden i en viss kolumn inte är precis lika starkt markerade.

Kompositionens mono- respektive multisekventialitet

Utifrån resonemangen ovan kring lässtart för kompositionen samt de alternativa erbjudandena om läsvägar mellan delpartierna framträder en struktur för Rökstenens text. I det följande diskuteras hur denna struktur kan beskrivas som delvis mono- delvis multisekventiell. Utgångspunkten för resonemanget är graderingen av läsvägar från varje delparti så som dessa redovisas i tablå 3, men med ett par tillägg. I analysen som ligger till grund för tablå 3 har inte hänsyn kunnat tas till läsordningen genom hela

inskriften, utan diskussionen gäller enbart erbjudanden om läsvägar från vart och ett av delpartierna. Det har därför inte varit möjligt att fullt ut beakta vilka vägar som resurserna *samma parti* (alla element inom ett parti läses utan avbrott) respektive *avvikande skriftsystem* (element bestående av någon typ av avvikande skriftsystem läses efter element med normalanvändning av kortkvistformer) resulterar i. I följande avsnitt förs först ett allmänt resonemang om var i texten olika typer av strukturer återfinns. Detta görs med utgångspunkt i tablå 3, men de strukturer som framträder där förhålls också till *samma parti* respektive *avvikande skriftsystem*. I det därpå följande avsnittet urskiljs ett antal specifika läsordningar genom hela inskriften. Syftet är att diskutera Rökstenens visuella struktur så som denna framträder i tablå 3 från ett annat perspektiv, men också att undersöka vilka specifika sekvenser som är möjliga om resursen *samma parti* respektive *avvikande skriftkultur* följs.

Textstrukturer i Rökstenens komposition

De läsvägar som tas hänsyn till i den följande redogörelsen är de vars erbjudande är starkare markerat, det vill säga i första hand läsvägarna i den vänstra kolumnen i tablå 3 och i andra hand de i mittenkolumnen. Alternativen i den högra kolumnen berörs inte i någon större utsträckning. Hur strukturerna förhåller sig till *samma parti* respektive *avvikande skriftsystem* kommenteras också.

Monosekvenser

Som nämnts ovan ska radordningen inom varje delparti (då dessa består av fler än en rad) beskrivas som monosekventiell. Ser man på den struktur delpartierna i sig bildar finns emellertid även här erbjudanden som i första hand bör beskrivas som monosekventiella, det vill säga endast en erbjuden läsväg har urskilts från delpartiet ifråga. Kompositionens lässtart erbjuds språkligt och visuellt i raden längst till vänster i bred1v och därifrån finns egentligen bara ett huvudsakligt erbjudande om läsväg vidare i de horisontala raderna på samma sida och därefter i raden på smalsida 1. Ordningen bred1v-bred1h-smal1 bör alltså beskrivas som monosekventiell. Sekvensen följer också *samma parti* då bred1 läses i en följd (även *avvikande skriftsystem* följs).

Även från bred2v respektive smal2 finns bara ett starkt markerat erbjudande om läsväg (dock finns mycket svagt markerade alternativ) och ordningen bred2v-smal2-bred2ä kan därmed även den möjligen tolkas som monosekventiell. Intressant är att både denna sekvens och bred1v-bred1h-smal1 inleds av de två delpartier som visuellt motsvarar varandra

på de båda bredsidiorna, nämligen bred1v och bred2v. Ett förbehåll mot en monosekventiell struktur bred2v-smal2-bred2ä är emellertid erbjudandet om läsordningen toppX-smal2, det vill säga vägen till smal2 måste inte gå via bred2v utan ett annat alternativ är toppX. Kanske är det alltså i första hand läsvägen smal2-bred2ä som kan tolkas som monosekventiell. En sådan sekvens skulle vara förenlig med *samma parti* till skillnad från bred2v-smal2-bred2ä (båda sekvenserna följer däremot *avvikande skriftsystem*). Bred2ä skulle då utgöra lässtart i bred2 vars återstående delpartier därefter läses i en följd.

Från toppX är erbjudandet om läsväg mot bred2X starkt markerat, men det lite svagare markerade alternativet smal2 finns också samt ett starkt markerat erbjudande om den omvända ordningen bred2X-toppX. Det är därför inte motiverat att beskriva toppX-bred2X som en monosekventiell ordning.

Multisekvenser

Nätverksstrukturer utmärks av erbjudanden om flera alternativa vägar framåt i texten. Två delpartier finns i Rökstenens komposition där två erbjudanden om läsväg har bedömts som tillräckligt starkt markerade för att placeras i kolumnen längst till vänster i tablå 3. Det gäller bred2ä från vilken två likvärdiga vägar leder mot bred2h respektive mot bred2X. Samma sak gäller vägarna från bred2X mot bred2h respektive mot toppX. Två delpartier har vidare flera olika starkt markerade vägar som leder till dem. Till bred2h finns erbjudande om läsväg från bred2ä och bred2X, och till bred2X finns läsväg från bred2ä och toppX. En nätverksstruktur så som illustreras i figur 11 framträder här.

Nätverksstrukturen som beskrivs i figur 11 kan kombineras med resursen *samma parti*. Vilka läsvägar som är möjliga i nätverket är då i första hand avhängigt vilka delpartier i bred2 som redan har lästs. Återstår exempelvis bred2v eller bred2h är ordningen bred2ä-bred2X-toppX inte möjlig.

En renodlat lateral struktur utmärks av att det saknas erbjudanden om läsväg vilket innebär att lässtart och lässlut återfinns i ett och samma element. I Rökstenens komposition återfinns något som liknar en lateral struktur i form av delpartier eller monosekvenser av flera delpartier som saknar starkt markerade erbjudanden om läsväg vidare utan snarare utmärks genom att avgränsning uttrycks gentemot de övriga delpartierna. Det gäller i första hand slutet av den monosekventiella ordningen bred1v-bred1h-smal1 där fyra något svagare markerade erbjudanden om läsväg finns mot bred2h, bred2X, toppX respektive bred2v. (Det sistnämnda

Fig. 11. Nätverksstrukturen som berör delparti bred2ä, bred2h, bred2X och toppX. Bild: Arkeologerna, Statens historiska museer (foto: Pär Karlsson; 3D-modell processad av Johan Stenvall; ritad av författaren).

alternativet erbjuds i huvudsak genom de två osäkra resurserna *avvikande skriftsystem* och *visuellt rim*.) Förutom sekvensen bred1v-bred1h-smal1 och de nyss nämnda fyra delpartierna finns ytterligare två (bred2ä och smal2) i kompositionen. Ett erbjudande om läsväg från bred1v-bred1h-smal1 mot dessa två bedöms dock i det förstnämnda fallet som mycket svagt markerat och i det sistnämnda som så svagt markerat att det inte inkluderas i tablå 3. Det finns emellertid som ovan nämnts indikationer på att smal2 och bred2ä ska ses som en del av en monosekvens bred2v-smal2-bred2ä. Textens struktur kan i så fall beskrivas som lateral i den bemärkelsen att efter lässlut i bred1v-bred1h-smal1 kan läsningen ta vid igen i vilken del som helst av den övriga kompositionen som utifrån tablå 3 identifierats som monosekvenser: delpartierna bred2h, bred2X, toppX eller monosekvensen bred2v-smal2-bred2ä. Sekvensen bred1v-bred1h-smal1 respektive bred2h, bred2X, toppX samt bred2v-smal2-bred2ä står emellertid inte i ett lateralt förhållande så till vida att lässtart för kompositionen erbjuds lika starkt var som helst; den finns som ovan nämnts tydligt erbjuden i bred1v. Denna tolkning är i princip förenlig med resursen *samma parti* (även om sekvensen bred2v-smal2-bred2ä inte är det), men inte med *avvikande skriftsystem* (som bara tillåter en fortsatt läsväg från smal1, närmare bestämt i bred2v). Det är dock mycket osäkert om *avvikande skriftsystem* verkligen kan tolkas som en resurs knuten till läsordning under tidig vikingatid.

Även från bred2h saknas starkt markerade erbjudanden om läsväg varför relationen mellan slutet av detta delparti och övriga delpartier i kompositionen kan beskrivas ha drag av en lateral struktur, men möjligen inte i lika stor utsträckning som den mellan smal1 och övriga inskriften. Från bred1v-bred1h-smal1 erbjuds läsväg som nämnts ovan i lika hög (eller snarare låg) utsträckning mot vart och ett av de återstående monosekvenserna i inskriften. Från bred2h finns däremot ett något svagare markerat erbjudande bara mot bred2v respektive bred2X, medan erbjudandet att fortsätta läsa bred2ä, toppX eller smal2 är mycket svagare markerat. Strukturen är i princip förenlig med resursen *samma parti* (beroende på vilka delpartier som redan lästs).

Det finns emellertid vissa förhållanden som talar mot att uppfatta strukturerna ovan som laterala. De argument som framförts för ett erbjudande om läsvägen bred2h-bred2X bygger på att det tvärtom uttrycks sambandsskapande mellan dessa två delpartier, det vill säga en läsväg mot bred2X motiveras av att den bustrofedonordning som finns mellan rad 2 och 3 i bred2h får en fortsättning i raden i bred2X. Om resonemanget stämmer handlar radupplägget alltså om att sambandsskapande uttrycks mellan rad 3 i bred2h och bred2X, vilket inte är förenligt med en lateral struktur. Bred2h-bred2X skulle i så fall snarast ses som delar av en helhet.

Ytterligare ett förhållande kan eventuellt tala mot att bred2h kan tolkas som stående i ett lateralt förhållande till den övriga kompositionen. I rad 3 i bred2h är runorna lagda uppochned och läsriktningen, om raden betraktas så som den är placerad på stenen, löper från höger till vänster. Lönnqvist (1999b, 123 f., 129) menar som ovan nämnts att detta förhållande måste förstås som en anvisning om var läsningen ska fortsätta. Om bred2h ska stå i ett lateralt förhållande till övriga kompositionen kan man dock inte tolka radupplägget som ett sätt att visa på en specifik väg framåt, men detta är i sin tur problematiskt eftersom de övriga tillfällena i ristningen där teckenföljdernas placering eller läsriktning avviker från det normala direkt kan knytas till läsordningsfunktioner. För det första uttrycks närhet visuellt mellan rad 1 och 2 i bred2ä genom att runorna i rad 1, precis som i rad 3 i bred2h, frångår det normala genom att vara placerade uppochned och löpa från höger mot vänster på stenen. För det andra gör den avvikande läsriktningen uppifrån och ned i raderna i smal2, samt den ovanliga läsordningen från höger mot vänster i de två nedre raderna, att det finns ett starkt markerat erbjudande om läsvägen bred2v-smal2-bred2ä. Lönnqvists antagande om placeringen av rad 3 i bred2h är alltså svårt att bortse från. Möjligen kan man istället tänka sig att placeringen av raden ifråga motiveras av att det annars skulle ha uttryckts ett sambands-

skapande mellan rad 1 i bred2v och rad 3 i bred2h. Slutet på den förstnämnda skulle ligga i direkt anslutning till början på den sistnämnda om runorna i rad 3 i bred2h löpte i samma riktning som de i rad 1 och 2.

Det finns eventuellt anledning att inte heller beskriva förhållandet mellan å ena sidan sekvensen bred1v-bred1h-smal1 och å andra sidan bred2h, bred2X, toppX samt bred2v-smal2-bred2ä som lateral. Hela kompositionens lässtart är som ovan nämnts i första hand erbjuden i bred1v, men ett svagare markerat erbjudande om lässtart finns i bred2v. Det skulle kunna tolkas som att lässtarten i bred2v är av större betydelse jämfört med den i de övriga delpartierna, starten på ett nytt kapitel för att göra en modern jämförelse. Sekvensen bred1v-bred1h-smal1 skulle då kunna beskrivas som det första kapitlet. Att även delpartierna bred1v och bred2v är varandras visuella motsvarigheter på respektive breddside stödjer antagandet att de har en liknande funktion i kompositionen. Om man efter bred1v-bred1h-smal1 antar ett erbjudande om lässtart i bred2v(-smal2-bred2ä) på dessa grunder kan hela denna sekvens eventuellt beskrivas i monosekventiella termer, det vill säga som två på varandra följande kapitel. Fortfarande uttrycks givetvis en avgränsning mellan smal1 och bred2v, framför allt genom *avstånd mellan rader*, men själva avgränsningen är i sig inte ett hinder för att tolka en ordning mellan två element som monosekventiell så länge alternativa läsvägar saknas. Ett starkt argument mot en sådan förståelse av strukturen är därför att bred2v trots allt bara utgör en av flera alternativa lässtarter efter smal1. Ytterligare en osäkerhet är dessutom att det är oklart vilken status de två resurserna har som i huvudsak erbjuder läsvägen smal1-bred2v (d.v.s. *avvikande skriftsystem* och *visuellt rim*).

Slutligen är en alternativ förklaring till avgränsningarna efter smal1 respektive bred2h mot övriga delpartier att ett av dem kan tolkas som hela kompositionens avslutning, inte som en lateral struktur. Om alla delpartier ska läsas gäller det i så fall endast avgränsningen i slutet av bred2h, eftersom sekvensen bred1v-bred1h-smal1 inleder hela inskriften.

Specifika sekvenser på den mono- och multisekventiella Rökstenen

Analysen av vilka vägar som erbjuds från varje delparti bygger på att dessa vägar alltid är tillgängliga, i betydelsen inte redan lästa. Detta är emellertid inte alltid fallet om man tittar på specifika läsordningar genom hela inskriften (utifrån antagandet att varje delparti endast läses en gång). I det följande presenteras därför några olika alternativa sekvenser i sin helhet, utifrån vilka de mono- och multisekventiella strukturerna som

beskrivits ovan sedan diskuteras. Att urskilja specifika sekvenser genom hela inskriften innebär också att hänsyn går att ta till resurserna *samma parti* (som erbjuder en läsordning där alla element inom ett parti läses i en följd) respektive *avvikande skriftsystem* (som erbjuder en läsordning där delpartierna med chiffer läses efter dem med enbart normalanvändning av kortkvistrunformer).

Inledningsvis presenteras sex olika sekvenser med utgångspunkt i de starkast markerade erbjudandena om läsväg som redovisas i tablå 3. Därefter diskuteras fyra sekvenser (varav en är identisk med en av de nyss nämnda sex) som i första hand följer resursen *samma parti* och i andra hand de starkast markerade erbjudandena om läsväg i tablå 3. En liknande uppställning av sekvenser som följer *avvikande skriftsystem* görs emellertid inte, dels eftersom resursens status till skillnad från *samma parti* är osäker, dels eftersom flera av de redovisade sekvenserna redan följer resursen ifråga.

Frågan är huruvida de sekvenser ska premieras där samtliga vägar mellan delpartierna följer ett så starkt markerat erbjudande som möjligt. Ett alternativ är att prioritera en läsordning där mycket starkt markerade erbjudanden om läsvägar förekommer inledningsvis, men svagare avslutningsvis. Det sistnämnda kan kanske i högre utsträckning spegla en faktisk lässituation där läsare väljer de starkast markerade alternativen först för att mot slutet få acceptera ett antal mindre starkt markerade för att kunna läsa samtliga delpartier i kompositionen. Jag har valt att analysera de sekvenser som sammantaget följer starkast markerade erbjudanden om läsväg. Läsvägar från kolumnen längst till vänster (d.v.s. de starkast markerade erbjudandena) följs i första hand (markerade -), och i andra hand alternativ från mittenkolumnen (markerade --). Endast i vissa av de sekvenser där ett krav är att *samma parti* följs måste alternativ från kolumnen längst till höger övervägas (markerade ----).

De sekvenser som presenteras nedan, där varje delparti endast läses en gång, ska inte tolkas som ett försök att beskriva hur faktiska läsare väljer väg genom texten utan som ett sätt att illustrera hur Rökstenens visuella textstruktur fungerar utifrån ett annat perspektiv än i föregående avsnitt. Det går inte att veta om faktiska läsare tog sig an inskriften på detta sätt. Kanske lästes endast vissa delar, eller lästes vissa delar flera gånger. Dessutom varierade det kanske i vilken ordning inskriften lästes beroende på om läsare mötte texten för första gången eller om de återvände för att läsa på nytt.

Det ska slutligen poängteras att syftet med att presentera ett antal alternativa sekvenser inte är att argumentera för en av dem som mer

”riktig” än någon annan. Istället menar jag att samtliga sekvenser kan vara möjliga samtidigt inom den struktur som är Rökstenens text, och det är denna struktur som följande avsnitt syftar till att beskriva.

Nio specifika sekvenser på Rökstenen

Följande sex sekvenser rymmer sammantaget de starkast markerade erbjudandena om läsväg utifrån tablå 3, närmare bestämt detta är samtliga möjliga sekvenser om endast alternativ från kolumnen till vänster (i första hand) och från den i mitten följs. Läsordningarna utgår från de erbjudna läsvägarna mellan delpartierna, utan hänsyn till vilket parti dessa är en del av (d.v.s. utan att nödvändigtvis följa resursen *samma parti*).

- 1 Bred1v-bred1h-smal1--bred2v-smal2-bred2ä-bred2h--bred2X-toppX
- 2 Bred1v-bred1h-smal1--bred2h--bred2v-smal2-bred2ä-bred2X-toppX
- 3 Bred1v-bred1h-smal1--toppX-bred2X-bred2h--bred2v-smal2-bred2ä
- 4 Bred1v-bred1h-smal1--toppX--smal2-bred2ä-bred2X-bred2h--bred2v
- 5 Bred1v-bred1h-smal1--bred2X-toppX--smal2-bred2ä-bred2h--bred2v
- 6 Bred1v-bred1h-smal1--bred2h--bred2X-toppX--smal2-bred2ä--bred2v

I sekvens 1–3 följs läsvägar från mittenkolumnen i tablå 3 endast vid två tillfällen vardera, i sekvens 4 och 5 vid tre tillfällen och i sekvens 6 vid fyra tillfällen.³⁰

Om resursen *samma parti* följs framträder delvis andra sekvenser än de sex nyss redovisade. Huruvida partier ska ses som från varandra separerade visuella enheter eller ej, så som diskuterades i samband med att resursen *samma parti* presenterades ovan, påverkar också utfallet. Om lässtart och lässlut i ett parti betraktas som styrda av den punkt läsningen utgår från respektive får sin fortsättning finns lässtart för bred2 i det delparti till vilket det finns ett starkt markerat erbjudande om läsväg från ett annat parti, det vill säga bred2X (läsväg från toppX) eller bred2ä (läsväg från smal2). Om bred2ä utgör lässtart i bred2 och om läsvägen mellan de

³⁰ Numreringen av sekvenserna innebär en rangordning i den bemärkelsen att de alternativ där läsvägar från kolumnen längst till vänster i tablå 3 följs oftast, ges lägre nummer. I övrigt ska numreringen inte förstås som att alternativen rankas sinsemellan.

övriga partierna i kompositionen ska följa ett så starkt markerat erbjudande som möjligt (enligt tablå 3), ska samtliga övriga partier läsas före bred2 (d.v.s. bred1v-bred1h-smal1-toppX-smal2-bred2ä o.s.v.). Om istället bred2X väljs som lässtart återstår enligt samma princip smal2 att läsa efter bred2. Då bör lässlut för bred2 finnas i bred2v; bara därifrån finns ett starkt markerat erbjudande om läsväg mot smal2. Utifrån dessa förutsättningar framträder följande två sekvenser (alternativet där bred2ä utgör lässtart i bred2 är identiskt med sekvens 4 ovan):

- 7 bred1v-bred1h-smal1--toppX-bred2X-bred2h----bred2ä--
bred2v-smal2
(4 Bred1v-bred1h-smal1--toppX--smal2-bred2ä-bred2X-bred2h--
bred2v)

Om partier istället betraktas som från varandra visuellt separerade enheter får det andra konsekvenser för vilka sekvenser som kan urskiljas. Om lässtart i bred2 väljs utan hänsyn till övriga partier finns det starkast markerade erbjudandet i bred2v (så som konstaterats ovan i samband med diskussionen av hela kompositionens lässtart). Om lässlut ska väljas utifrån samma princip bör möjligen bred2h föredras eftersom detta delparti är visuellt avgränsat från både de övriga delpartierna i bred2 och från de andra partierna i kompositionen. Om lässtart i bred2 återfinns i bred2v är detta i högre utsträckning förenligt med sekvenser där toppX och smal2 läses efter bred2, det vill säga om vägen till bred2 istället skulle gå via något av dessa partier (d.v.s. antingen toppX-bred2v eller smal2-bred2v) skulle det mycket starkt markerade erbjudandet om läsväg toppX-bred2X respektive smal2-bred2ä behöva bortses från. Utifrån de nyss nämnda förutsättningarna är följande två sekvenser möjliga:

- 8 bred1v-bred1h-smal1--bred2v----bred2ä-bred2h--bred2X--
toppX--smal2
9 bred1v-bred1h-smal1--bred2v----bred2ä-bred2X-bred2h----
toppX--smal2

Sekvens 7–9 kräver att läsvägar i kolumnen längst till höger följs (en gång i sekvens 7–8 och två gånger i sekvens 9). Det ska påpekas att även om det finns belägg för att partier kan betraktas som visuellt självständiga enheter i det övriga tidigvikingatida materialet (se ovan) motsägs ett sådant antagande för Rökstenens text av de starkt markerade visuella erbjudandena om läsvägar mellan partierna i inskriften, framför allt smal2-bred2ä och toppX-bred2X, men bred2v-smal2 och bred1h-smal1 ska också nämnas.

Diskussion

Vad gäller sekvens 1–6 där de starkast markerade erbjudandena om läsväg från tablå 3 beaktas i första hand sammanfaller detta enbart i sekvens 4 med att även resursen *samma parti* följs. En läsväg där krysschifferraderna läses efter varandra (*visuellt rim*) gäller för övriga fem alternativ. Ingen av de sex sekvenserna följer alltså både *samma parti* och *visuellt rim* samtidigt. Vad gäller *avvikande skriftsystem* följs denna resurs endast i sekvens 1, där samtliga delpartier med en normalanvändning av kortkvistrunformerna läses inledningsvis. Sekvenserna följer alltså olika resurser i olika hög utsträckning, och om någon av dem skulle föredras i en faktisk lässituation beror valet på vilka resurser det läggs mest vikt vid. Utifrån beläggen i det övriga tidigvikingatida materialet borde *samma parti* resultera i ett starkare markerat erbjudande, och *avvikande skriftsystem* samt *visuellt rim* i ett svagare. Det är på grund av sekvensen bred2v-smal2-bred2ä som *samma parti* så ofta frångås (i sekvens 1–3). Att det finns ett så starkt markerat erbjudande om en sekvensen bred2v-smal2-bred2ä motiverar emellertid kanske att läsare av Rökstenens komposition kan tvingas bortse från resursen *samma parti*. Dock är det som sagt endast i sekvens 1–3 som bred2v-smal2-bred2ä uppträder, medan endast sekvensen smal2-bred2ä återfinns i alternativ 4–6. Erbjudandet att läsa dessa tre delpartier i nämnd ordning är alltså inte tvingande i samma utsträckning som exempelvis monosekvensen bred1v-bred1h-smal1.

I sekvens 7–9 följs (förutom *samma parti*) *visuellt rim* i sekvens 7 och 9, i den betydelsen att de två krysschifferraderna läses efter varandra. *Avvikande skriftsystem* följs i sekvens 8 och 9. Kravet att följa *samma parti* innebär emellertid att andra starkt markerade erbjudanden om läsväg inte följs. Exempelvis frångås *närliggande startpunkt för rad* i sekvens 7–9 då bred2ä inte läses efter smal2. Till skillnad från *avvikande skriftsystem* och *visuellt rim* är emellertid både *samma parti* och *närliggande startpunkt för rad* välbelagda i det övriga tidigvikingatida materialet. Det är därför svårt att avgöra vilken av de två sistnämnda resurserna som resulterar i det starkast markerade erbjudandet om läsväg.

Ett intressant förhållande vad gäller den laterala struktur som tycks finnas mellan å ena sidan bred1v-bred1h-smal1 och å andra sidan bred2h, bred2X, toppX samt bred2v-smal2-bred2ä är att denna tycks bekräftas i sekvens 1–6. I var och en av sekvensen 1–3 (där läsväg från mittenkolumnen i tablå 3 bara följs vid två tillfällen i varje sekvens) startar läsningen efter bred1v-bred1h-smal1 i olika delpartier. Sekvenserna tycks alltså bekräfta att upplägget efter smal1 kan liknas vid en lateral struktur i det avseendet att de fortsatta läsordningarna är ungefär likvärdiga oavsett hur man

väljer att gå vidare efter smal1, det vill säga i vilket delparti läsningen antar vid är resultatet en sekvens som följer ungefär lika starkt markerade erbjudanden. Undantaget är om läsningen återupptas i bred2X (sekvens 5); här krävs att läsväg i mittenkolumnen i tablå 3 följs vid tre tillfällen om samtliga delpartier ska läsas en gång. Tittar man istället enbart på sekvenserna 7–9 (och 4) där *samma parti* följs kan förhållandet mellan bred1v-bred1h-smal1 och den övriga kompositionen inte beskrivas som lateral i samma utsträckning. Läsvägen efter bred1v-bred1h-smal1 går i sekvens 4 och 7 mot toppX och i sekvens 8 och 9 mot bred2v.

Läsvägar från bred2h, i vars avslutning en avgränsning uttrycks mot övriga delpartier, fortsätter i sekvens 1–6 fyra gånger mot bred2v (i sekvens 2–5) och två gånger bred2X (i sekvens 1 och 6). Ska de starkast markerade erbjudandena om läsväg följas genom hela ristningen verkar detta gynna en fortsättning i ett specifikt delparti, det vill säga i bred2v. Kanske kan strukturen därmed inte beskrivas som lika utpräglat lateral som den mellan bred1v-bred1h-smal1 och den övriga inskriften. Tittar man på sekvenserna 7–9 är istället situationen den omvända. Här fortsätter läsningen i tre olika delpartier, bred2ä (7), bred2X (8) och toppX (9).

Nätverksstrukturen som utmärker läsvägen från bred2ä och den mellan bred2h, bred2X och toppX innebär att dessa delpartier kan dyka upp på olika ställen i sekvenserna ovan. En iakttagelse är att krysschifferraderna nästan alltid läses efter varandra (enligt *visuellt rim*), närmare bestämt i sekvens 1–3 och 5–8, samt att bred2X oftast föregår toppX (i sekvens 1, 2, 5, 6 och 8) men att det omvända också finns exempel på (sekvens 3 och 7). Sekvenserna bekräftar alltså att dessa två delpartier, som påpekats ovan, inte kan tolkas som en monosekvens, även om ordningen bred2X–toppX är vanligare, utan snarare att det i enlighet med en nätverksstruktur finns flera vägar in i sekvensen. Var man än börjar rymmer strukturen emellertid ett starkt markerat erbjudande om läsväg vidare till nästa rad med krysschiffer.

I sekvens 1–9 finns bred2h aldrig sist i ordningen, varför den avgränsning som uttrycks i delpartiets avslutning mot den övriga ristningen utifrån dessa sekvenser inte kan tolkas som hela kompositionens avslutning. I sekvens 1–6 finns lässlut istället tre gånger i bred2v, två gånger i toppX och en gång i bred2ä. I sekvens 7–9 finns lässlut för hela inskriften alltid i smal2.

I samband med diskussionen ovan av erbjudna läsvägar från smal2 nämndes att man möjligen kan tolka detta delparti som en nyckel till det positionschiffer som också används i bred2X, toppX och i slutet av rad 3 i bred2h, vilket skulle kunna innebära att smal2 borde läsas före dessa

tre delpartier. Att smal2 ska förstås på detta sätt motsägs av att delpartiet sällan ges en sådan funktion i de uppställda sekvenserna. Bara i sekvens 1 föregås bred2X, toppX och bred2h av smal2.

Avslutningsvis följer så som framgått av diskussionen ovan de olika sekvenserna olika visuella resurser i varierande utsträckning. Även om vissa sekvenser följer fler resurser än andra är ingen av dem i enlighet med alla de visuella resurser som beaktas i studien. I synnerhet är det problematiskt att avgöra hur mycket hänsyn som ska tas till resursen *samma parti*. Att partier kan tolkas som en enhet som läses klart utan avbrott gäller som nämnts i princip i samtliga tidigvikingatida flerparti-inskrifter vars läsordning kan bestämmas på språklig grund (utifrån de kriterier som formuleras i Åkerström 2020). Samtidigt innebär Rökstenens komplicerade komposition att inte alla partier kan läsas klart utan att andra visuella resurser (framför allt *närliggande startpunkt för rad*), likaledes belagda i det övriga tidigvikingatida materialet, inte går att följa. Frågan är om svårigheten att bedöma vilken resurs som resulterar i det starkast markerade erbjudandet om läsväg kan tolkas som ett uttryck för någon form av multisekventialitet, där flera läsvägar som antingen följer eller inte följer *samma parti* respektive *närliggande startpunkt för rad* är möjliga samtidigt inom samma text. En annan förklaring är att tolkningssvårigheterna beror på bristande insikt i hur visuella resurser kopplade till läsordning fungerade i den tidigvikingatida skriftkulturen. En skillnad bör därmed göras mellan de multisekventiella strukturer som är ett resultat av resurser som tycks peka åt olika håll och där det finns en (eventuell) osäkerhet kring hur de kan tolkas (kanske resulterar i själva verket en av resurserna i ett starkare markerat erbjudande om läsordning och bör ges företräde framför de andra) och de där en relativ säker tolkningen av de förekommande visuella resurserna visar att strukturen kan förstås som multisekventiell (i synnerhet nätverket så som detta illustreras i fig. 11 samt den laterala struktur som uppträder mellan bred1h-bred1h-smal1 och de resterande delpartierna).

Sekvens 1–9 i tidigare forskning

Det kan vara intressant att se i vilken mån sekvenserna 1–9 har föreslagits tidigare, varför detta kort ska diskuteras utifrån Lönnqvists (1999b, 121 f.) sammanställning av olika läsordningsförslag. Lönnqvists egen läsordning kommer nära sekvens 1. De är identiska sånär som på ordningen mellan de avslutande krysschiffren; sekvens 1 har ordningen bred2X-toppX medan Lönnqvist har den omvända. Vidare är sekvens 4 mycket lik den läsordning som föreslås av Hedlund (1935, 270). I sekvens 4 (och i samtliga

övriga sekvenser) räknar jag med att runföljden **ftirfra** läses efter den näst sista raden i bred2v, medan Hedlund placerar runföljden ifråga sist i delpartiet. I övrigt är sekvens 3 till viss del lik den ordning som föreslås av von Friesen (1920, 12) med flera. Båda fortsätter i toppX-bred2X efter det inledande bred1v-bred1h-smal1, men efter bred2X skiljer sig ordningarna åt. Slutligen redovisar Lönnqvist (1999b, 121 f.) inget förslag som räknar med att bred2h eller bred2X läses efter smal1 (d.v.s. så som i sekvens 2 och 6 respektive 5).

Vad gäller sekvens 7 kommer kanske den läsordning som förespråkas av von Friesen (1920, 12) med flera närmast. Han läser toppX-bred2X efter det inledande bred1v-bred1h-smal1. Dock fortsätter han i bred2ä istället för bred2h och läser runföljden **ftirfra** direkt efter bred2h, inte i slutet av rad 8 i bred2v. Von Friesens läsordning avslutas dock även den med sekvensen bred2v-smal2. Sekvens 8 liknar de läsordningar som förespråkas av Jacobsen (1961, 42 f.) respektive Nielsen (1969, 60–65) med undantag av att den avslutande sekvensen toppX-smal2 läses i omvänd ordning av Jacobsen och att bred2X-toppX läses i omvänd ordning av Nielsen. Vad gäller sekvens 9 liknar även den mest Nielsens förslag. Han läser dock bred2X före smal2, inte mellan bred2ä och bred2h som i sekvens 9.

Förvånansvärt få av de tidigare föreslagna läsordningarna motsvarar alltså de sekvenser ovan som följer det jag menar är de starkast markerade visuella erbjudandena om läsordning. Så som framgår i Lönnqvists sammanställning kan det bero på att läsvägen mot bred2v efter den inledande bred1v-bred1h-smal1 har dominerat bland de tidigare förslagen, en ordning som bara finns i sekvens 1, 7 och 8 ovan.

Sammanfattning och diskussion

Inledningsvis sammanfattas studiens resultat. Därefter förs ett resonemang kring möjliga samband mellan Rökstenens textstruktur, skriftpraktiker och typ av textmedium. Sedan diskuteras tänkbara invändningar mot undersökningens resultat. Slutligen föreslås möjligheter till fortsatt forskning.

Uppsatsens övergripande syfte är att pröva om och i så fall på vilket sätt Rökstenens visuella textstruktur kan beskrivas mer tillfredställande som helt eller delvis multisekventiell. Analysen visar att strukturen är monosekventiell vad gäller ordningen mellan raderna inom delpartierna och ibland även mellan delpartier inom kompositionen. Några multisekventiella strukturer mellan delpartier finns, i första hand laterala men också något som liknar en nätverksstruktur.

Först ska en sammanfattande beskrivning av Rökstenens textstruktur ges med avseende på förekomst av mono- respektive multisekventialitet. Kompositionen inleds med den monosekventiella bred1v-bred1h-smal1. Genom visuell avgränsning till övriga delpartier infinner sig efter smal1 någon typ av lässlut, och sekvensen bred1v-bred1h-smal1 står troligen i ett lateralt förhållande till fortsättningen i den meningen att lässtart kan väljas i vilken som helst av de återstående delarna av inskriften som urskilts som monosekvenser, det vill säga delpartierna bred2h, bred2X, toppX eller sekvensen bred2v-smal2-bred2ä. En tolkning av strukturen som lateral bekräftas av de specifika sekvenser som kan urskiljas om endast de starkast markerade erbjudanden om läsväg från varje delparti följs i första hand (var läsningen än tar vid efter smal1 resulterar det i läsvägar genom resten av inskriften som sammantaget följer ungefär lika starkt markerade erbjudanden), men motsägs om även resursen *samma parti* ska följas (i dessa sekvenser fortsätter läsvägen efter smal1 i toppX eller bred2v). Så som framgått kan sekvensen bred2v-smal2-bred2ä alltså troligen urskiljas som en monosekvens. Eftersom lässtart inom bred2 i högre grad erbjuds i bred2v än i de andra delpartierna kan detta kanske liknas vid en kapitelinledning, det vill säga i monosekvensen bred2v-smal2-bred2ä utgör bred2v en ny inledning snarare än en direkt fortsättning på något annat. Det ska dock nämnas att det möjligen i första hand bara är smal2-bred2ä som kan förstås som en monosekvens. Hela sekvensen bred2v-smal2-bred2ä är heller inte möjlig om resursen *samma parti* följs, vilket däremot smal2-bred2ä är. Vidare utmärker sig även bred2h genom att dess avslut är visuellt avgränsat från övriga delpartier. Här återfinns alltså möjligen också drag av en lateral struktur, dock inte lika tydligt som efter smal1. En alternativ tolkning av avgränsningen efter bred2h är att delpartiet ifråga utgör hela kompositionens avslutning. De specifika sekvenser som urskiljs genom hela inskriften motsäger dock detta eftersom bred2h där aldrig avslutar läsningen. Förutom laterala strukturer återfinns även sannolikt en nätverksstruktur som involverar delpartierna bred2ä, bred2h, bred2X och toppX. Av dessa är bred2X särskilt kopplat till toppX eftersom den ena i allmänhet följer på den andra, oftare med ordningen bred2X-toppX än tvärtom. Avslutningsvis ska nämnas att om *samma parti* följs i bred2 skiljer sig erbjudandet om lässtart i partiet åt beroende på om denna i första hand styrs av närhet till slutpunkten i det nyss lästa partiet eller om partier tvärtom betraktas som från varandra visuellt separerade enheter. Den förstnämnda varianten är förenlig med monosekvensen smal2-bred2ä, om bred2ä utgör start-delparti i bred2, medan lässtart enligt den sistnämnda varianten i första hand erbjuds i bred2v.

Beskrivningen av textstrukturen motsäger i vissa avseenden sig själv, i den betydelsen att den rymmer olika alternativa strukturer som uppfyller vissa resurser men bryter mot andra. Mest påtagligt är hur olika strukturen kan beskrivas beroende på om resursen *samma parti* (samtliga rader inom ett parti ska läsas innan läsningen går vidare till nästa parti) följs eller inte, men även bland de olika specifika sekvenserna mellan delpartierna uppfylls ibland vissa resurser men inte andra. I den mån det är möjligt förs ett resonemang kring vilka strukturer det tycks finnas starkast markerat erbjudande om. Samtidigt är det tydligt att vissa resurser helt enkelt pekar åt olika håll i Rökstenens text. En möjlig förklaring är att resurserna har tolkats felaktigt men man kan också förstå de olika alternativa läsordningarna som att dessa samexisterar i texten, det vill säga att de olika strukturerna är möjliga samtidigt, även om faktiska läsare vid ett visst tillfälle bara antar ett av dem. Jag vill dock göra skillnad mellan de multisekventiella strukturer där det finns en osäkerhet i hur resurser som pekar åt olika håll kan tolkas (är resurserna likvärdiga vad gäller hur starkt markerat erbjudandet om läsväg de resulterar i, eller borde en av dem ges företräde?) och sådana där (i princip) alla resurser som förekommer tycks bekräfta att en viss multisekventiell struktur föreligger.

I det följande ska eventuella samband mellan Rökstenens textstruktur, sociala skriftpraktiker och textmedium diskuteras. Eftersom de strukturer som inkluderas i Gunders (2001) modell passar olika syften associeras de ofta mer eller mindre med vissa sociala praktiker. Det finns även ett samband mellan valt framställningsmedium och textstruktur. Dessa kopplingar skulle kunna säga något om periodens skriftkultur. Olika syften med de ristade meddelandena motiverade kanske olika strukturer. Föreliggande studie är emellertid i första hand en fallstudie av Rökstenen varför det inte går att göra generaliseringar om den tidigvikingatida skriftkulturen. Att fler typer av strukturer än den monosekventiella troligen kan ses i Rökstenens komposition öppnar dock för att utforska liknande företeelser i det resterande tidigvikingatida runmaterialet.

Något kan ändå sägas utifrån förhållandet i Rökstenens text. Vad gäller kopplingen mellan strukturerna ifråga och den sociala praktik texten producerats inom gör det språkliga innehållet klart att texten är en minneshandling men det är osäkert vilka behov inom denna praktik som de specifika strukturerna svarar mot. Det försvåras också av tolkningsläget för inskriften; många mer eller mindre motstridiga förslag finns och här är inte tillfället att reda ut dessa. Tolkningsförslagen har emellertid det gemensamt att delpartierna i allmänhet har tolkats som avslutade satser (utom bred1h-smal1) och mer eller mindre som självständiga medde-

landen. Just hur starkt sambandet antagits vara mellan de olika utsagorna har dock varierat kraftigt. Exempelvis antar Wessén (1958, 59) ofta ett mycket svagt samband, då han tänker sig att de refererar olika delar av en ättedikt, medan exempelvis Lönnroth (1977, 56 f.) argumenterar för ett starkt samband mellan vissa delpartier då hans tolkning bygger på att några rymmer svaret på gåtor som ställts i andra. Något kan kanske ändå sägas om de olika strukturernas möjliga funktioner. En monosekvens presenterar innehållet i en viss ordning. Endast vid ett tillfälle kan ett direkt samband i det språkliga meddelandet konstateras mellan två delpartier, bred1h-smal1, eftersom de utgör första och andra delen i en vers i *fornyrðislag*. Dessa två ingår också i en monosekvens som erbjuds visuellt. Frågan är om även det föregående delpartiet i sekvensen, bred1v, ska antas ha direkt samröre med innehållet i bred1h-smal1, och om det som sägs i smal2 får en direkt fortsättning i det som sägs i bred2ä, i enlighet med den antagna monosekvensen smal2-bred2ä.

Vad gäller de möjliga laterala strukturerna i Rökstenens text innebär dessa i första hand att olika delar i inskriften avgränsas från varandra, inte att kompositionens lässtart återfinns i valfri del. En språklig avgränsning som skulle kunna knytas till en som signaleras visuellt återfinns i formuleringarna 'Det säger jag som det andra' i bred1v och 'Det säger jag som det tolfte' respektive 'Det säger jag som det trettonde' i bred2v (enligt översättning i Wessén 1958, 25). Kanske är den visuella avgränsningen mellan sekvensen bred1v-bred1h-smal1 och den resterande inskriften en visuell förstärkning av ett avstånd i det språkliga meddelandet där utsaga tre till elva har hoppats över helt eller delvis (men utan numrering).

Funktionen hos nätverket är mer oklart. Strukturen möjliggör att presentera element som om de hör ihop samtidigt som en bestämd ordningsföljd mellan dem inte är nödvändig. Särskilt tydligt är detta för de delpartier som rymmer kryssschiffren, bred2X och toppX. De läses nästan alltid i samband med varandra enligt de sekvenser som presenterades ovan, dock utan att ordningen mellan dem alltid är densamma.

Avslutningsvis är kanske en väg vidare i arbetet med tolkningen av Rökstenens runtext att fundera över om den visuella strukturen kan vara en hjälp för förståelsen av det språkliga innehållet. Enligt Kress (2010, 54 f., 10) resonemang om *motiverat tecken* ("motivated sign") har den visuella strukturen utformats på ett visst sätt av en anledning; det ligger nära till hands att anta att motivet bakom utformningen är att förstärka de språkliga sammanhangen, men på grund av tolkningssvårigheterna går det inte att säga säkert. Även andra skäl kan komma ifråga. En hypotes är, som antytts ovan, att innehållet i monosekvenserna bred1v-bred1h-smal1 och

bred2v-smal2-bred2ä är knutet till varandra i högre grad än till den övriga inskriften och kanske måste läsas i en viss ordning för att bli begripligt. Möjligen kan det som påbörjas i bred1v respektive bred2v antas vara något innehållsligt nytt, medan det som ristats i smal1 respektive bred2h är avslutningar.

Val av mediet *rest sten* motiveras av textens karaktär av minneshandling, och Rökstenens rent fysiska förutsättningar är också ett motiv till den visuella textstrukturen; jämfört med många andra runristade objekt från tidig vikingatid är ytan på en rest sten stor. Detta gäller i synnerhet Rökstenen där också den tillgängliga ytan utnyttjats för ristning i hög utsträckning. I jämförelse med modernare skriftmedier är dock antalet visuella länkar som går att åskådliggöra mellan element på en rest sten begränsat. Möjligen är resta stenar därför lättare att förena med strukturer som inte kräver ett större antal visuella samband (länkar) mellan de ingående elementen, det vill säga, precis som i Rökstenens text, i första hand monosekventiella eller laterala textstrukturer, inte axiala eller nätverksstrukturer. En nätverksstruktur kan visserligen ses på Rökstenen, men den inbegriper bara ett fåtal element. Ett alternativ för att på ett tredimensionellt objekt skapa ett större antal länkar mellan element är att ta hjälp av någon form av hänvisningssystem, likt fotnoter. Att något liknande förekommer i runmaterialet har jag dock inte sett tecken på, även om några uttolkare av Rökstenens text har velat se vissa chiffer-tecken som just en hänvisning till andra element (t.ex. Bugge 1910, 133–135; Brate i *SRI*, 2: 248; Pipping 1932, 94; Kyhlberg 2010, 184 f.) och något liknande övervägs i analysen ovan i och med resursen *visuellt rim*.

Möjliga invändningar mot studiens resultat finns, kanske i synnerhet att analysen i alltför hög utsträckning utgår från den visuellt erbjudna läsordningen. De olika typerna av semiotiska resurser som uttrycker betydelser i runtext fungerar emellertid inte isolerade från varandra (jfr t.ex. diskussion i Kress 2010, 54 f., 59) och det kan därför vara problematiskt att skilja ut endast en typ för analys. Man skulle exempelvis kunna tänka sig att det är först i ett samspel mellan den visuella strukturen och det språkliga innehållet som en monosekventiell läsordning framträder. Så är ibland fallet i andra tidigvikingatida inskrifter, där det finns ett visuellt erbjudande om alternativa läsordningar men där det språkliga erbjudandet indikerar en enda monosekventiell ordning (så exempelvis på DR 2 Haddeby 2 och kanske också på DR 30 Bække 2 samt DR 250 Høje Tåstrup). I dagsläget finns emellertid inte en övertygande helhetstolkning av Rökstenens inskrift som kräver att delpartierna läses i en viss ordning för att vara begripliga. Men detta skulle kunna bero på att dess

språkliga innehåll inte är riktigt tolkat än, eller att innebörden ännu inte fullt ut förstås. Om det går att identifiera ett språkligt erbjudande som ger en monosekventiell struktur skulle det visuella erbjudandet om multi-sekventiella läsordningar antagligen väga mindre, inte i det avseendet att den visuella analysen i föreliggande studie skulle vara mindre riktig, men i faktiska lässituationer skulle läsare förmodligen välja den väg genom inskriften som ger ett begripligt språkligt budskap, även om det strider mot den visuella strukturen. Man kan jämföra med inskriften på Oklunda-hällen (Ög N288) där det utifrån *radordning* finns ett starkare markerat visuellt erbjudande om läsväg från vänster mot höger mellan de fyra raderna placerade i samma riktning (om de betraktas vertikalt) men där det språkliga erbjudandet indikerar att lässtart tvärtom finns i den högra raden. Här får man anta att faktiska läsare kanske prövar att börja läsningen i den vänstra raden, men på grund av den svårtydda runföljden omvärderar valet. Även Bianchi (2015, 126) i sin fallstudie av ett antal senvikingatida flersidiga stenar uppmärksammar sex fall (av 39) där den visuella och språkliga strukturen inte korrelerar. Ett exempel är Sö 318 Sund där inskriften på den inledande bredsida avslutas med **han + hann** 'han' vilket utgör starten på en ny sats vars fortsättning är placerad på smalsidan. Samtidigt som undantag alltså finns vill jag ändå framhålla att i de fall detta går att avgöra finns ofta en samstämmighet mellan den språkliga och visuella strukturen i det tidigvikingatida materialet. Man kan kort nämna avbrutna bustrofedonordningar som visuellt avgränsar en ristarformel (DR 190 Helnæs och DR 192 Flemløse 1) eller en Tor-vigeformel (DR 209 Glavendrup), samt sidgränser som åtskiljer satser från varandra (så exempelvis på DR 110 Virring, DR 209, DR 230 Tryggevælde och Sm 144 Gursten). Det finns också många exempel på inskrifter med ett monosekventiellt visuellt erbjudande om läsordning som återspeglas av ett språkligt monosekventiellt erbjudande (t.ex. DR 26 Læborg, DR 29 Bække 1, DR 40 Randbøl, DR 41 Jelling 1, DR 202 Rønninge, DR 248 Snoldelev, DR 356 Sølvesborg och U 4 Björkö). Bianchi (2015, 122) visar på samma fenomen i de flersidiga inskrifter han undersöker (i 24 av 39 fall avgränsas satser i och med byte av sida). För att återgå till Rökstenens ristning menar jag därmed att det är troligt att den visuella kompositionen återspeglar den språkliga strukturen, kanske inte i alla avseenden eller precis så som den beskrivits ovan, men i stora drag. I den av allt att döma mycket noggrant planerade kompositionen kan det faktum att vissa delpartier är visuellt knutna till ett eller flera andra delpartier medan vissa utmärks av ett avstånd till övriga delar av ristningen knappast vara en slump. På grund av hur textkompositioner i det övriga tidigvikingatida

materialet ofta fungerar tror jag alltså att det är sannolikt att detta radupplägg har att göra med i vilken grad det språkliga innehållet i de olika delpartierna är sammankopplat. Om man trots det väljer att beskriva Rökstenens text som en monosekvens skulle alltså det visuella erbjudandet om läsordning behöva bortses från. I ett material som runtexterna där visualiteten är påtagligt meningsbärande bör skälen vara starka för att det ska vara motiverat att inte ta hänsyn till de betydelser som uttrycks på detta sätt. Om ett språkligt erbjudande om läsordning ska ligga till grund för en hypotetisk monosekvens bör det därför vara av sådan art att det tvingar delpartierna till en viss ordning för att det överhuvudtaget ska bli begripligt. Utifrån de tolkningsförslag som hittills lagts fram är det osannolikt att en sådan entydig språkligt given ordning står att finna i Rökstenens inskrift och en monosekventiell läsordning i strid med textens visuella komposition är därmed mindre trolig.

Vad gäller analysens specifika resultat finns möjliga felkällor. De strukturer som beskrivits ovan är urskilda utifrån vissa specifika premisser, i synnerhet de som formuleras i Åkerström 2020, vilka i sig inte nödvändigtvis är fullständiga i alla avseenden. Det finns också en risk att de visuella uttrycken på Rökstenen har övertolkats, det vill säga kanske har de i för hög utsträckning kopplats till läsordningsfunktioner. Dessutom har det i bedömningen av de olika alternativa läsvägarna från varje delparti, som resulterar i uppställningen i tablå 3, varit svårt att ta hänsyn till alla faktorer. Detta är problematiskt eftersom graderingen av de alternativa läsvägarna i tablå 3 får stora konsekvenser för hur strukturen beskrivs och för vilka specifika sekvenser jag bedömer att det finns starkast markerade erbjudanden om. Oavsett om resultatet behövs modifieras på detaljnivå menar jag ändå att det fångar karaktären hos Rökstenens textstruktur.

Avslutningsvis är förhoppningen att uppsatsens resultat ska vara till nytta vid fortsatta studier av Rökstenens ristning, både vad gäller läsordningen och den språkliga tolkningen. Här har inte funnits utrymme att mer än mycket översiktligt resonera kring hur det språkliga innehållet kan förstås i ljuset av den visuella textstrukturen. Som nämnts ovan skulle detta kunna utforskas vidare. Analysen visar också på ett mer allmänt plan att multisekventiella strukturer har en plats vid sidan om monosekventiella då runtexters läsordning ska beskrivas. Som nämnts i uppsatsens inledning tycks det variera i vilken utsträckning det språkliga och visuella erbjudandet om läsordning resulterar i en monosekventiell ordning i det tidigvikingatida runmaterialet, och de ristningar där en monosekvens helt eller delvis saknas kan vara potentiella kandidater

för att överväga en multisekventiell struktur. Det ska dock poängteras att bara för att vissa runtexter till viss del uppvisar en multisekventiell ordning innebär det knappast att alla gör det. Det finns många tydliga exempel på helt monosekventiella strukturer bland de tidigvikingatida runinskrifterna. Genom att överväga multisekventiella strukturer har det emellertid varit möjligt att säga något nytt om Rökstenens läsordning, och i förlängningen kan resultatet ge nya perspektiv på textsyn och textanvändning under tidig vikingatid.³¹

Förkortningar och bibliografi

- Aarseth, Espen. 1997. *Cybertext: Perspectives on Ergodic Literature*. Baltimore.
- Arwill-Nordbladh, Elisabeth. 2007. "Memory and Material Culture – the Rune-stone at Rök." I *Cultural Interaction Between East and West: Archaeology, Artefacts and Human Contacts in Northern Europe*, red. Ulf Fransson, Marie Svedin, Sophie Bergerbrant och Fedir Androshchuk, 56–60. Stockholm Studies in Archaeology, 44. Stockholm.
- Barthes, Roland. 1974. *S/Z*. Översatt Richard Miller. London, 1974; franskt original 1970.
- Bernstein, Mark. 1998. "Patterns of Hypertext." I *Hypertext '98: Proceedings of the Ninth ACM Conference on Hypertext and Hypermedia: Links, Objects, Time and Space – Structure in Hypermedia Systems, Pittsburgh, June 20–24, 1998*, red. Kaj Grønabæk, Elli Mylonas och Frank M. Shipman, 21–29. New York.
- Bianchi, Marco. 2010. *Runor som resurs: Vikingatida skriftkultur i Uppland och Södermanland*. Runrön, 20. Uppsala.
- . 2015. "Vielseitige Runentexte: Multilinearität in Runensteininschriften." *Futhark* 5 (2014): 115–135.
- Björkvall, Anders. 2009. *Den visuella texten: Multimodal analys i praktiken*. Ord och Stil, Språkvårdssamfundets skrifter, 40. Stockholm.
- Bugge, Sophus. 1910. *Der Runenstein von Rök in Östergötland, Schweden*, red. Magnus Olsen. Stockholm.
- Danmarks Runeindskrifter*. Av Lis Jacobsen och Erik Moltke. 3 vol.: *Text; Atlas; Registre*. København, 1941–1942.
- DR + nr = inskrift publicerad i *Danmarks Runeindskrifter*.
- DR AUD[årtal] = inskrift publicerad i *Arkæologiske Udgravninger i Danmark* (København, 1988 ff.).
- DR EM85[sidnummer] = inskrift publicerad i Erik Moltke, *Runes and Their Origin, Denmark and Elsewhere* (Copenhagen, 1985).

³¹ Jag vill tacka de två anonyma fackgranskarna samt opponent och betygsnämnd vid min disputation för relevanta kommentarer.

- DR MLUHM1983–84[sidnummer] = inskrift publicerad i Lars Larsson och Evert Salberger, "A Rune-Inscribed Detail of a Comb from L:a Köpinge, Scania", *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum* 1983–1984 (1984): 128–137.
- DR NOR[årtal] = inskrift publicerad i *Nytt om runer* 1–19 (Oslo, 1986–2004 [publ. 2006]).
- Düwel, Klaus. 1976. "Begriffsrunen." I *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, grundad av Johannes Hoops, red. Heinrich Beck et al., 2: 150–153. 2. utg. Berlin.
- Eco, Umberto. 1981. *The Role of the Reader: Explorations in the Semiotics of Texts*. London.
- Engelbrechtsen, Martin. 2000. "Hypertext: En kritisk introduksjon." *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 18.1: 77–107.
- Fridell, Staffan, och Veturlíði Óskarsson. 2011. "Till tolkningen av Oklunda-inskriften." *Saga och sed* 2011: 137–150.
- Friesen, Otto von. 1920. *Rökstenen: Runstenen vid Röks kyrka, Lysings härad, Östergötland: Läst och tydd*. Stockholm.
- G + nr = inskrift publicerad i *Gotlands runinskrifter*, d.v.s. SRI, 11–12. Nummer över G 222 återfinns i Helmer Gustavson och Thorgunn Snædal, manus till *Gotlands runinskrifter*, del 3. <https://www.raa.se/kulturarv/runor-och-runstenar/digitala-sveriges-runinskrifter/gotlands-runinskrifter-3/>
- Grünbaum, Catharina. 2004. "Medeltida webbsidor." *Dagens Nyheter* 28 maj 2004.
- Grønvik, Ottar. 2003. *Der Rökstein: Über die religiöse Bestimmung und das weltliche Schicksal eines Helden aus der frühen Wikingerzeit*. Osloer Beiträge zur Germanistik, 33. Frankfurt am Main.
- Gunder, Anna. 2001. "Forming the Text, Performing the Work: Aspects of Media, Navigation, and Linking." *Human IT* 5.2–3: 81–206.
- . 2004. *Hyperworks: On Digital Literature and Computer Games*. Avdelningen för litteratursociologi, Litteraturvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet, Skrifter, 48. Uppsala.
- Gustavson, Helmer. 2003. "Rök." I *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, grundad av Johannes Hoops, red. Heinrich Beck et al., 25: 62–72. 2. utg. Berlin.
- Harris, Joseph C. 2006. "Myth and Meaning in the Rök Inscription." *Viking and Medieval Scandinavia* 2: 45–109.
- . 2009. "The Rök Stone through Anglo-Saxon Eyes." I *The Anglo-Saxons and the North: Essays Reflecting the Theme of the 10th Meeting of the International Society of Anglo-Saxonists in Helsinki, August 2001*, red. Matti Kilpiö, Leena Kahlas-Tarkka, Jane Roberts och Olga Timofeeva, 11–46. Tempe, AZ.
- Hedlund, Gillis. 1935. "Läsordningen på Rökstenen." *Fornvännen* 30: 265–272.
- Holmberg, Per. 2016. "Svaren på Rökstenens gåtor: En socialsemiotisk analys av meningsskapande och rumslighet." *Futhark* 6 (2015): 65–106.
- Holmberg, Per, Bo Gräslund, Olof Sundqvist, och Henrik Williams. 2020. "The Rök Runestone and the End of the World." *Futhark* 9–10 (2018–2019): 7–38.
- Jacobsen, Lis. 1961. "Rökstudier." *Arkiv för nordisk filologi* 76: 1–50.

- Karlsson, Anna-Malin. 2002. *Skriftbruk i förändring: En semiotisk studie av den personliga hemsidan*. Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm Studies in Scandinavian Philology, n.s., 25. Stockholm.
- Kress, Gunther. 2005. "Gains and Losses: New Forms of Texts, Knowledge, and Learning." *Computers and Composition* 22.1: 5–22.
- . 2010. *Multimodality: A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication*. London.
- Kress, Gunther, och Theo van Leeuwen. 2006. *Reading Images: The Grammar of Visual Design*. 2. utg. London.
- Kyhlberg, Ola. 2010. "The Great Masterpiece: The Rök Stone and its Maker." *Current Swedish Archaeology* 18: 177–201.
- Källström, Magnus. 2013. "Vikingatida och medeltida skrifttraditioner: Några iakttagelser med utgångspunkt i det svenska runmaterialet." *Futhark* 4: 101–128.
- . 2016. "De mystiska tecknen på baksidan av runstenen i Färlöv." Riksantikvarieämbetet, K-blogg. Publicerat den 30 maj 2016. <http://www.k-blogg.se/2016/05/30/de-mystiska-tecknen-pa-baksidan-av-runstenen-farlov/>
- Landow, George P. 1997. *Hypertext 2.0: Hypertext: The Convergence of Contemporary Critical Theory and Technology*. Baltimore.
- . 2006. *Hypertext 3.0: Critical Theory and New Media in an Era of Globalization*. Baltimore.
- Leeuwen, Theo van. 2005. *Introducing Social Semiotics*. London.
- Lindquist, Ivar. 1940. *Religiösa runtexter II: Sparlösa-stenen*. Vetenskaps-Societeten i Lund, Skrifter, 24. Lund.
- Lindqvist, Sune. 1967. "Varins maning på Rökstenen." *Arkiv för nordisk filologi* 82: 197–242.
- Lönnqvist, Olov. 1999a. "Ett 60-tal läsningar av Rökstenen: Ordalydelsen jämförd textavsnitt för textavsnitt." 2. utg.
- . 1999b. "Vilken väg valde Varin? Läsvägar på Rökstenen." *Saga och sed* 1999: 117–136.
- Lönnqvist, Olov, och Gun Widmark. 1997. "Den fredlöse och Oklundaristningens band." *Saga och sed* 1997: 145–159.
- Lönnroth, Lars. 1977. "The Riddles of the Rök-stone: A Structural Approach." *Arkiv för nordisk filologi* 92: 1–57.
- Montelius, Oskar. 1877. *Sveriges historia: Från äldsta tid till våra dagar*, vol. I. Stockholm.
- N + nr = inskrift publicerad i *NIyR*.
- Nationalencyklopedin*. <https://www.ne.se/uppslagsverk/>
- Nielsen, Niels Åge. 1969. *Runerne på Rökstenen*. Odense University Studies in Scandinavian Languages, 2. Odense.
- NIyR* = *Norges innskrifter med de yngre runer*. Av Magnus Olsen et al. 6 vol. hittills. Oslo, 1941 ff.
- Nord, Andreas. 2008. *Trädgårdsboken som text 1643–2005*. Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm Studies in Scandinavian Philology, n.s., 47. Stockholm.

- Olsen, Magnus. 1921. "Til Rök-indskriften." *Arkiv för nordisk filologi* 37: 201–232.
- Ousbäck, Fredrik. 2007. "Rökstenens och futharkens platonska kosmologi: Spåren av antikens idégods hos järnålderns skandinaviska krigarelit." C-uppsats, Institutionen för studier av samhällsutveckling och kultur, Linköpings universitet.
- Pereswetoff-Morath, Sofia. 2019. *Viking-Age Runic Plates: Readings and Interpretations*. Runrön, 21. Uppsala.
- Petersson, Conny L. A. 1991. *Rökstenen – Varins besvärjelse*. Borensberg.
- Pipping, Hugo. 1932. "Rökstensinskriften en rättsurkund." *Studier i nordisk filologi* 22: 1–138.
- Ralph, Bo. 2007a. "Gåtan som lösning: Ett bidrag till förståelsen av Rökstenens runinskrift." *Maal og minne* 2007: 133–157.
- . 2007b. "Rökstenen och språkhistorien." I *Nya perspektiv inom nordisk språkhistoria: Föredrag hållna vid ett symposium i Uppsala 20–22 januari 2006*, red. Lennart Elmevik, 121–143. Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi, 97. Uppsala.
- RU Melnikova2001[sidnummer] = inskrift från Ryssland publicerad i Elena A. Mel'nikova, *Skandinavskie runičeskie nadpisi: Novye naxodki i interpretatsii: Teksty, perevod, kommentarij* (Moskva, 2001).
- Salberger, Evert. 1980. *Östgötska runstudier*. Scripta Runica, 1. Göteborg.
- Samnordisk runtextdatabas*. Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.
<http://www.nordiska.uu.se/forskn/samnord.htm>
- Sm + nr = inskrift publicerad i *Smålands runinskrifter*, d.v.s. SRI, 4.
- SRI = *Sveriges runinskrifter*. Olika författare; publicerade av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. 14 vol. hittills. Stockholm, 1900 ff.
- SRI, 2 = *Östergötlands runinskrifter*, av Erik Brate (1911–1918).
- SRI, 3 = *Södermanlands runinskrifter*, av Erik Brate och Elias Wessén (1924–1936).
- SRI, 4 = *Smålands runinskrifter*, av Ragnar Kinander (1935–1961).
- SRI, 5 = *Västergötlands runinskrifter*, av Hugo Jungner och Elisabeth Svärdström (1940–1970).
- SRI, 6–9 = *Upplands runinskrifter*, av Elias Wessén och Sven B. F. Jansson (1940–1958).
- SRI, 11–12 = *Gotlands runinskrifter*, av Sven B. F. Jansson, Elias Wessén, och Elisabeth Svärdström (1962–1978).
- Stephens, George. 1866–1867. *The Old-Northern Runic Monuments of Scandinavia and England: Now First Collected and Deciphered*, vol. 1. London och Köpenhamn.
- Svedjedal, Johan. 2000. *The Literary Web: Literature and Publishing in the Age of Digital Production: A Study in the Sociology of Literature*. Acta Bibliothecae regiae Stockholmiensis, 62; Avdelningen för litteratursociologi, Litteraturvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet, Skrifter, 42. Stockholm.
- Svensson, Jan, och Anna-Malin Karlsson. 2012. "Inledning: Text, textforskning och textteori." *Språk och stil* 22.1: 5–30.
- Sö + nr = inskrift publicerad i *Södermanlands runinskrifter*, d.v.s. SRI, 3.

- Sö Fv[årtal] = inskrift publicerad i *Fornvännen: Tidskrift för svensk antikvarisk forskning* (utg. av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, 1906 ff.).
- U + nr = inskrift publicerad i *Upplands runinskrifter*, d.v.s. SRI, 6–9.
- U Fv[årtal] = inskrift publicerad i *Fornvännen: Tidskrift för svensk antikvarisk forskning* (utg. av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, 1906 ff.).
- U NOR1994 = inskrift publicerad i *Nytt om runer* 9 (Oslo, 1994 [publ. 1995]).
- Vg + nr = inskrift publicerad i *Västergötlands runinskrifter*, d.v.s. SRI, 5.
- Vigfusson, Gudbrand, och Frederick York Powell. 1879. *An Icelandic Prose Reader*. Oxford.
- Wessén, Elias. 1958. *Runstenen vid Röks kyrka*. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar, Filologisk-filosofiska serien, 5. Stockholm.
- Westman, Margareta. 1981. *Text och textanalys ur språkvetenskapligt perspektiv*. Institutionen för nordiska språk, Stockholms universitet, Meddelanden, 9. Stockholm.
- Wiede, L. C. 1875. "Östergötlands Run-Urkunder." *Östergötlands fornminnesförenings tidskrift* 1: 109–129.
- Åkerström, Hanna. 2013. "Interpunktion i runstensinskrifter från tidig vikingatid." Masteruppsats (opublicerad), Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.
- . 2020. "Läsordning i tidigvikingatida runristningar" *Futhark* 9–10 (2018–2019): 39–134.
- Ög + nr = inskrift publicerad i *Östergötlands runinskrifter*, dvs. SRI, 2.
- Ög N = inskrift i Arthur Nordén, "Östergötlands runinskrifter: Supplement till Erik Brates 'Östergötlands runinskrifter'", manuskript i Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet, Stockholm.

English summary

The visual text structure of the Rök stone

Many different proposals have been suggested for the reading order of the Rök stone (Ög 136). Lönnqvist (1999b, 121 f.) considers fifteen of these, including his own. None of the alternatives is however entirely convincing and for the inscription they generally presume a monosequential reading order, i.e. finding a single reading pathway through the text. The intention of the present study is to test whether the further consideration of multisequential structures improves the description of reading order on the Rök stone. Examples of such structures appear to occur in both the early Viking Age material (Åkerström 2020, 105–07) and in that of the late Viking Age (see e.g. Bianchi 2010, 110 f., 156; 2015, 122–28). The focus is on the visual text structure of the Rök stone, although support is in some cases lent by linguistic reading paths.

The study's theoretical foundation is in social semiotics, with particular emphasis on the multimodal properties of text, i.e. attention is given to ways of expressing meaning beyond the linguistic ones, for example via imagery and layout (Svensson and Karlsson 2012, 17). The reading order under investigation is neither the one intended by the carver nor that discerned by the reader but the reading order (or textual structure) offered by the text itself. The entities between which the reading order is to be decided are called *visual elements*. The definition of a visual element is that the component parts can be assumed to be read without interruption before the next element is considered. The analysis is based upon three different visual elements, namely the *line* (a runic sequence which more or less runs in one direction without interruption), the *subsection* (one or more lines within a section which are separated from one or more other lines) and the *composition* (all of the carving on the object).

To analyse the textual structure of the Rök stone I take as my basis the results of Åkerström 2020 in which principles of visual reading order were investigated in all of the early Viking Age material. Kress and van Leeuwen's model (2006) of the grammar of visual design was there used as a basis for distinguishing a number of visual semiotic resources which in various ways can be assumed to express meanings related to the visual organisation of the texts (*salience*, *creation of associations* and *demarcation*; my translation of the Swedish terms used in Björkvall 2009, 84–110). These meanings can in turn be connected with aspects of reading order such as reading start, reading path and reading end.

In order to discern potential multisequential structures in the text of the Rök stone, Gunder's model of analysis (2001, 118–29), formulated on the basis of hypertext theory, was employed. Gunder makes an initial division into monosequential and multisequential structures. She presupposes three different types of multisequential structure, specifically *axial*, *lateral* and *network* structures. While the monosequential structure thus consists only of reading start, reading path and reading end, the multisequential structures offer several alternatives. An axial structure consists of a monosequential pathway from which deviations may be made which however always return to the monosequential order (an academic text with footnotes would be an example of this type). A lateral structure does not offer a reading path between the visual elements contained therein and the reading start may be found in any of them (an encyclopaedia is an example of this). A network structure is characterised by offering several alternative reading paths which continue from one element (as in the design of a web page).

The text on the Rök stone contains a total of 30 lines and 9 subsections (see figs 8–10). The reading order can only be properly discussed when the reading end of every visual element is distinguished, for which reason the reading direction of the lines is here considered and the order decided between lines in the subsections. Much space is then devoted to a discussion of the reading paths from each subsection which present the most strongly marked offers. The various alternatives are graded on a three-step scale. These different reading paths provide the foundation for a discussion of the textual structure of the Rök stone. A visual and

linguistic offer of reading start for the entire composition is found at the far left of the vertical lines on the first broad side. (The designation as “first” is here randomly chosen, but this side contains perhaps the strongest indication for the start of the entire inscription.) An examination of reading paths between the subsections shows in some cases only a single strongly marked offer of further reading path, for example between the three subsections located on the first broad side and on the narrow side to its right. These are therefore interpreted as comprising a monosequence. There is however no strong offer of forward reading path on the aforementioned narrow side, only four roughly equally weak alternatives. This is interpreted as expressing a demarcation between the visual elements, indicating that the structure can therefore be described as lateral, although not in the sense that the reading start can be chosen in any of the elements. As well as a further possible lateral and a monosequential structure, a network structure might also be discerned in the text; some subsections contain approximately equally strong offers of reading paths leading to two different subsections. In addition to my description of the text structure of the Rök stone, nine different specific sequences (i.e. orders of reading throughout the entire inscription) are presented. These have been discerned on the basis of the reading paths from each subsection as offered by the most strongly marked reading paths. The aim is not to argue for one sequence being more correct than another but to show different possible pathways through the text which appear to be simultaneously contained within the same structure.

The assumption of a correlation between visual text structure and inscriptional content potentially allows the described structure to aid understanding of the linguistic message. The monosequences may perhaps be interpreted as requiring the component parts to be read in a particular order to be understood, unlike the parts of a network structure. Lateral structures in the form of demarcations should perhaps be understood as indicating an interruption in content.

In conclusion, an explanatory model which incorporates both mono and multi-sequential alternatives may describe the text structure of the Rök stone better than one which considers only monosequences. The testing of multisequential alternatives alongside monosequential ones in studies of the remaining early Viking Age inscriptions could potentially lead to increased understanding of reading order and text structure for the period in general.